

હિંદુસ્તાનનો લઘુ

ઈતિહાસ.

ગુજરાતીમાં.

મોરીસ તૃત ઉપરથી દરેક પ્રકરણનો ટુક સાર,
તર્ક, નિર્ણય, તથા માહાત્મ્ય પુરુષોનું કૃતિ વ-
ર્ણન, મુખ્ય લઙ્કાઓ ક્યારે અને કોની ગતી
પામે થઈ તથા તેનો પરીણામ, મુખ્ય લઙ્કાઓનાં
પરિણામ, મુખ્ય તત્ત્વોના, અગ્રેજ સરકારને મ-
ળેલા મુદ્દાઓ, તથા વાર્ષિક ખર્ચના સહિત.

(કાયદા પ્રમાણે રજીસ્ટર કરાવી તમ મ હક
સ્વાધીન રાખ્યો છે)

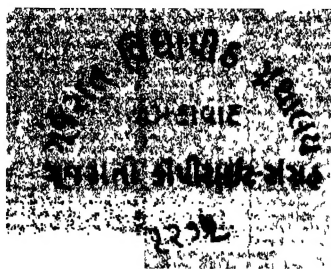
સુરત મધે

સુરત નિકટોરીઆ પ્રેસમાં મહાગમ પેલાભા-
ઈએ છાપી પ્રગટ કરી.

કીમત આડ આના.

સંવત ૧૯૩૫. સને ૧૯૭૯.

૨૨૭

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાત કૌપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૨૦૭ કિંમત

ગ્રંથનામ ડિ'ક્ટેશન (૧૪
૬/૧૦૩૧૨)

વર્ગાંક

હિંદુસ્તાનનો લઘુ ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧ લું.

દેશનું વર્ણન.

હિંદુસ્તાનની સીમા:—ઉત્તરે હિમાલય પર્વત, પશ્ચિમે અફઘાનીસ્તાન તથા અરબી સમુદ્ર; દક્ષિણે હિંદી માહાસાગર; અને પૂર્વે બંગાળનો ઉપસાગર તથા તેની પેલીમર બ્રહ્મદેશ છે. વિસ્તાર અને વસ્તી—હિમાલય પર્વતથી કેપ કન્યા કુમારી સુધી લંબાઈ ૧૬૦૦ મૈલ છે, અને પશ્ચિમે સિંધથી તે પૂર્વે આસામના મુઝફ મુઝી પોહોળાઈ આસરે ૧૮૦૦ મૈલ છે. એનું ક્ષેત્રફળ આસરે ૧૫૮૨૧૨૦ ચોરસ મૈલ છે, ને વસ્તી આસરે ૨૩૬૯૩૮૧૯૫ માણસની છે.

મુખ્ય વિભાગ:—વિંદ્યાચળ પર્વતથી હિંદુસ્તાનના બે મુખ્ય વિભાગ થયેલા છે, ઉત્તર હિંદુસ્તાન તથા દક્ષિણ હિંદુસ્તાન.

મુખ્ય પર્વતો:—હિમાલય, શિવાલીક, વિંદ્યાચળ, સાતપુટા સંહ્યાદ્રી અથવા પશ્ચિમઘાટ, પૂર્વઘાટ, અને નિલગરી.

મુખ્ય નદીઓ:—બ્રહ્મપુત્રા (એની શાખા સાંપુ, ડીસંગ, નીલ કમર વગેરે), સિંધુ (એની શાખા, જલમ, ખીઆ, રાવી, ચીનાબ અને સતલજ), ગંગા સૌથી મોટી નદી (એની શાખા, બોધરા, સોણ, ચંબલ, જમના, ગોમતી, હુગલી, અને રામ ગંગા), સાવરમતી, મહી, નર્મદા, તાપી, માહાનદી, ગોદાવરી, કૃષ્ણા, તુંગભદ્રા ને કાવેરી.

મુખ્ય બેટો:—સિંહલદ્વિપ (સીલોન અથવા લંકા) હિંદુસ્તાનની દક્ષિણે છે, એનું મુખ્ય શહેર કાંન્ડી છે અને તેમાં ત્રિંકોમાલી, પોહંટ દીગાલ, કોલંબો અને એરીપો મોટા બંદરો.

છે. એ શિવાય મલબાર કીનારે લક્ષદ્વીપ અને માલદ્વીપ નાના બેટા છે. નીકોબાર, આન્ડામાન, સીંગાપોર અને પીનાંગ વગેરે બેટા બંગાળના ઉપસાગરમાં છે. રામચંદ્ર અને મનારના બેટા પાકની સામુદ્રધુની તથા મનારના અખાતની વચ્ચે છે.

મુખ્ય અખાતો:—કચ્છનું અખાત ને અખાતનું અખાત હિંદુસ્તાનની પશ્ચિમે છે. દક્ષિણે મનારનું અખાત છે અને પૂર્વે બંગાળનું અખાત (ઉપસાગર) છે.

મુખ્ય ભૂશીર:—કન્યા કુમારી તથા દીવ.

મુખ્ય સામુદ્રધુની:—પાકની સામુદ્રધુની હિંદુસ્તાન અને સિંહલદ્વીપ (લંકા) ની વચ્ચે છે અને તે મનારના અખાતને તથા હિંદી માહાસાગરને સાંધે છે.

મુખ્ય ઈલાકા:—હાલ પાંચ ઈલાકા છે. બંગાળ, આંધ્રા, પંજાબ, મુંબાઈ અને મદ્રાસ.

બંગાળા ઈલાકાના મુખ્ય શહેરો:—કલકત્તા, મુર્શિદાબાદ, દાકા, ખાસી, બર્ધવાન, ચીતાગંગ, શ્રીરામપૂર, ચંદ્રનગર, દારજીલીંગ, બહાર, પટણા, મોંગીર, દીનાપૂર, ભાગલપૂર, રાજમાહાલ, ગયા, બકસર, કટક, બાલાસુર વગેરે.

આંધ્રા ઈલાકાના મુખ્ય શહેરો:—કાચી, આંધ્રા, પ્રયાગ, મીરજપોર, ચૂનાર, કલિંજર, કાનપોર, લખનૌર, જવાનપૂર, કનોજ, ગ્વાલીયર, કાલી, ફૈજાબાદ, હરદ્વાર અને શાહજાનપૂર.

પંજાબ ઈલાકાના મુખ્ય શહેરો:—લાહોર, મૂલતાન, અમૃતસર, પેશાવર, અટક, રાવલપીંડી, ભાવલપૂર, લુધ્યાના, બરલી, દિલ્હી, મીરત, સરહિંદ, સાહરપોર ને પાનીપત.

મુંબાઈ ઈલાકાના મુખ્ય શહેરો:—શીકારપોર, હેદ્રાબાદ કરાંચી, ભૂજ, માંડવી, નવાનગર, રાજકોટ, જુનાગઢ, ભાવનગર અખાત, અમદાવાદ, ગોધરા, ખેડા, વડોદરા, ભરૂચ, સુરત, થાણા, ધુળીઆ, અહમદનગર, નાસિક, પુના, સતારા, સોલાપુર, બેલ

ગામ, ધારવાડ, રતનાગીરી, માલેગામ, ઢોલાપુર, સાંવતવાડી, ગોવા વગેરે.

મદ્રાસ ઇલાકાના મુખ્ય શહેરો:—મદ્રાસ, મછલીપટ્ટણ, ચીતોર, ત્રીચીનોપોલી; ગંબમ, ચીસાગપટ્ટણ, રાજમંદ્રી, ગતુર, વીજયનગર, પોન્ડીચરી, આર્કાટ, તંબવર, મધુરા, ત્રાંકરીપાર, ત્રીનેલ્લી, બેંગ્લોર, માંગલોર, બાંગલોર, કલ્યાણપુર, કેનેનોર, કેલીકટ, શ્રીરંગપટ્ટણ અને ત્રિવેનદ્રમ.

મોટી તીર્થની જગા:—ઉત્તરે બદ્રિનાથજી, પૂર્વે જગન્નાથજી, દક્ષિણે રામેશ્વર અને પશ્ચિમે દ્વારકાનાથજી છે; આ ચાર મોટા સ્થળો છે, તે શિવાય કેદારનાથ, ગયાંજી, કાશી, પ્રયાગ, ગોકુળ, મથુરા, હરદ્વાર, ત્રિનાથજી, અંબાજી, બહુચરાજી, ડોશિર, નાગક, ત્રંબક, પંડરપુર અને પાળીતાણા વગેરે ઠેકાણે હિંદુ લોક જતના જાય છે.

વેપારના મુખ્ય બંદરો:—કલકત્તા, મદ્રાસ, પોન્ડીચરી, કોચીન, ગોવા, મુંબાઈ, સુરત, બાવનગર, દીવ, પોરબંદર અને કરાંચી વગેરે. [શ્વરના ડુંગર વગેરે.

હવાની મુખ્ય જગ્યા:—સીમલા. દારજીલીંગ, મહાબલેશ્વરના તાપ્તાના શહેરો:—કોરામાન્ડળના કિનારાપર પોન્ડીચરી અને કેલીકટ, ગોદાવરી નદીના મૂખ આગળ પેનોન, મજબારના કિનારાપર મહિ અને હુગલી નદીપર ચંદ્રનગર.

ફ્રિંચી (પોર્ટુગીસ) ના શહેરો:—હિંદુસ્તાનના પશ્ચિમ કિનારાપર ગોવા, મુંબાઈની ઉત્તરે દમન, અને ગુજરાતના દક્ષિણ કિનારાના ટાપુમાં દીવ છે.

પ્રાચિન ઇતિહાસ.

હિંદુસ્તાનનો પ્રાચિન ઇતિહાસ હિંદુ લોકની ધર્મની દંત કથા સાથે એવાંતો મિશ્ર થઈ ગયેલો છે કે, તેમાંથી ખરે સાર

ખોળી કાઢાડવો ધણો મુશ્કેલ છે. ધણા ગ્રંથ કર્તાના વિચાર પ્રમાણે હિંદુ લોક અસહના હિંદુસ્તાનમાં વસનારા નથી, પણ પ્રથમ વાઘકોણ તરફથી આવી તેઓ એ દેશના ઉત્તરકોણમાં વસ્યા હતાં; અને ત્યાંથી દક્ષિણ વગેરે ડેકાણે તેઓ ફેલાયલા છે.

હિંદુસ્તાનનું હિંદુસ્તાનમાં અયોધ્યાનું રાજ્ય જુનામાં જુનું છે, જુનામાં જુનું રા તેમાં પૂર્વે રામચંદ્ર રાજ્ય રાજ્ય કરતો હતો. તેણે દક્ષિણમાં યુદ્ધ કરી મોટું નામ મેળવ્યું હતું.

પાંડવ અને અસહની ખીજ મોટી વાત પાંડવ કૌરવની છે કૌરવ. તેમની રાજધાની દિલ્હીની પાસે હરિનાપૂરમાં હતી. આ બંને પિતરાઈઓ રાજ્યને માટે લડી મુઝા હતા, અને તેમાં પાંડવની જીત થઈ હતી.

કૃષ્ણ. એ ગુજરાતનો રાજા અને પાંડવનો આસ મિત્ર હતો. એનીજ મદદથી પાંડવોએ જીત મેળવી હતી. આ વાત ઈ. સ. પૂ. ૧૪૦૦ વર્ષપર બનેલી કહેવાય છે. અને એ વખતે ગંગા નદીની ખીણમાં છ સંસ્થાનો હતા.

ચંદ્રગુપ્ત આ ઉપર કહેલા છ સંસ્થાનોમાંનું એક સંસ્થાન ને અશોક જેને મગધ કરીને કહેતા હતા, ત્યાં આ બે ના માંકિત રાજ્ય થઈ ગયા છે. અશોકનું રાજ્ય ઘણું વિસ્તાર્યું હતું; અને તેના વંશે પાંચમી સદી સુધી આ સંસ્થાનમાં રાજ્ય કરતા હતા.

વિક્રમ આ રાજ્ય ઈ. સ. પૂ. ૫૬ વરસ ઉપર માળવા માં ઉજ્જવન શહેરમાં થઈ ગયો છે. એ મહા શૂરા, અને પ્રતાપી હતો એટલુંજ નહીં પણ એણે પરદુઃખ ભંજનનું અક્ષય નામ મેળવેલું છે; અને એના નામથી સંવત આસે છે.

ભોજ આ રાજ્ય ઈ. સ. પૂ. ૧૧૦૦ માં થઈ ગયો છે. એ ધણો પ્રાક્રમી, માયાજી અને હેતેશ્વી હતો. એના વખતમાં કાલીદાસ, ભવજીવી વગેરે કવિઓ થઈ ગયા છે. એના વંશીનું રાજ્ય ઈ. સ. ૧૨૩૧માં મુસલમાનોએ જીતી લીધું.

શાલીવાહન એના નામથી ઇ. સ. ૭૭ પછી હિંદુ શક માસે આવે છે. એણે મહારાષ્ટ્ર દેશમાં રાજ કર્યું હતું. એને વિશે એવી વાત ચાલે છે કે એણે માળવાના પ્રખ્યાત રાજા વિક્રમ-ને જીત્યો હતો, પણ એ અશંભવિત વાત છે, કારણ કે એ વિક્રમ પછી ઘણે વરસે થયો હતો.

રજપુતનું પ્રા. આ લોકનું પ્રાપ્ત્ય ઇ. સ. ની દશમી સદી-પ્રત્યે. ના આરંભે થયું. સતી અને સ્ત્રી બાળહત્યાકરવાનો ચાલ એઓમાં ઘણો હતો.

પ્રકરણ ૨ જી.

“હિંદુસ્તાનપર પરદેશીના હુમલા અને મુસલ-માન રાજાઓ”.

દારા. એ ઇરાની લોકોનો રાજા હતો. પરદેશી રાજાઓમાં એણે જ પહેલ પેઢી હિંદુસ્તાનપર ચડાઈ કરી હતી, અને સિંધુ નદીના કાંઠાપરના દેશ જીતી લીધા, પણ એ રેતીના માટા મેદાનથી આગળ આવ્યો નહીં. ઇ. સ. પૂ. ૫૦૮.

મહાન સિકં- મહાન સિકંદર ઇ. સ. પૂ. ૩૨૮ માં માસી-દર. ડોનીઆનો રાજા હતો. એણે હિંદુસ્તાનમાં પંજાબના રાજા પોરસ ઉપર ચડાઈ કરીને તેને હરાવ્યો. પણ ત્યાં એના લશ્કરમાં ફિતુર થવાથી એ સિંધ અને બલુચીસ્તાનમાં થઈ, આસિરિયાના મુલકમાં ગયો; જ્યાં આગળ તે ઇ. સ. પૂ. ૩૨૩ માં મરણ પામ્યો.

સેલ્યુકસ. એ મહાન સિકંદરનો એક સરદાર હતો. સિંદ્દહના માત પછી એણે મગધ દેશના રાજા ચંદ્રગુપ્તની સાથે સલાહના ડોલકરાર કર્યા હતા, તથા તેના રાજ્યનો કેટલોક ભાગ એને મળ્યો હતો, તેમાં મુખ્ય એકદ્રિયા પ્રાંત હતો, ત્યાર પછી

ધણે વરણે એકદ્રિયાના લોક સ્વતંત્ર થયા હતા; અને તેઓએ હિંદુસ્તાનપર ચઢાઈ કરી દ્વારા અને સિકંદર કરતાં પણ વધારે મુશ્કેલી જીત્યા હતા.

હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાન જીતનારા ઈ. સ.

૯૯૭ થી ૧૫૨૬ સુધી.

ગિઝની વંશ ઈ. સ. ૯૯૭-૧૧૮૬.

રાજાના નામ	સાલ	રાજાના નામ	સાલ
૧. મહમદ	૯૯૭-૧૦૩૦	૭. ઈબ્રાહિમ	૧૦૫૮-૧૦૮૯
૨. મસાઉદ	૧૦૩૦-૧૦૪૦	૮. મસાઉદ	
૩. મોદુદ	૧૦૪૦-૧૦૪૯	(ખીજો)	૧૦૮૯-૧૧૧૪
૪. અબ્દુલ હસન	૧૦૪૯-૧૦૫૧	૯. અરસલીન	૧૧૧૪-૧૧૧૮
૫. અબ્દુલ રસીદ	૧૦૫૧-૧૦૫૨	૧૦. બેહરામ	૧૧૧૮-૧૧૫૨
૬. સુલતાન બદકશ	૧૦૫૨-૧૦૫૮	૧૧. ખુશરુ	૧૧૫૨-૧૧૫૯
		૧૨. ખુશરુમલિક	૧૧૫૯-૧૧૮૬

મહમદ એ રાજા ઈ. સ. ૯૯૬ માં જનમ્યો હતો. એ ૯૯૭-૧૦૩૦. જો ઈ. સ. ૧૦૦૧ માં હિંદુસ્તાન ઉપર પેરેલી શ્વારી કરી હતી, અને ત્યાર બાદ ખીજી અમીઆર શ્વારીઓ હિંદુસ્તાનના આસપાસના દેશો ઉપર કરી હતી. આ બારે શ્વારીઓમાં તે ધ્રુવ દ્રવ્ય લઈ ગિઝની શહેર પાછો ગયો હતો. એ જો બારમી (છેલી) શ્વારી ઈ. સ. ૧૦૨૪ માં શોમનાથના દેવલ ઉપર કરીને તે લુટી લીધું હતું. આ ડોકાણેથી પાછાજરતાં અજમેરના રાજાએ એનો અટકાવ કર્યો હતો તેથી એને સિંધુ નદીના પૂર્વ તરફના રેતીના મેદાનમાં થઈને જવું પડ્યું હતું. આથી એ-

ના બચ્ચરના હજારે માણસો મરણ પામ્યા હતા; એ તેત્રીસ વર-
સ રાજ કરી ઈ. સ. ૧૦૩૦ માં મરણ પામ્યો. એની પછી એ-
નો નાનો પુત્ર મહમદ ગાદીએ બેઠો, પણ તરતજ તેના ભાઈ મ-
સાઉદે તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી ફેદ ક્યો ને પોતે ગાદીએ બેઠો.

મસાઉદ એ મહમદનો વડો પુત્ર હતો. એના રાજમાં સ
૧૦૩૦-૧૦૪૦. લઘુકી નામના તાતાર ભોંકે બેઠો ક્યો હ-
તો. એણે માઠી માઠી ઈમારતો બાંધી હતી અને વિદ્વાન લોક-
ને આશ્રય આપ્યો હતો. એને એના ભત્રીજા મહમદે મારી નાં-
ખ્યો હતો ઈ. સ. ૧૦૪૦. એણે દશ વર્ષ રાજ કર્યું.

મોદુદ એ મસાઉદનો પુત્ર હતો જ્યારે એનો બાપ
૧૦૪૦-૧૦૪૯. માર્યો ગયો ત્યારે એ બદખ પ્રાંતમાં હતો,
ત્યાંથી આવી પોતાના બેરોએને મારીને પોતે ગાદી ઉપર બેઠો.
એણે સલજુકી લોક સાથે સલાહ કરી હતી. એ નવ વર્ષ રાજ
કરી ઈ. સ. ૧૦૪૯ માં યુજરી ગયો.

અબ્દુલહસન એ રાજ પોતાના ભાઈ મોદુદના પુત્રને મારી-
૧૦૪૯-૧૦૫૧. ને ગાદી ઉપર બેઠો, પણ એણે બે વર્ષ રાજ
ન કર્યું, એટલામાં એના કાકા અબ્દુલ રસીદે એને ગાદી ઉપર
થી ઉઠાડી મુકી પોતે ગાદી ઉપર બેઠો.

અબ્દુલરસીદ એ રાજ મસાઉદનો ભાઈ હતો. એણે ૫-
૧૦૫૧-૧૦૫૨. જામ પ્રાંત તામે ક્યો હતો. એ આળીશ વર-
સ રાજ કરી ઈ. સ. ૧૦૫૨ માં માર્યો ગયો હતો.

એના મરણ પછી ગિઝની વંશનો કોઈ સુલતાન જાદુરૂક ગાદી-
એ બેઠો, એણે સલજુકી લોકે ભીંચી રાજ લેવા યત્ન કર્યો, પણ
તેમાં તે પાર પડ્યો નહીં. તે છ વર્ષ રાજ કરી ઈ. સ. ૧૦૫૮
માં યુજરી ગયો.

ઈબ્રાહીમ એ જાદુરૂકનો ભાઈ હતો. એ મોટો ત્યાગી
૧૦૫૮-૧૦૬૬. તથા દેવ ભાજો હતો. એણે પોતાની સઘળી

અ કુરાનનો ઉતારો કરવામાં ગુજરી હતી. એ એકત્રીસ વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો.

મસાઉદ એ ઈબ્રાહિમનો પુત્ર હતો. એના વખતમાં મુ-
(ખીન્નો) ૧૦૮૯- સલમાનોએ ગંગા નદીના કાંઠા સુધીના મુલ-
૧૧૧૪. ક સર કર્યો હતો. એણે રાજના બદોબસતને માટે સારા કાયદા કર્યા હતા. એ પચીસ વરસ રાજ કરી ગુજરી ગયો.

અરસલીન મસાઉદ પછી તેનો છોકરો અરસલીન ગા-
૧૧૧૪-૧૧૧૮. દીએ બેઠો. પણ એની માએ એને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી તેના ખીન્ન છોકરા બેહરામને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો.

બેહરામ એ મસાઉદનો પુત્ર હતો. એ ધણો વિદ્વાન ૧૧૧૮-૧૧૫૨. અને પ્રતાપી હતો. એણે પોતાના જમાઈ કુ-તુબુદ્દીનને મારી નાંખ્યાં તેથી તેના ભાઈ સૈફુદ્દીને બેહરામને હરાવ્યો, પણ દરબારના લોકની મદદથી બેહરામ પાછા સૈફુદ્દીનને હરાવી મારી નાંખ્યો. આ ખખર સૈફુદ્દીનના ભાઈ અલાઉદ્દીનને પડી કે તરતજ એક મોકુ લશ્કર લઈ એ આંખો અને બેહરામને હરાવી ગિઝની શહેર ઉજડ કર્યું; આ વખતે બેહરામ હિં-દુસ્તાન તરફ નાસતા રસ્તામાં મરણ પામ્યો.

ખુશરૂ બેહરામ પછી તેનો છોકરો ખુશરૂ ગાદીએ ૧૧૫૨-૧૧૫૯. બેઠો. એના વખતમાં કંઈ જાણવા જોગ ખી-ના બનેલી નથી. એ સાત વરસ રાજ કરી ગુજરી ગયો.

ખુશરૂ મલિક ખુશરૂ પછી તેનો છોકરો ખુશરૂ મલિક ગા- ૧૧૫૯-૧૧૭૬. દીએ બેઠો. ગોરી વંશના મુસલમાન લોકે ઇ. સ. ૧૧૭૬ માં એના રાજની તથા ગિઝની વંશની સમાપ્તી કરી.

ગોરી વંશ ૧૧૭૬-૧૨૦૬.

મહમદ ગોરી મહમદ ગોરી ઉર્ફે શાહબુદ્દીને ખુશરૂ મલિકને ૧૧૭૬-૧૨૦૬. કેદ કરી પોતે ગાદી ઉપર બેઠો. એના સરદાર

કુતુબુદ્દીને ઈ. સ. ૧૧૯૩ માં હિંદુસ્તાનપર ચડાઈ કરી, દિલ્હી અને અજમેર સર કર્યા હતા. એણે દિલ્હીના રાજા પૃથુરાજને ઈ. સ. ૧૧૯૧ માં પાનીપત આગળ હરાવ્યો. એને ઈ. સ. ૧૨૦૬ માં સિંધુ નદીને કાંઠે ગઝર નામના લોકોડોર માર્યો. એને કંઈ સંતાન નહોતું અને એના બન્નિજ મહમદમાં રાજ ચલાવવાનું સામર્થ્ય નહોતું તેથી તેની પછી તેનો યુક્તિમ કુતુબુદ્દીન ગાદીએ બેઠો.

ગુલામવંશ ૧૨૦૬-૧૨૮૮.

રાજાના નામ	સાલ	રાજાના નામ	સાલ
૧. કુતુબુદ્દીન	૧૨૦૬-૧૨૧૦	૬. મયમુદ્દીન	૧૨૩૯-૧૨૪૧
૨. આરામ	૧૨૧૦-૧૨૧૧	૭. અલ્લાઉદ્દીન	
૩. અલ્તમસ	૧૨૧૧-૧૨૩૬	મસાઉદ	૧૨૪૧-૧૨૪૬
૪. રૂકનુદ્દીન	૧૨૩૬-૧૨૩૬ (સાત માસ)	૮. નાસરુદ્દીન	૧૨૪૬-૧૨૬૬
૫. રજીઆ બેગમ	૧૨૩૬-૧૨૩૬	૯. ગ્યાસુદ્દીન બલખન	૧૨૬૬-૧૨૮૬
		૧૦. કૈકુબાદ	૧૨૮૬-૧૨૮૮

કુતુબુદ્દીન એ રાજા શાહાબુદ્દીન ગોરીનો યુક્તિમ હતો. ૧૨૦૬-૧૨૧૦. એણે પોતાની હાંશીઆરીથી રાજ મળવું હતું એ ચાર વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો.

આરામ કુતુબુદ્દીન પછી એનો છોકરો આરામ ગાદી- ૧૨૧૦-૧૨૧૧. એ બેઠો હતો. એનામાં રાજ ચલાવવાનું કંઈ સામર્થ્ય નહોતું તેથી અલ્તમસે તેને મારી નાંખી ગાદી છી- નવી લીધી.

અલ્તમસ એ કુતુબુદ્દીનનો પેલેલો યુક્તિમ હતો અને પા- ૧૨૧૧-૧૨૩૬. ળલથી એની હાંશીઆરીને લીધે એ કુતુબુદ્દી- નનો જમાઈ થયો હતો, અને પોતાના સાલાને મારી નાંખી ગા-

દી ઉપર બેઠો હતો. એણે સિંધ દેશ સર કર્યો હતો. દિલ્હીની પા-
સેનો કુતુબ મીનાર નામનો મીનારો એના વખતમાં તૈયાર થયો
હતો. એ ઈ. સ. ૧૨૩૬ માં મરણ પામ્યો હતો.

રૂકનુદ્દીન એ અલ્તમશનો દીકરો હતો. એ પોતાના પા-
૧૨૩૬. પના મરણ પછી ગાદીએ બેઠો હતો. એ ધણી
કૂર કર્યો કરવા લાગ્યો તેથી સાત મહીનામાં લોકોએ એને ગાદી
ઉપરથી ઉઠાડી મુકી એની બેઠેલ રજીઆ બેગમને ગાદી ઉપર
બેસાડી ઈ. સ. ૧૨૩૬.

રજીઆબેગમ એ બેગમ ગુણી અને વિદ્વાન હતી, પણ એક
૧૨૩૬-૧૨૩૬. હજારા માણસ સાથે સંબંધ કરવાને લાંબા અ-
મીર લોકે એને પકડીને કેદ કરી હતી. આ કેદખાનામાંથી અલ-
તુનીઆ નામના સરદાર જોડે લગ્ન કરી નાસી ગઈ, અને રાજ
લેવા સાડ લશ્કર તૈયાર કર્યું. એને અને એના ધણીને અમીર
લોકે હરાવી હોર માર્યા હતા.

મયમુદ્દીન એ રજીઆ બેગમનો ભાઈ હતો. એણે બે
૧૨૩૬-૧૨૪૧. વરસ રાજ કર્યું એટલામાં એના લશ્કરે એને
કેદ કરી મારી નાંખ્યો.

અલ્લાઉદ્દીન એ રૂકનુદ્દીનનો છોકરો હતો. એણે પણ પાંચ
મસાઉદ વરસ રાજ કર્યું નહીં એટલામાં એની પણ મ-
૧૨૪૧-૧૨૪૬. વમુદ્દીનના જેવીજ વસ થઈ.

નાસરુદ્દીન અલ્લાઉદ્દીન મસાઉદની પછી અલ્તમશનો છો-
૧૨૪૬-૧૨૬૬. કરાનો છોકરો નાસરુદ્દીન ગાદી ઉપર બેઠો.

એ ધણો વિદ્વાન તથા કામુસ હતો. એ વીસ વરસ રાજ કરી
મુત્તરી ગયો.

ગ્યામુદ્દીન ખુ નાસરુદ્દીન પછી ગ્યામુદ્દીન ખુતબન ગાદીએ
લખન બેઠો એ નાહાનપણમાં ગુલામ હતો. એ નાસ-
૧૨૬૬-૧૨૮૬. રુદ્દીનનો વજીર હતો. એ ધણોજ શૂરો હતો.

એણે હરાનના મોગળ આદ્યશાહ આરબુનખાનની ફોજને એ વાર હરાવી તેણે લાંબેલો મુઝક પાછો લીધો હતો. એ વીશ વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો.

કૈકુઆદ ગ્યામુદીન બુલખન પછી તેના દીકરાનો દીક-
૧૨૮૬-૧૨૮૮. રા. કૈકુઆદ ગાદી ઉપર બેઠો. એની ઉંમર ના-
હાની હતી તેથી રાજકારેઆર તેનો વજીર નિજમુદીન કરતો હ-
તો. આ વજીરે રાજ લેવાની મતલબથી નાસરુદીન મહમદના પુ-
ત્ર કૈબુશરને મરાવી નાંખ્યો હતો, આથી આદ્યશાહનો આપ બં-
ગાળેથી આવ્યો. અને આદ્યશાહને સમજાવ્યો, પણ તેના વજીર
આગળ તેનું કંઈ ચાલે એવું નથી એમ જોઈ પાછો બંગાળે ગ-
યો, ત્યાર પછી આદ્યશાહે પોતાના વજીરને ડેર દેવડાની મારી
નખાવ્યો. આ વજીરના મૃત્યુ પછી આદ્યશાહમાં રાજ ચલાવવા-
નું સામર્થ્ય નથી એમ ધારી ગિલગી ફોજે એને મારી નાંખ્યો;
અને પોતાના સરદાર જહાલુદીનને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને
ગુલામ વંશની સમાપ્તી કરી.

ગિલગી અથવા ખિલજી વંશ ૧૨૮૮-૧૩૨૧

રાજાના નામ	સાલ	રાજાના નામ	સાલ
૧. જહાલુદીન	૧૨૮૮-૧૨૯૫	૩. કાકુર.	૧૩૧૬-૧૩૧૭
૨. અહલાઉદ્દી		૪. મુઆરક.	૧૩૧૭-૧૩૨૧
ન.	૧૨૯૫-૧૩૧૬	૫. ખુશર.	૧૩૨૧(૫ માસ)

જહાલુદીન એ આદ્યશાહ ગાદી ઉપર બેઠો ત્યારે તેની ઉ-
૧૨૮૮-૧૨૯૫. મર સિતેર વરસની હતી. એ આદ્યશાહે સાત
વરસ રાજ કર્યું તેમાં તેણે ઘણા પ્રાક્રમ કર્યા હતા. એણે ખુલખ-
નના બનીબ મલેક જ્યામુને હરાવ્યો હતો, અને મોગળ લોકને

હરાની તેની સાથે સલાહ કરી હતી. એને એના બનીજી અદલા ઉદ્દીને પોતે ગાદી સેવા સાથે મારી નાંખાવ્યો હતો. એ ઘણોજ સત્યયુક્ત તથા સાદો હતો.

અદલાઉદ્દીન એ બાદશાહ પોતાના કાકાને મારી નાંખાવી ૧૨૬૫-૧૩૧૬. ગાદી ઉપર બેઠો હતો. એ ઘણો પ્રાકૃતી તથા શૂરો હતો. એણે ભાગળ સાકના સરદાર પુતલુધખાનને હરાવ્યો હતો અને મેવાડ ઉપર ચડાઈ કરી ચિતોડનો કિલ્લો સર કર્યો હતો. એવું કહેવામયું છે કે, એના સરદાર કાફુર એને ઝેર પવડાવી મારી નાંખ્યો હતો. એણે એકવીસ વરંશ રાજ કર્યું. આ બાદશાહના પછી એ વંશમાં (અદલાઉદ્દીનનો સરદાર) કાફુર (અદલાઉદ્દીનનો પુત્ર) મુબારક અને (મુબારકનો સરદાર) ખુશરૂ બાદશાહ થઈ ગયા છે. પણ તેઓના વખતમાં કંઈ બાણવા નોગ ખીના બતી નથી. ઈ. સ. ૧૩૨૧ માં પંજાબના સુબેદાર ગાજીખાને ખુશરૂને હરાવી આ વંશનો અંત આણ્યો.

તગલખ વંશ ૧૩૨૧-૧૪૧૨.

રાજાના નામ	સાલ	રાજાના નામ	સાલ
૧. ગ્યાસુદ્દીન	૧૩૨૧-૧૩૨૫	૫. ગ્યાસુદ્દીન	
૨. મહમદ તગલખ	૧૩૨૫-૧૩૫૧	(ખીન્નો)	૧૩૮૮-૧૩૮૯
૩. ફૌરિયુદ્દીન	૧૩૫૧-૧૩૮૮	૬. અબુબકર	૧૩૮૯-૧૩૯૦
૪. નાસરુદ્દીન	૧૩૮૮(૬ માંસ)	૭. નાસરુદ્દીન	૧૩૯૦-૧૩૯૪
		૮. મહમદ (ખીન્નો)	૧૩૯૪-૧૪૧૨

ગાજીખાન ગાજીખાન, ગ્યાસુદ્દીન તગલખનું નામ ધારણ (ગ્યાસુદ્દીન). કરી ગાદી ઉપર બેઠો. એ ખુલખાનની દાસીનો ૧૩૨૧-૧૩૨૫. પુત્ર હતો. એના પુત્ર યુનાખાને વરંચલ સર કર્યું હતું. એ બાદશાહ ઠાકાનો બંદોબસ્ત કરી પાછો ફરતો હતો.

ત્યારે અકસ્માત દરે પડવાથી મરણ પામ્યો. એણે ચાર વરસ રાજ કર્યું.

યુનાખાન (મ ગ્યાસુદ્દીન પછી એના છોકરો યુનાખાન મહમદ તગલખ). હમદ તગલખનું નામ ધારણ કરી ગાદી ઉપર ૧૩૨૫-૧૩૫૧. બેઠો. એણે એક માટું લસ્કર તૈયાર કરી હિમાલયના પાહાડોમાંથી ચિન લેવાને મોકલ્યું, પણ તે ચિના લોકથી હારી જઈ પાછું ફરતાં મરણ પામ્યું. એના વખતમાં શ્રાવણી વંશ સ્થાપન થયો હતો. એ નિર્દય તથા ખેતકુર હતો; તોપણ લોકોના કલ્યાણને અર્થે એણે ધર્મશાળાઓ તથા સદાશ્રવણ કર્યાં હતાં. વળી માઠી માઠી નેમલુકો કરી આખી વિદ્વાનને પાસે રાખ્યા હતા. એ છવીશ વરસ રાજ કરી ઠૂઠા શહેરમાં મરણ પામ્યો.

ફીરોઝુદ્દીન મહમદ મુઆ પછી તેના સરદારોએ તેના ભ-૧૩૫૧-૧૩૬૮. ત્રીજા ફીરોઝુદ્દીનને ગાદીએ બેસાડ્યો. એ એની અગાઉના સઘળા મુસલમાન રાજાઓ કરતાં એટલો હતો. એણે લોકોના કલ્યાણને માટે ધર્મશાળાઓ, તળાવો, દવાખાનાં વગેરે બંધાવ્યાં હતાં. એણે એક નેહર (ચેનલ) જમુના નદીથી કરનાવ, હાંશી તથા હિસાર એ શહેરો ઉપરથી ગાગર નદીમાં વાળી લીધી હતી; એને હાલ અંગ્રેજ સરકારે સુધારી ખેતીના કામમાં આવે એવી કરી છે; એ નેવું વરસની ઉંમરે સાડત્રીસ વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો.

નાસરુદ્દીન એ ફીરોઝુદ્દીનનો ભાઈ હતો. એણે નવ મા-૧૩૬૮ નવ માસ. સ રાજ કર્યું એટલામાં સરદારોએ ગ્યાસુદ્દીનને ગાદી આપી, પણ એણે પાંચ માસ રાજ કર્યું એટલામાં એ પણ માર્યો ગયો.

અબ્દુલ્લિકર એ ફીરોઝુદ્દીનનો છોકરો હતો. એ ગ્યાસુ-૧૩૬૯-૧૩૯૦. દીન પછી ગાદીએ બેઠો. એણે એક વરસ રાજ કર્યું એટલામાં એના કાકા નાસરુદ્દીન એને ગાદી ઉપરથી ઉ-

ઠાડી પોતે પાછો ગાદી ઉપર બેઠો. ઇ. સ. ૧૩૯૦.

નાસરદીન એ ખીજવાર ગાદીએ બેઠો તે પહેલાં યુજ-
૧૩૯૦-૧૩૯૪. રાતમાં અને જમુનાની પેલી તરફ એક બે
બંડો થયાં તે સમી ગયાં પછી એ આર વરસ રાજ કરી મરણ
પામ્યો.

મહમદ નાસરદીન પછી તેનો ભાઈ મહમદ રાજ ક-
(ખીજો.) રવા લાગ્યો. એ રાજ નાનો હતો તેથી એનો
૧૩૯૪-૧૪૧૨.

સરદાર મુજફ્ફરખાં યુજરાતમાં સ્વતંત્ર રાજ
કરવા લાગ્યો, અને ખીજોડાણે બંડો ઊઠ્યાં. તૈમુર અથવા તૈ-
મુરલંગ નામના એક મોગલ સરદારે ઇ. સ. ૧૩૯૮ માં દિલ્હી
શેહેર છતીને તે શહેર બાળી ઉજડ કર્યું; અને પંદર વરસ કર-
તાં વધારે ઊમ્મરના માણસોને મારી નાંખ્યા. તે પોતાને દિલ્હી-
નો બાદશાહ કેહેવડાવી, ઘણું દ્રવ્ય લઈ, તાતાર દેશ પાછો ગયો.
આ પછી મહમદે પાછા આવી ઇ. સ. ૧૪૧૨ સુધી રાજ કર્યું.
એની પછી દોલતખાંન નામના માણસે યોગક દીવસ રાજ કર્યું,
એટલામાં એને પંજાબના સુબેદાર ખીજરખાંને ગાદી ઉપરથી ઉ-
ઠાડી મુક્યો. એની સાથે તગલખ વંશની સમાપ્તી થઈ.

સૈયદ વંશ ૧૪૧૪-૧૪૫૦.

રાજાનાં નામ	સાલ	રાજાનાં નામ	સાલ
૧. ખીજરખાં	૧૪૧૪-૧૪૨૧	૩. સૈયદ મહમદ	૧૪૩૪-૧૪૪૫
૨. મુબારક	૧૪૨૧-૧૪૩૪	૪. અબ્બાસીદીન	૧૪૪૫-૧૪૫૦

ખીજરખાંન તૈમુર ધણી અને પોતે તેનો આકર એરી રી-
તે સાત વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો. એની પછી મુબારક મહ-
મદ અને અબ્બાસીદીન થઈ ગયા. તેઓના વખતમાં કંઈ બાણ-

વા જોગ ખીના ખતેલી નથી. ઇ. સ. ૧૪૫૦ માં બહિલોલખાન લોદી ગાદી ઉપર બેઠો.

લોદી વંશ ૧૪૫૦-૧૫૨૬.

રાજાનાં નામ	સાલ	રાજાનાં નામ	સાલ
૧. બહિલોલખાન	૧૪૫૦-૧૪૮૮	૨. સિકંદર	૧૪૮૮-૧૫૧૭
		૩. ઈબ્રાહીમ	૧૫૧૭-૧૫૨૬

બહિલોલખા એ બાદશાહે જવાનપુરના રાજા જોડે ૨૬ વરસ લડાઈ કરી તે શહેર સર કર્યું હતું. એ-૧૪૫૦-૧૪૮૮. ના વખતમાં રાજાની સરહદ પૂર્વમાં કાશી, દક્ષિણમાં બુદેલખાંડ અને ઉત્તરમાં હિમાચલ મુખી હતી. એ ૩૮ વરસ રાજ કરી મરણ પામ્યો.

સિકંદર બહિલોલખાન પછી તેનો પુત્ર સિકંદર ગાદી ૧૪૮૮-૧૫૧૭. ઉપર બેઠો. એણે પોતાના રાજાની સરહદ કેટલીક વધારી હતી. એ ઘણો ધર્માભિમાની હતો. એ ૨૯ વરસ રાજ કરી ઇ. સ. ૧૫૧૭ માં મરણ પામ્યો.

ઈબ્રાહીમ સિકંદર પછી તેનો છોકરો ઈબ્રાહીમ ગાદી ૧૫૧૭-૧૫૨૬. ઉપર બેઠો. એ ઘણાં કૂર કર્મો કરવા લાગ્યો, તેથી લોકોની પ્રિતિ એના ઉપરથી જતી રહી. એના વખતમાં તૈમુરથી છોડા પુરૂષ બાબર કાબુલમાં રાજ કરતો હતો, તેણે હિંદુસ્તાન ઉપર ચડાઈ કરી; અને તેની અને એની વચ્ચે પાનીપત આગળ લડાઈ થઈ, તેમાં ઈબ્રાહીમ માર્યો ગયો. ઇ. સ. ૧૫૨૬. પછી બાબરે દિલ્હી અને આગ્રા સર કરી પોતે ગાદી ઉપર બેઠો.

મોગલ વંશ ૧૫૨૬-૧૮૫૭.

રાજાનાં નામ	સાલ	રાજાનાં નામ	સાલ
૧. બાબર	૧૫૨૬-૧૫૩૦	૯ કુત્બશાહી	૧૭૧૩-૧૭૧૬
૨. હુમાયુ	૧૫૩૦-૧૫૫૬	૧૦-૧૧ રૂકનુડ	
૩. એકબર	૧૫૫૬-૧૬૦૫	જાન અનેર	
૪. સલીમ (જા હાંગીર)	૧૬૦૫-૧૬૨૭	ફુદૈલા	૧૭૧૬
૫. શાહજહાં	૧૬૨૭-૧૬૫૮	૧૨. મહમદશાહ	૧૭૧૬-૧૭૪૮
૬. ઔરંગઝેબ	૧૬૫૮-૧૭૦૭	૧૩. અહમદશાહ	૧૭૪૮-૧૭૫૪
૭. બહાદુરશાહ		૧૪. આલમગીર	૧૭૫૪-૧૭૫૬
૮. જહાંગીર		૧૫. અલીગીર	૧૭૫૬-૧૮૦૬
શાહ		૧૬. અકબર	૧૮૦૬-૧૮૩૭
		૧૭. મહમદ બાહાદુર	૧૮૩૭-૧૮૫૭

આ વંશમાના પહેલા છનેજ બાદશાહનો કિતાબ અનુક્ર-
ળ છે. બાકીનાઓના વખતથી રાજાની પડતી દશા થવા માંડી હ-
તી. આમાના છેલ્લા ત્રણ માત્ર પેનશન લઇને રહેતા હતા. છે-
લ્લા બાદશાહ મહમદ બહાદુરે ૧૮૫૭ ના બંધમાં ભાગ લીધો
હતો તેથી તેને દેશનીકાલ કરવામાં આવ્યો હતો.

બાબર લોદી વંશના છેલા રાજા ઈબ્રાહીમના વખત-
૧૫૨૬-૧૫૩૦. માં તૈમુર વંશના છઠા રાજા બાબરે પંજાબ-
ના હાકેમની ઉશ્કેરણીથી હિંદુસ્તાનપર ચક્રાધી કરી; એની અને
ઈબ્રાહીમની વચ્ચે ઈ. સ. ૧૫૨૬ માં પાનીપતના મેદાનમાં એક
મોટું યુદ્ધ થયું, તેમાં ઈબ્રાહીમ માર્યો ગયો; અને દિલ્હીનું તખ્ત
મોગલ વંશના હાથમાં આવ્યું. એ બાજુ આણંદી અને મળતાવ-
ડા હતો. એણે પોતાના જન્મ કર્મનેા તૃતાંત તુર્કિ બાપામાં લખે-
લા છે. એણે મેવાડના રાજા સંગને ઈ. સ. ૧૫૨૭ માં સી-
દ્દીની લડાઈમાં હરાવ્યો; અને ઈ. સ. ૧૫૨૮ માં માગવામાં

અંદરીના કિલ્લાને ઘેરેરો ઘાલ્યો હતો; આ વખતે રજપુતો બાહાદુરીથી તેની સાંભા થયા હતા. તે દિલ્હીમાં પાંચ વરસ રાજ કરી ઈ. સ. ૧૫૩૦ માં ૫૦ વરસની ઉંમરે આગ્રામાં મરણ પામ્યો.

હુમાયુ આબરના મરણ પછી તેનો વડો છોકરો હુ-૧૫૩૦-૧૫૫૬. માયુ ગાદી ઉપર બેઠો. એના વખતમાં ઘણા જામેડા થયા હતા. શિરશાહ નામના એક પડાણે એને ઈ. સ. ૧૫૪૦ માં ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકી પોતે ગાદીએ બેઠો હતો. જ્યારે એ રાજ ભ્રષ્ટ થયો ત્યારે એ ઈરાનના રાજાની કુબકે ના-સી ગયો હતો. તે રાજાની મદદ લઈને એણે પોતાના ભાઈ કા મરાનને કાબુલ અને કંદહારમાંથી કાઢાડી મુક્યો હતો, અને આ પારે શિરશાહના વંશ પાસેથી પોતાનું રાજ પાછું લીધું હતું. ઈ. સ. ૧૫૫૫. એને ફરીથી ગાદીએ બેઠાને એક વરસ થયું એટ-લામાં એ અકસ્માત પડવાથી મરણ પામ્યો.

શિરશાહ એ એક પડાણ હતો. એ ઈ. સ. ૧૫૪૦ માં ૧૫૪૦-૧૫૪૫. હુમાયુને પદચઢ કરી ગાદી ઉપર બેઠો હતો. એણે લોશ્તિપકારને અર્થે ઘણાં સારાં કામો કર્યાં; તથા મહિમુલ્લ એ-કઠી કરવાની રીતમાં મુઘલો કર્યો. એ ઈ. સ. ૧૫૪૫ માં રજપુત સંસ્થાનને ઘેરેરો ઘાલવામાં માર્યો ગયો હતો. એના વંશ પાસેથી ઈ. સ. ૧૫૫૫ માં હુમાયુએ પાછી ગાદી છીનવી લીધી હતી.

પ્રકરણ ૩ નું.

અકબર હુમાયુ પછી તેનો છોકરો અકબર ગાદીએ ૧૫૫૬-૧૬૦૫. બેઠો. એ ઈ. સ. ૧૫૪૨ માં જન્મ્યો હતો. એ નાહાની ઉંમરનો હતો તેથી એનો રાજ કારોબાર એના મુ-ખ્ય વજીર બેહરામને સોંપવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે એ પુખ્ત ઉંમરનો થયો ત્યારે એણે રાજ કારોબાર પોતાના હાથમાં લી-

ધા અને તે ઘણો સારી રીતે ચલાવ્યો હતો. એણે ઇ. સ. ૧૫૯૨ માં સિંધ પાછુ જીતી લીધું. ઇ. સ. ૧૫૯૩ માં ગુજરાતમાં શાંતી કરી હતી. ઇ. સ. ૧૫૯૪ માં કંદહાર પાછું મેળવ્યું તથા કાશ્મીર પેહલવેલું સર કર્યું. એણે હિંદુઓને પણ રાજમાં માટી માટી જગા આપી હતી અને કેટલાક ગેર વાજપી કરે કાણડી નાંખ્યા હતા. સતી થવાનો ચાલ બંધ કર્યો હતો તથા સઘળા ધર્મના લોકો ઉપર સરખીજ પ્રિતિ રાખતો હતો; તેથી માલમ પડે છે કે એ સઘળા મુસલમાન રાજાઓમાં એજ હતો. એ ૪૯ વરસ રાજ કરી ઇ. સ. ૧૬૦૫ માં મરણ પામ્યો. એને ત્રણ છોડા હતા; સલીમ, મુરાદ અને દાનીઆલ. મુરાદ અને દાનીઆલ એની હયાતીમાંજ મરણ પામ્યા હતા. એ જ્યારે બાદશાહ હતો તે વખતે ઇંગ્લાંડમાં એલીઝાબેથ રાણી ગાદી ઉપર હતી. ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની એનાજ રાજ્યમાં સ્થાપન થઈ હતી. ઇ. સ. ૧૬૦૦.

સલીમ (જહાં અકબર પછી તેનો છોકરો સલીમ જહાંગીર ગીર) (દુનિયા જીતનાર) એ કીતાબ ધારણ કરી ગાદી ૧૬૦૫-૧૬૨૭. એ બેટો. એ ઇ. સ. ૧૫૯૯ માં જન્મ્યો હતો. એણે નુરજી નામની સ્ત્રી ઉપર ઘણો માહ હતો, પણ એના બાપ અકબરે તેની સાથે પરણાવ્યો નહોતો; તેથી જ્યારે એ ગાદી ઉપર આવ્યો ત્યારે તેના ઘણીને મારી નાંખાવી પોતે તેની સાથે પરણ્યો. એના રાજમાં ઘણા બંધેડા થયા હતા. ઇંગ્લાંડના પેહલા જેકમ્સ રાજાએ સર થોમસ રોને એના વખતમાં એક એલચી તરીકે મોકલ્યો હતો. એ ૨૨ વરસ રાજ કરી ઇ. સ. ૧૬૨૭ માં મરણ પામ્યો.

શાહજહાં જહાંગીર પછી તેનો છોકરો શાહજહાં ગાદી ૧૬૨૭-૧૬૫૮. એ બેટો. એણે ઇ. સ. ૧૬૩૨ માં બંગાળામાંથી (પોર્ટુગીસ) ક્રીસ્ટી લોકોને હાંકી કાઢાડ્યા હતા; અને ઇ. સ. ૧૬૩૭ માં ગોવલકાંડા સર કર્યું હતું. એના રાજમાં જાણુવા

જોગ ખીના એના છોકરાઓના બપોરે સિવાય ખીજી કંઈ નથી. એને દારા, મુન્ન, મોરાદ અને ઔરંગઝેબ એ ચાર છોકરા હતા. ઇ. સ. ૧૬૫૭ માં જ્યારે શાહજહાં માંદો પડ્યો ત્યારે તેણે પોતાના વડા પુત્ર દારાને રાજ કારોબાર સોંપ્યો હતો; પણ તેના ખીજા છોકરાઓએ તેની સામા બપોરે કીધી, તેમાં ઔરંગઝેબે લુચાઈથી સર્વેનો પરાજય કરી ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં પોતે ગાદીએ બેઠો. શાહજહાં ૮ વરસ કેદમાં રહી ઇ. સ. ૧૬૬૬ માં મરણ પામ્યો.

ઔરંગઝેબ ઊપર પ્રમાણે પોતાના બાપ તથા ભાઈને કેદ ૧૬૫૮-૧૭૦૭. કરી તે ગાદીએ બેઠો. એ ઇ. સ. ૧૬૧૮ માં જનમ્યો હતો. એના ભાઈઓ એની સામા થયા હતા, તેમાં ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં દારાને સમગ્ર આગળ હરાવી કેદ કર્યો, અને ઇ. સ. ૧૬૫૯ માં પ્રયાગ આગળ મુન્નને હરાવ્યો. એણે ઇ. સ. ૧૬૮૬ માં ખીજાપોર તામે કર્યું, અને ઇ. સ. ૧૬૮૭ માં ગોવલકોંડા સર કર્યું. એ મુસલમાની ધર્મ પાળતો હતો તેથી એણે રજપુતાને તે ધર્મ પાળવાની ફરજ પાડી. આથી તેઓ એની સાંભિ થયા હતા. શિવાજી નામના મરેઠા સરદારે એની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું, પણ તે ફાવ્યો નહોતો. એના રાજ પછી મોગલ વંશની પડતી હાલત થવા લાગી. એ નેવ્યાશી વરસની ઉમરે, ઓગણપચાસ વરસ રાજ કરી ઇ. સ. ૧૭૦૭ માં ગુજરી ગયો. એ ઘણો શૂરો અને બૈર્યવાન હતો. એને ત્રણ પુત્ર હતા. મોઆજમ, આજમ અને કામબખ્સ.

શિવાજી.

મુંબાઈની આસપાસ કેટલાએક મરેઠા રહેતા હતા, તેમાં શિવાજી નામનો એક વિર પુરુષ હતો. એ ઇ. સ. ૧૬૨૭ માં સુનેરીના કિલ્લામાં જનમ્યો હતો. એણે લુટાગ લોકોને એકઠા કરી અને પોતે તેનો સરદાર બની કેટલાએક મુઝક જીતી લી-

ધા હતા. એણે ઐરંગઝેબ સાથે લડાઈ કરી હતી પણ તેમાં એ ક્ષાબો નહોતો. એણે ઇ. સ. ૧૬૬૪ માં સુરત શહેર લુટી લીધું હતું. અને આખરે એણે વિજયપુરના રાજાને મારી નાંખી ઇ. સ. ૧૬૬૫ માં મરેઠા લોકોનું રાજ સ્થાપ્યું હતું. એ પંદર વરસ રાજ કરી ઇ. સ. ૧૬૮૦ માં મરણ પામ્યો.

ઈરાનના રાજા નાદીરશાહની ચઢાઈ.

ઐરંગઝેબ પછી ફેટલેક વરશે જ્યારે મહમદશાહ રાજ કરતો હતો ત્યારે ઈરાનના રાજા નાદીરશાહે દિલ્હી ઉપર ચઢાઈ કરી તે દેશને પાપેમાલ કર્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૩૮.

મોગલ વંશની સમાપ્તી.

નાદીરશાહની ચઢાઈ પછી એ વંશનું સમ્રાટ રાજ જુદા જુદા સરદારોના હાથમાં વહેંચાઈ ગયું હતું. દક્ષિણ હિંદુસ્તાન નિ આમે કબજે કર્યું હતું. બંગાળા, અયોધ્યા વગેરે દેશો જુદા જુદા માણસો પચાવી પડ્યા હતા.

પ્રકરણ ૪ થું.

હિંદુસ્તાનમાં યુરોપિયન આવ્યા તે વિશે.

પોર્ટુગલ, હોલાંડ, ઇંગ્લાંડ અને ફ્રાન્સ એ ચાર રાજ્ય-માંના લોક પ્રથમ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા હતા. પોર્ટુગલના રહેનારને પોર્ટુગીસ અથવા ફિરંગી, હોલાંડના રહેનારને ડચ અથવા વજંદા, ઇંગ્લાંડના રહેનારને અંગ્રેજ અને ફ્રાન્સના રહેનારને ફ્રેન્ચ કહે છે. આ ચાર જાતના લોકોમાંથી પોર્ટુગીસ પહેલા આવ્યા હતા.

પોર્ટુગીસ લો બાર્થોલોમિડાયસ નામના પોર્ટુગીસ નાવિક કોની સફર. સરદારે આફ્રિકાના દક્ષિણ છેડાની પ્રદક્ષિણા કરી,

અને ત્યાંની તોફાની હવાને લીધે તેનું નામ “કેપ ઓવ સ્ટોર્મ” (તોફાની ભૂશિર) આપ્યું, પણ પોર્ટુગલના રાજ્યએ આ શોધથી ખુશી થઈને તેનું નામ “કેપ ઓવ ગુડ હોપ” (સારી આશાની ભૂશિર) પાડ્યું.

ઈ. સ. ૧૪૯૭ માં વાર્કોડીગામા પોર્ટુગલના રાજ્યની આગાથી કેપ ઓવ ગુડહોપની પ્રદક્ષિણા કરી વેપારને અરથે કાલીકટમાં આબો હતો, પણ તેને ત્યાંના રાજ્ય ઝામોરિને મુસલમાનની શી-ખવણીથી કેદ કર્યો હતો, પણ પાછળથી છોડી મુક્યો હતો.

ઈ. સ. ૧૫૦૦ માં પોર્ટુગલના રાજ્યએ કામ્બલને હિંદુસ્તાનમાં મોકલ્યો હતો, પણ એનું વહાણ ધસડાઈ જવાથી એણે દક્ષિણ અમેરિકામાં પ્રથમ “બ્રેઝીલ” શોધી કાઢાડ્યું. પછી એ પણ કાલીકટમાં આબો હતો, પણ ઝામોરિનની સાથે ઢડાઈ થઈ તેથી ડોમીનમાં માલ ઉતારી તે પોતાને વતન પાછો ગયો હતો.

ઈમાન્જુઅલ બાદશાહે વેપારને અરથે તથા કાલીકટના રાજ્ય ઝામોરિનપર વેર લેવાના સમ્મતથી ઈ. સ. ૧૫૦૨ માં વાર્કોડીગામાને ખીજવાર મોકલ્યો હતો, પણ આ વખતે કાંઈ બન્યું ના જ પીના બની નથી. ઈ. સ. ૧૫૧૦ માં પોર્ટુગલના રાજ્યએ આલ્ફોન્સો આલ્બુર્કર્કને કેટલુંક લસ્કર આપી મોકલ્યો હતો. આ સરદારની મતલબ હિંદુસ્તાનમાં ફિરંગીઓનું રાજ સ્થાપવાની હતી. એણે ગોવા શહેર જીતી લીધું; ખીજે કેટલેક ઠેકાણે વેપારની ઢાઠી ધાલી; ઇરાની અખાતમાં ઓર્મત્ર બેટ સર કર્યા અને મલાયાના દ્વિપકલ્પમાંનું મલાક્કા શહેર જીતી લઈ ફિરંગી લોકોની હકુમત તથા વેપાર સમ્મત કીધા હતા.

વલંદાના લોકો સા વરસ સુધી ફિરંગી લોકો એકલાએ હિંદુનું હિંદુસ્તાનમાં રતાન વગેરે એશિઆખંડના દેશો સાથે વેપાર કીધા પછી તેમને વલંદા લોકો આવી તોડી પાડ્યા. તેઓએ હિંદુસ્તાનમાં નિગાપત્રમ, પુત્રિકટ, ચિન સૂ-

રા તથા મસાલા વગેરે શેહેરો લઈ તેઓની રાજધાની જાવામાં
ખરેચીઆ શેહેર છે તે કીધું.

ઈસ્ટ ઇન્ડિઆ વલંદ લોકની સાથે અંગ્રેજો આવવા માડ્યું.
કંપની ઇ. સ. તેઓના વેપારીની એક ટોલી (કંપની) ઇ.-
૧૬૦૦ સ. ૧૬૦૦માં પેટેલી હિંદુસ્તાનમાં આવી અ-

ને પોતાને ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની કહેવડાવવા લાગી. આ વખતે
હિંદુસ્તાનમાં અકબર અને હંગાંડમાં એલીઝાબેથ ગાદીપર હતાં.

આમ્બોયના ઉપર કહેલા ત્રણ લોકો વચ્ચે ફેટલાએક વર-
ની કતલ ઇ. સ. શ લડાઈ ચાલી હતી. આ અરસામાં ઇ. સ.
૧૬૨૧ ૧૬૨૧ માં આમ્બોયનાના ટાપુમાં વલંદ લો-

કે ફેટલાક અંગ્રેજ લોકોને મુતાને મુતા મારી નાંખ્યા હતા.

ચુનાઇટેડ ઇ ઓપલી કંપનીનો લાભ જોઈને હંગાંડના ફેટ-
સ્ટ ઇન્ડિયા કંપની. લોક વેપારીએ ખીજી કંપની હિંદુસ્તાનમાં
વેપાર કરવા માંડી. આ અને અસલ કંપની વચ્ચે ઇ. સ. ૧૭૦૮
મુઘી લડાઈ ચાલી, ને ત્યાર પછી એક કંપની મળી ગઈ અને
તેનું નામ ચુનાઇટેડ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની પડ્યું.

એ પેટેલાં અંગ્રેજ લોક પાસેનાં રોહેરો.

મદ્રાસમાં ઇ. સ. ૧૬૩૯ માં અંદ્રનગરના રાજાએ અંગ્રે-
જને એક કિલ્લો બાંધવા દીધો. આ કિલ્લાનું નામ અંગ્રેજોએ
ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જ પાડ્યું. ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં ફિરંગીના રાજાએ
પોતાની છોકરી કેથેરાઈનને હંગાંડના ખીજા આર્સ રાજા સાથે
પરણાવી તે વખતે તેને કન્યાદાનમાં મુંબાઈ એટ આપ્યો હતો,
અને હંગાંડના રાજાએ ફેટલીક વાર્ષિક રકમ લેવાનો ઠરાવ ક-
રી એ એટ કંપનીને આપ્યો હતો.

ફોર્ટ સેન્ટ ડ (ટેગના પટણ) નામનું શેહેર વેઆનું લઈ અં
વીડ. ગ્રેજોએ ત્યાં એક કિલ્લો બાંધ્યો અને તેનું

નામ ફોર્ટ સેન્ટ ડેવીડ પાડ્યું; તથા કલકત્તામાં ઇ. સ. ૧૭૦૦ માં ફેરલીક જમીન વેચાતી લઈ ત્યાં આગળ એક કિલ્લો બાંધ્યો, અને તેનું નામ ફોર્ટ સેન્ટ વિલ્યમ પાડ્યું હતું.

ફ્રેન્ચ લોકનું ઇ. સ. ની સોળમી સદીના મધ્ય ભાગમાં ફ્રેન્ચ લોક વેપારને અરથે હિંદુસ્તાનમાં આવી, પોનડિચરી અને ચંદ્રનગર શહેરો તામે કીધાં.

પ્રકરણ ૫ મું.

અંગ્રેજ અને જ્યારે અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ વચ્ચે લડાઈ શરૂ ફ્રેન્ચ વચ્ચે લડાઈ ૩ થઈ ત્યારે અંગ્રેજ લોકોનો જયો થોડો હતો અને ફ્રેન્ચ લોકોનો જયો ઘણો હતો, અને દુષ્કિં નામનો ઘણો બુદ્ધિવાન અને ખટપટીઓ માણસ તેમનો ગવર્નર હતો. તેથી તે લોકોનું જોર વિશેષ હતું. અંગ્રેજ અને ફ્રેન્ચ વચ્ચે બે રીતે લડાઈ ચાલી હતી; પહેલાં તો તેઓ ખુલ્લી રીતે એક બીજા સાથે લડ્યા, અને પછી દેશી રાજાઓની કુમંદે આ બી દેશી રાજાઓના નામથી લડ્યા ફ્રેન્ચે પેહેલાં વેહેલાં લડાઈનું પ્રગરણ કરી પોતાના સરદાર લામોર્ડેનને ફોર્ટ સેન્ટ જ્યોર્જ એટલે (મદ્રાસ) ઉપર હુમલો કરવા મોકલ્યો હતો. તે કિલ્લો એ બહાદુર સરદારે જીતી લઈ, ઘણા અંગ્રેજને કેદ પકડી તેમને દુષ્કિંએ પોનડિચરીમાં મોકલ્યા; ત્યાર પછી ફ્રેન્ચે ફોર્ટ સેન્ટ ડેવીડ લેવાની મહેનત કરી પણ ફાળ્યા નહીં. તાંજોરના રાજાની ગાદી તેના બાપ પચાવી પડ્યો હતો, તે પાછી લેવામાં અંગ્રેજે મદદ કરી હતી; તેના બદલામાં તાંજોરના રાજાએ તેમને દેવીકાટ આપ્યું હતું, તેથી તેમનું જોર વધ્યું હતું. ઇ.

સ. ૧૭૪૬-૧૭૪૭

અંગરૈજ્ઞ અને દેશી રાજ્યો સામસામા પક્ષ લઈ લે-
ને ફ્રેન્ચનો જુડ્યા, તે દેશી રાજ્ય હેદ્રાબાદની, નિઝામી તથા
દા જુદા રાજ્ય આકાઉની નવાબીપર દાવો કરનારા હતા. ના
સાથે પક્ષ.

ઝિરજંગ, નીઝામ તરતજ થયો હતો, અને તેનો
દાવેદાર મિરજા ફાજંગ હતો, તથા અનવરદીન નવો નવાબ થ-
યો હતો, અને તેનો દાવેદાર અંદા સાહેબ હતો. મિરજા ફાજંગ
અને અંદા સાહેબ એ બંને જાણાઓએ એક સંપ થઈ ફ્રેન્ચની
મદદ માગી, અને અંગરૈજ્ઞ નાઝિરજંગનો તથા અનવરદીનનો
પક્ષ લીધો.

ફ્રેન્ચ તથા તે ફ્રેન્ચલોકની મદદથી દાવેદારની ક્તેહ થઈ.
ના પક્ષની ક્તેહ. અનવરદીન નવાબ માર્યો ગયો, તેના છોકરા
મહમદઅલીને ટ્રીચિનોપોલીમાં બરાઈ જવું પડ્યું, અને અંદા
સાહેબ નવાબ થઈ બેઠો. તેમજ મિરજા ફાજંગને નિઝામી મળી,
પણ તે લાંબી સુદત ન ભોગવતાં બગવામાં માર્યો ગયો, અને તે-
ની જગ્યાપર ફ્રેન્ચના નામાંકિત સરદાર જુસ્સીએ નાઝિરજંગના
ભાઈ સલામતજંગને બેસાડ્યો. એ રીતે અંદા નોતાં ફ્રેન્ચના હા-
થમાં હેદ્રાબાદની નિઝામી અને આરકાઉની નવાબી આવી. અંગ-
રૈજ્ઞ લોક છોક દબાઈ ગયા, અને તેમની દોસ્તી કરનાર મહમદઅ-
લી (અનવરદીનનો છોકરો) ટ્રીચિનોપોલીમાં એવો સપડાઈ ગ-
યો કે પોતે અંગરૈજ્ઞ નોડે દોસ્તી કીધેલી તેને માટે પરવાઈ ફ્રે-
ન્ચ નોડે દોસ્તી કરવાના વિચારમાં હતો, ઇ. સ. ૧૭૫૦.

કલાઈવ અને આ ગબરાટના વખતમાં અંગરૈજ્ઞ લોકમાંથી
અંગરૈજ્ઞની એ એક જાણ એવો બહાદુર, પ્રાક્રમી અને શૂર-
વીર

વિર પુરૂષ નિકળી આવ્યો કે તેણે અંધુ ચક્ર
મંડળ ફેરવી નાંખ્યું અને ફ્રેન્ચને તોડ્યા એટલુજ નહીં, પણ
હિંદુસ્તાનમાં અંગરૈજ્ઞ લોકોનો પાયો નાંખ્યો. એ માણસનું ના-
મ લોર્ડ કલાઈવ હતું. તેણે અંદાસાહેબની રાજધાની આરકાઉ પે-

હેલ વેલેલુ લઈ લીધું. ઈ. સ. ૧૭૫૧. અંદા સાહેબે પોતાની રાજ-
ધાની ગઈ એવું સાંભળ્યું, ત્યારે તે ત્રિચિનોપોલીને ઘેરે ધાલીને
પડ્યો હતો. આ ઉદાણેથી પોતાના છોકરા રાજ સાહેબને કજાઈ-
વ સાથે લડવા માફલ્યો. રાજ સાહેબે કજાઈવને લજવાવવાને ધ-
ણી ડોશીસ કરી, પણ કજાઈવ જેવા શૂરવીરે તેને પદર કંઈ નહી.

આનીની લ- આખરે રાજ સાહેબે કજાઈવ ઉપર ધસારો
કાઢી. ૧૭૫૨. કંઈ. તેમાં તે ખીતકુલ હાંથો, અને તેને જતાં
રહેલુ પડ્યું. કજાઈવ તેની પાછળ ગયો અને આની શેહર આ-
ગળ રાજ સાહેબને પછો હરાવી, કાંજેવરામમાં એક દેવસ્થાન જે
ફ્રેન્ચના કમળમાં હતું. તે લઈ ફોર્ટ સેન્ટ દેવીડ ગયો.

કોવરેપૌક. વણ મહીના પછી રાજ સાહેબ મદ્રાસ અ-
થવા ફોર્ટસેન્ટ જોર્જ લેવા આવ્યો. પણ કજા-
ઈવ લડવા આવે છે એમ સાંભળી તેણે આવવા માંડ્યું; પણ
કજાઈવે તેને પકડી પાડી કોવરેપૌક આગળ પાછો હરાવ્યો.

મેજર લોરન્સ ઈ. સ. ૧૭૫૨માં મેજર લોરન્સ હાંગ્ડાંગ ગ-
યો હતો, તે પાછો આવ્યો; અને તેને અ-
ગરેજનાં લગ્નકરના સરદાર કજાઈવને ઉદાણે નીમવામાં આવ્યો હ-
તો; અને કજાઈવે તેના હાથ નિચે રહ્યો. મેજર લોરન્સની સ-
રદારીના વખતમાં પણ ભારે હકીકતો બની હતી. ત્રિચિનોપોલી-
ને છોડાવવા તે ગયો એટલે ફ્રેન્ચ લોક સિરંગલામમાં ગયા, પણ
આખરે કજાઈવની અખરદારીને લીધે તેમને શરણ થઈ જવું પ-
ડ્યું; અને ત્રિચિનોપોલી અગરેજના હાથમાં આવ્યું.

કજાઈવની જી કજાઈવે કોવેરાન્ગ અને ચિંગલપટ શેહરો
ત અને તેનું વિ- લીધાં પછી તેની તખ્તિઅતબગડાથી તે હા-
લાવ જવું.

ગ્લાંડ ગયો, ત્યારે બધું ચક્ર મંડળ ફરી ગયું હતું.
તેણે ફ્રેન્ચ લોકને છેક નળા પાડી નાંખ્યા હતા, અને અગરે-
જ લોક જેવા નળા પડી ગયા હતા તેવાજ સત્તાવાળા થઈ ગ-

યાં, અને ખરૂં જોતાં આપ્યા કણીટક દેશના હાકિમ થઈ બેઠા હતા.

પ્રકરણ ૬૬.

કલકત્તામાં અંગ્રેજ લોકપર આક્રમ અને તેનું વેર.

કલાઈવનું પા કલાઈવ ઇ. સ. ૧૭૫૨ માં ઇંગ્લાંડ ગયો હતો,
છૂં આવ્યું. ત્યાંથી ઇ. સ. ૧૭૫૫ માં પાછો આવ્યો.

કુખિનું અયું ફ્રેન્ચના ગવર્નર કુખિએ જે કામો કર્યાં હતાં,
તે ફ્રેન્ચ લોકને પસંદ નહીં પડવાથી, તેઓએ તેને પાછો બાલા-
વી લીધો, ત્યાં તે ઇ. સ. ૧૭૫૪ માં મરણ પામ્યો.

કલાઈવના પા કલાઈવે ઇંગ્લાંડથી પાછા આવતાવારને ઘેરી-
છા આવ્યા પછી યાનો કિલ્લો કે જ્યાં મરેડા લોક આંચીઆનો
ના કામો. ધંધો કરતા હતા, તે સર કર્યા અને આંચીઆ
લોકને છેક કમજોર કરી નાંખ્યાં. ઇ. સ. ૧૭૫૫.

સુરાજદૌલા બંગાળા, બહાર અને ઓરીસાના નવાબ
અને બ્લેકહોલ. અલીવર્દીઆનના મરણ પછી તેની જગ્યાએ
સુરાજદૌલા ઇ. સ. ૧૭૫૬માં નવાબ થયો. તેણે અંગરેજોને
પોતાની રાયતના લોક જે કલકત્તાથી નાસી ગયા હતા તેઓને રવા-
ધીન કરવાનું કહ્યું, તથા ફોર્ટસેન્ટ વિલ્યમ સમારવાની અંગરેજો-
ને ના કહી; પણ અંગરેજ લોકોએ આ બેમાંની એક વા-
ત માન્ય કરી નહીં, તેથી તેણે ગુરસે થઈ ફોર્ટસેન્ટ વિલ્યમપર
ચડાઈ કરી તે લઈ લીધું, અને ૧૭૬૬ અંગરેજોને કેદ પકડી, તે-
ઓને પેરેગીરના હવાલામાં સોંપ્યાં; તેઓએ તેમને એક અધા-
રી ડોટડી (બ્લેકહોલ)માં કેદ કર્યાં. આ ડોટડી ૧૮ શીટ લાંબી
અને ૧૪ શીટ પોહાળી એટલી નાની હોવાને લીધે તેમાના ધ-
ણા માણસો યુગળાઈ જઈ મરણ પામ્યા, અને માત્ર ૨૩ મા-
ણસ જીવતાં રહ્યાં.

ઉપલી ખખર જ્યારે મદ્રાસમાં ગઈ ત્યારે તેઓએ કલાઈ-
વને લશ્કર આપી મોકલ્યો. તેણે આપી સુરાજ્યદૈવાને હરાવ્યો,
અને કલકત્તા પાછું સર કર્યું. આથી બહીને સુરાજ્યદૈવાએ સ-
લાહ કરવાની મરજી ખતાવી. ફ્રેન્ચ જોડે લડાઈ થવાની તૈયારી
હતી, તેથી કલાઈવે સલાહ કરવાનું કબજા કર્યું. આ સલાહથી ખં-
ગાળામાં અંગરેજોને તેઓના શત્રુ પાછા મળ્યાં, કલકત્તાને
કોટ મજબુત કરવાની છુટ મળી, અને તેઓના માત્ર ઉપર ન-
વાએ જકાત લેતી નહીં એવો ફાતલ થયો.

ચંદ્રનગરની- કલાઈવે સુરાજ્યદૈવાની મદદથી ફ્રાન્સના તા-
બ. ૧૭૫૭. આના ચંદ્રનગર ઉપર હુમલો કરી તે લઈ
લીધું; આથી અંગરેજ લોકનું જોર ખંગાળામાં વધું.

સુરાજ્યદૈવાની સુરાજ્યદૈવા અંગરેજ લોકોનું જોર વધું
બહીક અને મિર- જોઈ બહીક લાગ્યો, અને તેથી સલાહ તો-
જનકરને તવાખ ક- ડવાનો પ્રસંગ જોવા કરતો હતો. આથી ત-
રવાની કોશીસ.

રફ તેના નાદનીના કામને માટે તેના મુખ્ય
કારભારીઓએ તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુદી, તેના મુખ્ય સરદાર
મિરજનકરને તખ્ત આપવાની છાતી યુક્તિઓ કરતાં હતાં. અં-
ગરેજ લોક પણ આ મુખ્ય કારભારી લોક સાથે સામેલ થયા હતા.
આમાં અમીચંદ નામનો એક શાહુકાર પણ સામેલ હતો. તેણે
એ વાત છુપી રાખવા સાર અંગરેજ પાસે ૩૦ લાખ રૂપિયા
માંગ્યા હતા.

અમીચંદ. આ શાહુકારે ઉપલી વાત છુપી રાખવા રૂપિ-
આની જે મોટી રકમ માગી હતી, તેને માટે કલાઈવે તેને જો-
ટો દસ્તાવેજ કરી આપી છેલ્લો હતો; અને જ્યારે એ રૂપિયા
અમીચંદે માંગ્યા, ત્યારે કલાઈવે કહ્યું કે એ જોટો દસ્તાવેજ છે;
આથી તેણે એટલું દુઃખ લાગ્યું કે તે ગાંડો બની ગયો અને થો
ડા દિવસ પછી મુજબી ગયો. ઇ. સ. ૧૭૫૮.

પ્રજાસિનું યુદ્ધ મિરજનકર જેને નવાળા બનાવવાનો વિચાર
૧૭૫૭.

ચાલતો હતો, તેના ઉપર કુલાઈવને શક ગયા-
થી પોતે લશ્કર લઈ મુરાબદૌલા સાથે યુદ્ધ કરવા ગયો. એની અને
મુરાબદૌલા વચ્ચે પ્લાસી આગળ એક મોટું યુદ્ધ થયું, તેમાં મુ-
રાબદૌલાની હાર થઈ ને તેને નાસી જવું પડ્યું. ઇ. સ. ૧૭૬૭.

મુરાબદૌલાનું પ્લાસીના યુદ્ધ પછી મુરાબદૌલા નાસી જતો
મૃત્યુ. હતો તે વેળા તેના કોઈ એક દુસ્મને તેને પ-
કડીને મિરજનકરને સ્વાધીન કીધો જેણે તેને ઇ. સ. ૧૭૫૭ માં
મારી નાંખ્યો.

મિરજનકરની પ્લાસીના યુદ્ધમાં મુરાબદૌલા હાર્યો, પછી ક્તા-
નવાળી અને તે ધવે મિરજનકરને નવાળી આવી. અને તેના
થી અંગરેજને બદલામાં મિરજનકર અંગરેજને ધાકું જ રૂ-
બા આપ્યું, અને કલકત્તાની દક્ષિણે કાલી
સુધીની જમીનદારી તેઓને આપવી તથા તેઓના માલ ઉપર જ-
કાત લેવી નહીં એવું કચ્છન કર્યું.

પ્રકરણ ૭ મું.

બંગાળામાં મિરજનકરે દગો કીધો અને કર્ણાટક

અંગ્રેજો લીધું તે વિશે.

શાહઆલમ મિરજનકરને નવાળા થયાને એક વરસ પાશુ
વગેરેની પટના ઉપર મર્યાદા પુર થયું નહીં એટલામાં દિલ્હીના આદલાહ
પર મર્યાદા.

ખાન આલમગીરના છોકરા અલ્લામીર અ-
થવા શાહઆલમ અપોધ્યાના નવાળા મુરાબદૌલા વગેરેની મદદ લ-
ઈ બહાર ઉપર મરી આવીને પટનાને ઘેરેરા ઘાલ્યો, પાશુ કુલા-
ઈવ લડવા આવે છે, એમ સાંભલી તેઓ પાછા જતાં રહ્યાં.

શાહઆલમ
યગેરેની હારથી
કલાઈવને થયલો
લાભ.

આ આકતમાંથી કલાઈવે મિરજૂરને છોડા-
વ્યો માટે પેહલા તો તેનો ઉપકાર ગણી અંગ-
ગરેજ લોક કલકત્તાની દક્ષિણના મુન્નકની જો-
ટલી વસુક્તાત એ નવાખને ભરતા હતા તે અધી
કલાઈવને વરણ વરણ આપવા એ કચ્છ થયો.

મિરજૂરની
અંગરેજને કા-
લાડવાની મેહેનત
અને તેનો પરિ-
ણામ.

પણ જ્યાં સુધી અંગરેજ લોક અંગાળામાં છે
ત્યાં સુધી સ્વાતંત્ર્ય હકુમત થવાની નહીં,
એવું જ્યારે મિરજૂરને લાગ્યું ત્યારે તેણે અંગ-
ગરેજને કાલાડી મુકવાની મેહેનત કીધી; અને
તેનો પરિણામ નિચે પ્રમાણે થયો. ઈ. સ. ૧૭૫૮. મિરજૂરે
જોઈ કે ફ્રેન્ચ લોક નવળા થઈ ગયા છે, અને દેશી રાજામાં
જોઈ મહાન પુરૂષ રહ્યો નથી, તેથી તેણે ચિંતુરામાં રેહનાર વ-
લંદા લોકની મદદ માગી. એ લોકે મદદ આપવી કચ્છ કીધી, અ-
ને બટેલીયામાંથી લશ્કર મંગાવ્યું; પણ તેમના વહાણના લશ્કર-
ને હુગલી નદીમાં અંગરેજના વહાણના લશ્કરે હરાવ્યું. અને
જમીનના લશ્કરને કર્નેલ ફોર્ડ નામના અંગરેજના પ્રાકમી સર-
દારે કલાઈવના હુકમથી ચિન્સુરા આગળ હરાવ્યું. ઈ. સ. ૧૭૫૯.
આ ઉપરથી વલંદા લોકે અંગરેજની મારી માગી અને સલાહ
કીધી, જેથી અંગરેજને લડાઈનો તમામ ખર્ચ આપવા કચ્છ
થયા, અને મિરજૂરને અંગરેજે માફ કીધો.

કલાઈવનું બી એ રીતે અંગાળામાં પણ અંગરેજ લોકનું
જીવર ધંગ્ગાંડ જોર તથા કાચુ વધારીને ઈ. સ. ૧૭૬૦ માં
જવું. ૧૭૬૦. કલાઈવ પાછો ધંગ્ગાંડ ગયો.

ટ્રિચિનોપો. ઈ. સ. ૧૭૫૭ માં મદુરા, ટ્રિનામાલી અને ને
લીનો હુમલો. જોરમાં મહમદઅલીનો કાચુ ખેસાડવા અંગ-
ગરેજે પોતાનું લશ્કર મોકલ્યું. અંગરેજનું લશ્કર ગયેલું જોઈને
ફ્રેન્ચે ટ્રિચિનોપોલી ઉપર હુમલો કીધો, પણ મદુરાથી કેપ્ટન કે-

લીયોડે એકદમ આતી પોહોચી એવો બંદોબસ્ત કરીધો કે ફ્રેન્ચ લોકને જતા રહેવું પડ્યું.

કાઉન્ટ ડીલા- ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં ફ્રાન્સથી બરકર લઈ કાઉ-
લી. ન્ટ ડી લાલી આવ્યો. તેણે ફાઈ સેન્ટ દેવિડ
ઉપર હુમલો કરી જીતી લઈ તેનો નાશ કર્યો. પછી તેણે પૈસાના
લાભથી તાંજોરના મુજક ઉપર હુમલો કર્યો, પણ તેમાં તેનું કાંઈ
આશું નહીં; ત્યાર પછી લાલીએ મદ્રાસને ઘેરો ઘાલ્યો, અને
ઈ. સ. ૧૭૫૯ માં કાનજેવરામ સર કર્યું.

કર્નલકુટ. કર્નલકુટ ઈ. સ. ૧૭૫૯માં ઈંગ્લાંડથી હિંદુ-
સ્તાન આવ્યો, અને તેણે આવતા વારને પોનડીવોશ સર કર્યું.

કોનડોરનું યુ- ફ્રેન્ચ લોકને સંજાવતજગે આપેલો મુજક
ધ. ૧૭૫૯. પાંડો લેવાને કલાઈવે કર્નલ કુટને મોકલ્યો.
તેણે કોનડોર આગળ ફ્રેન્ચ લોકોનો પરાજય કર્યો; આથી અંગ-
રેજ લોકને હેદ્રાયાદના નિઝામે મજલીપટણની આસપાસનો
મોટો મુજક આવ્યો.

પોનડીવોશનું ફ્રેન્ચે પોનડીવોશ પાંચ લેવાનું યત્ન કર્યું પ-
રુધ. ૧૭૬૦. જુ ત્યાં આગળ અંગરેજના સરદાર કર્નલ કુટ
અને ફ્રેન્ચના સરદાર લાલી અને ખુરસી વચ્ચે મોટું યુધ્ધ થ-
યું, તેમાં ખુરસી કેદ પડાયો અને ફ્રેન્ચ લોક તદન હારી ગયા.

પોનડિયરીની ઈ. સ. ૧૭૬૧માં અંગરેજે પોનડિયરી જી-
જીત અને ફ્રેન્ચ- લી લીધું, અને ઘણા કિલ્લાકોટ ભાંગી નાંખ્યાં.
ની પડતી.

આ પછી ફ્રેન્ચ લોક પાસે માત્ર જીજી અને
રાયગઢના કિલ્લા રહ્યાં હતાં. તે પણ એજ સાલમાં અંગરેજે
લઈ લીધાં. આ રીતે ફ્રેન્ચ લોકોનો તમામ મુજક ગયો; અ-
ને અંગરેજ લોકે કર્ણાટક તમામ સર કર્યું. ઈ. સ. ૧૭૬૧.

પ્રકરણ ૮મું.

બંગાળામાં ઊથલપાથલ અને બંગાળા, બાહાર

અને ઓરીસાની જીત.

શાહ આલમ કલાઈવિ ખીજી વાર હાજરાંડ ગયા પછી તરત-
વગેરે તરફથી બંગાળા તથા બહાર ઉપર ચડાઈ કરી. તેઓએ રામનારા-
યણુ નામના એક પ્રખ્યાત સરદારને પટના
ની કતેહ. આગળ હરાવ્યો, અને તે શેરે તાપે કીધું;
પણ કેપટન કેલીયોડે આવીને શાહઆલમ વગેરેને હરાવ્યા તે-
થી તેઓ મુશ્કેલીવાદ ગયા અને ત્યાંથી પાછા આવીને પટનાને
ધેરે ધાલ્યો.

પટનાની લ- શાહઆલમ વગેરેને કેપટન નોડસે પટના
ડાહી ૧૭૬૧. આગળ હરાવ્યા.

મિરજીરને આ લડાઈ પછી મિરજીર અગ્રકત અને
બદલે મિરકાસી- બુદ્ધિહીન થઈ ગયો હતો, તેથી તેના સિપા-
મને નવાખી. હાઓએ ચઢેલો પગાર લેવા સાડ ફિતુર કી-
ધું. મિરજીરના જમાઈ મિરકાસીએ પોતાની પાસથી આ સિ-
પાહાઓનો પગાર ચુકવી આપી આ ફિતુર સગાવ્યું; તેપણુ અં-
ગરેજના નવા આવેલા વાન્સિટાર્ટ નામના ગવર્નરે આવી અ-
વ્યવસ્થા જોઈ તેથી મિરજીરને નવાખી છોડી દેવાની જરૂર
પાડી, ને તેની જગો ઉપર મિરકાસીમને નવાખી બનાવ્યો.

મિરકાસીમ- મિરકાસીમને નવાખી બનાવ્યો, તેના બદલામાં
ની નવાખીથી અં તેણે અંગરેજને બંડવાન, ચિતાગંગ અને
ગરેજને લાભ. મીડનાપોરની વસુજાત આપી. શાહઆલમને મિ-
રકાસીમને નવાખી કપ્પૂત રાખ્યો નહીં, તેથી મેનર કારનાક લ-
શ્કર લઈ બાદશાહ સાથે લડવા ગયો. શાહઆલમ હાર્યો અને

તેણે નવાખ માનવો કબ્બક ક્યું. ઇ. સ. ૧૭૬૧. મિરકાસીમને નવાખ ખનાવ્યો પણ તેને અને અંગરેજને લાંબી મુદત ખનાવ રહ્યો નહીં. મિરકાસીમ કંઈ જાનો ખેસી રહે એવો નહોતો. તેણે નવાખી મળી કે તરતજ અંગરેજની મરજીથી વિરૂધ્ધ ચાલવા માંડ્યું. મિરકાસીમે રામનારાયણને લૂટી લેવાની પરવાનગી માગી તે તેઓએ તેને આપી. આ ઉપરથી અંગરેજના પ્રમાણિકપણા ઉપરથી લોકોનો ભરોશો ઉઠી ગયો. આનો લાભ લઈ મિરકાસીમ ખુશ્તો અંગરેજ લોકની સામે થયો. અંગરેજ અને દેશી વેપારીના માલ વચ્ચે જે તફાવત આવતો હતો તેણે દુર કર્યો. આ ઉપરથી અંગરેજ અને એની વચ્ચે લગાઈ થઈ. અંગરેજે પટના લઈ લીધું, અને મિરકાસીમની નવાખીની નવીનતા મિરજાકરને ખીજવાર નવાખી આપી ઇ.સ. ૧૭૬૩.

ધેરીવાનું યુદ્ધ. મિરકાસીમ મુગો ખેસી રહે એવો નહોતો. ૧૭૬૩. તે અંગરેજ સાથે લડવા ગયો, અને ધેરીયા આગળ તે અને વચ્ચે યુદ્ધ થયું. તેમાં મિરકાસીમ હાર્યો અને તે માંગીરમાં ભગઈ ખેડો, તે પણ અંગરેજે લઈ લીધું, ત્યારે તે પટના નાસી ગયો, અને ત્યાં એલીસ અને હુ વગેરે ઘણા અંગરેજોને તેણે મગલી નાંખાવ્યા, તે ઉપરથી અંગરેજે પટના પણ લઈ લીધું; આ ઉપરથી અયોધ્યામાં જ્યાં મુજ્જદદા અને શાહ આલમ હતા ત્યાં જતો રહ્યો.

પટનાનું યુદ્ધ. શાહ આલમ, મુજ્જદદા અને મિરકાસીમ ત્રણે ૧૭૬૪. તેણે લડકર લઈ અંગરેજ સાથે લડવા આવ્યા. પટના આગળ યુદ્ધ થયું, અને અંગરેજના સરદાર મેજર કારનારે તેમને હરાવ્યા.

બક્સરનું યુદ્ધ. મેજર મન્ડે નામના નામાંકીત અંગરેજના ૧૭૬૪. સરદારે બક્સર આગળ યુદ્ધ કરી મિરકાસીમ, શાહ આલમ અને મુજ્જદદા, એ ત્રણેને પાછા હરાવ્યા.

કોરાનું યુદ્ધ. ઈ સ ૧૭૬૫ માં અંગરેજે સુબ્બૈદાના મુલક ઉપર હુમલો કરી, પ્રયાગ અને લખનૌર શહેર લઈ લીધાં, અને કોરા ગામ આગળ યુદ્ધ કરી સુબ્બૈદાને હરાવ્યો, તેથી તે પણ અંગરેજને શરણ થયો.

અંગાળામાં ઉચળ પાથળ થયાની વાત ઈંગ્લાંડમાં જ્ઞાણવામાં આવી તેથી કક્કાઈવને પાછો હિંદુસ્તાન મોકલ્યો. તે ઈ. સ. ૧૭૬૫ માં હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો તે વખતે અંગરેજની ક્ષેત્ર થઈ રહી હતી, અને મિરજુન મરી ગયો હતો. તેથી તે તરત પ્રયાગ ગયો, અને શાહઆલમ પાસેથી બહાર અને આગ્રીસાની વસુક્તાત અને અરેબર જોતાં તવાગી પણ કંપનીને આપ્યાં; અને હિંદુસ્તાનમાં તેમણે જીતેલા ખીજો તમામ મુલક કંપનીના તાબામાં રહે એવી પરવાનગી લીધી.

કક્કાઈવનું મ- એ રીતે અંગરેજનો પાયો હિંદુસ્તાનમાં મ- રણ. નિશ્ચય કરીને તથા અંગરેજ વિપારીનો ત- થા લડકરનો કેટલોક બદોબસત કર્યો પછી ઈ. સ. ૧૭૬૭માં પાછો કક્કાઈવ ઈંગ્લાંડ ગયો. ત્યાં તેના ઉપર હિંદુસ્તાનમાં જુલમ કીધાના તથા રૂશવત લીધાના તોણિમત મુકવામાં આવ્યાં; પણ તે તોણિમત સંભેત થયાં નહીં, અને તે કંપનીની કૃતજતાથી બેઠા પામી આત્મચાત કરીને મરણ પામ્યાં. ઈ. સ. ૧૭૭૪.

પ્રકરણ ૯મું.

હૈદરઅલી સાથે પેલ્લી લડાઈ.

હૈદરઅલી, દક્ષિણમાં વિજય નગરનું રાજ ગુરયા પછી મૈસૂરમાં કૃષ્ણરાય કરીને રાજ થયો. એનો પ્રધાન નદરાજ હતો, તેના તાબામાં હૈદર કેટલાક સીપાઈ લોકનો સરદાર હતો. તે અસહ લૂટારાનો ધંધો કરતો હતો, પણ પ્રાકૃમ અને દયા-

થી મહેસૂરના રાજ્યનો વજીર થયો; અને આખરે તેને મારી નાખી ગાદી ઉપર બેઠો; અને આખુ બાબુના મુલક જીતી લઈ મહેસૂરના રાજ્યને જગત્સરખ બનાવી દીધું.

આ વખતે કર્ણાટકનો નવાબ અંગરેજનો બનાવેલો મહમદઅલી હતો, તે અંગરેજની મરજી પ્રમાણે ચાલતો હતો; પણ એના શીવાય હૈદરનું જોર અત્યવશ અંગરેજો મરેકા અને હિદ્રાબાદના નીઝામઅલી સાથે સંપડીયો. તેઓએ અંગરેજની શાહેતાથી જુરસીના ખેસાડેલા સજાવતજંગને ઉઠાડી ગાદી લીધી હતી. પણ હૈદરની તરફથી તેઓને લાંચ મળવાથી તેની તરફેણમાં થઈ ગયા હતા, અને મહમદઅલીજ ફક્ત અંગરેજના પક્ષમાં રહ્યો.

અંગામ અને મરેકા અને નીઝામ ફરી જવાથી. અંગરેજ ત્રિનોમાલીનું ધુ-
લ. ૧૭૬૭. લોકો હૈદરના મુલક તરફ લડવા ગયા હતા, તેઓને પાછા ફરવું પડ્યું; પણ હૈદરે તેમને

ધણા હેરાન કરીયા. અંગામ આગળ હૈદરને અંગરેજના પ્રાક્રમી સરદાર મેમીયે હરાવ્યો, પણ અંગરેજને ત્રિનોમાલી આગળ પકડી પાડી બારે ચુક્ય કરીયું તેમાં પણ તે હાર્યો.

હૈદરને કર્નેલ મેમીયે બે વાર હરાવ્યો, પણ તેની પાસે માણસ ધણા હતા. અને ખોરાક યોગ્ય હતો તેથી તેનું કાંઈ જોર ચાલ્યું નહીં. એ ઉપરથી હૈદર ઝેટલાક કિલ્લા લીધા, અને આમ્મર નામના અંગરેજના દુર્ગની કિલ્લાને ઘેરા લીધો. પણ કર્નેલ મેમીયે પાછો આવીને તેને હરાવ્યો.

આમ્મર આગળ હાર્યા પછી હૈદર પશ્ચિમ તરફ ગયો, આ વખતે અંગરેજો મહેસૂર ઉપર અને મહેસૂરની દક્ષિણ તરફના મુલક ઉપર હુમલો કરીયો. દક્ષિણ તરફના મુલકમાં કર્નેલ વુડે ફતેહ મેળવી, પણ એક તરફ અંગરેજથી પોહોંચી વળાયું નહીં, તેથી હૈદરે અંગરેજને પાછા હટાવી વુડે લીધેલા કિલ્લા પાછા લીધા.

અંગરેજ અ આ ખીના બન્યા પછી મદ્રાસ સરકારનો સ-
ને હૈદર વચ્ચે સ- લાહ કરવાનો વિચાર થયો, પણ હૈદર કેટલી-
લાહ. ૧૮૬૯. ક શરતો કહી તે નાપસંદ પડ્યાથી કર્નલ
સ્મીથને તેના સામા લડવાને મોકલ્યો, પણ પછી હૈદરે લડવાની
ના કહી, અને સંજાહનું ડરાબું તે એવી શરતે કે એક ખીજનનો
જીતી લીધેલો મુલક પાછો આપતો અને એક ખીજનને સંકટની
વખતે મદદ કરવી.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

વોર્ન હેસ્ટિંગ્સ ગવર્નર થયો ત્યારથી તે સાત-

બાઈના તહનામા મુધી.

વોર્ન હેસ્ટિંગ્સ કલાઈવે બંગાળમાં અંગરેજ વેપારી વિષે બ-
૧૭૭૩-૧૭૮૬. દોષરત કીધો હતો, તે ધાણા દીવસ આપ્યો ન-
હીં; અને બંગાળ, બહાર અને ઓડીસાની વસુજાત દેશી અગ-
લદારોને હાથ ગયાથી, કંપનીને ધારા મુજબ નફો મળ્યો નહીં;
વોર્ન હેસ્ટિંગ્સ બંગાળનો ગવર્નર થઈ આવ્યો હ. સ.
૧૭૭૩, તેણે વસુજાત લેવાનું કામ પણ પોતાની હકુમત તળે
લઈ અંગરેજોને સોંપ્યું; અને એ રીતે અંગરેજો બંગાળા વગે-
રે ત્રણ પ્રાંતના હાકેમ થયા.

રેગ્યુલેટીંગ ધી રેગ્યુલેટીંગ આક્ટ. (રાજ્ય. કારભાર અ-
આક્ટ. ૧૭૭૩. લાવવાના ધારાનો કાયદો) એ નામે એક ધા-
રો પસાર થયો, જેથી ડરાવ થયો કે:—૧ હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય,
કૌનસિજના ચાર મેમ્બરોની મદદથી, બંગાળાનો ગવર્નર જન-
રલ ચલાવે; અને મુંબાઈ તથા મદ્રાસમાં કૌનસિજ સાથે એક
ગવર્નર રહે. ૨ કલકત્તામાં એક નવી અદાલત રચાવવી. ૩ કોઈ
પણ સરકારી નોકરે દેશી લોક પાસેથી કંઈ પણ જાતનું નજરાણું
લેવું નહીં.

ગવર્નર જનરલનો ઓધ્વો પ્રથમ વોર્ન હેરિટંગ્સને મળ્યો, તેને મદદ કરવા સારૂ ખારથેજ, ફ્રાન્સીસ, ક્વિવરીંગ, અને મોન્સન નામના ચાર સભાસદો હતા, પણ આમાંના છેલા ત્રણ જણાએ હેરિટંગ્સની સાથે રહ્યા ત્યાં સુધી આશુખનાવ રાખ્યો. રોહીલાખંડ રોહીલા નામના અફઘાને જીતી લીધો હતો, તેને ત્યાંથી કાહાડી મુકવાને અયોધ્યાના નવાબ મુજ્જદદાલાને હેરિટંગ્સે કંપનીને માટે નાણા લઈ મદદ આપી, તથા મુજ્જદદાલા ૫૦ લાખ રૂપિયા આપે, અને કાશીના રાજા ચત્રીસીંગનું રક્ષણ કરે એવી શરતથી હેરિટંગ્સે દિલ્હના બાદશાહ પાસેથી દોરા અને પ્રયાગના પ્રાંતો લઈ તેને સ્વાધીન કીધા. હેરિટંગ્સના એ બે કામોની સામે ફ્રેન્ચ વગેરે થયા. અને મુજ્જદદાલા સાથે હેરિટંગ્સે કાશીનો દોરા કરાર રદ કીધો. ઇ. સ. ૧૭૭૫ માં તેનો છોકરો ગાદીએ બેઠો; તેની સાથે નવો દોરાકરાર કરી તેની પાસે કાશીનો મુતક લઈ તેને દોરા અને પ્રયાગ આપ્યા, પણ એ ત્રણ ફ્રાન્સીસરો એ કરતાં પણ વધારે હદ બહાર ચાલ્યા.

નાંદકુમાર આ નામના એક તવંગર અને ખટપટીઆ બ્રાહ્મણે મિરજનકરની ધણીઆણી વગેરે પાસેથી રૂઝવત લીધાનું તોણામત હેરિટંગ્સ ઉપર મુક્યું તે તેમણે (ફ્રાન્સિસરો) સાંભળ્યું અને ગેરમુનાસબ રીતે હેરિટંગ્સ ઉપર કામ ચલાવ્યું. પણ એટલામાં નાંદકુમાર ઉપરજ્ઞ બોટા દસ્તાવેજ બનાવ્યાનું તોણામત આવી સાળીતં થવાથી તેને ફ્રાન્સીની સજા થઈ. આ પછી હેરિટંગ્સ ઉપરનું કામ બંધ પડ્યું, અને પછી તરતજ ક્વિવરીંગ અને મોન્સન મરી ગયા, અને તેમની જગ્યાએ બીજા આવવાથી પાંછુ હેરિટંગ્સની મરજી મુજબ કામ થવા લાગ્યું.

મગદા સાથે સાહેસેટ્ટી (શાહી) ખેટ બાજુરાવ પેશ્વાએ શીલકાઈના કારણે. રંગી પાસેથી લઈ લીધો હતો, તે અંગરેજ સરકારને લેવાની મરજી થઈ તેથી તે ખેટ તેમને આપે એવી શ

રતથી તેઓએ પેધાના દાવેદાર રાગોળાને તેના સામાવાળા સા-
થે લડવામાં મદદ કરવા લશ્કર મોકલ્યું. આ લશ્કરના સરદાર
અપટનને હેરિટંગ્સે એમ કહ્યું હતું કે રાગોળાને મદદ ન કરતાં
તેના સામાવાળા સાથે સજાહ કરવી.

પુરંધરની સ- ઉપર પ્રમાણે અંગરેજ અને મરેઠા વચ્ચે
લાહ. ૧૭૭૬. પુરંધર આગળ સજાહ થઈ, તેમા મરાઠાઓ-
એ અંગરેજને સાબી વગરે આપવા કબ્જા કીધું. આ સજાહ
પ્રમાણે મરાઠાઓ ચાલ્યા નહીં, અને અંગરેજ સાથે લડવા-
ની ખાનગી રીતે તૈયારી કીધી; આ ઉપરથી અંગરેજ અને
મરાઠા વચ્ચે લડાઈ થઈ.

હેરિટંગ્સે બંગાળેથી મુંબાઈ તરફ લશ્કર મોકલ્યું, અને
મુંબાઈના ગવર્નરને હુકમ આપ્યો કે, તમારે પણ લશ્કર મો-
કલવું. મુંબાઈના લશ્કરના સરદાર કર્નલ કોકર્બને રાગોળા સાથે
દોસ્તી કરી, અને તેને સાથે લઈ પુના તરફ ગયો, પણ દુશ્મ-
નાને દેખી ખાધો ને પાછો ફર્યો; પણ રસ્તામાં મરાઠાએ એને
બાહુ હેરાન કીધો, અને આખરે એણે સજાહ કીધી, એવી શ-
રતે કે, હમારે શાબી વગરે જગો ઉપરથી હાથ ઉઠાવવો. ઇ.
સ. ૧૭૭૮. એ દરમ્યાનમાં બંગાળાના સરદારને રસ્તામાં ઢીલ
થઈ, તેથી હેરિટંગ્સે તેને મોકુફ કરી કર્નલ ગોડાર્ડને મોકલ્યો.
તે ઇ. સ. ૧૭૭૯માં સુરત આપ્યો, અને ઇ. સ. ૧૭૮૦માં
મરાઠાને હરાવ્યા; અને અમદાવાદ સ્થાયિન કર્યું. દક્ષિણમાં ક-
ર્નલ ગોડાર્ડ લડાઈ ચલાવતો હતો તે દરમ્યાનમાં ગોહડના રા-
ણાને મરાઠાની સામા મદદ આપવા હેરિટંગ્સે સરદાર પેક્ષામને
મોકલ્યો તેણે લાહિર શહેર અને ગ્વાલિયરનો કિલ્લો લીધાં.

સાલખાઈનું અંગરેજ અને મરાઠા વચ્ચે સાલખાઈ આ-
વહનામું ૧૭૮૨. ગળ સજાહના કોલકરાર થયા, તેમાં હરાવ થ-
યો કે પુરંધરની સજાહ પ્રમાણે ચાલવું અને ત્યારપછી અંગ-

રેન્ડે ને જગા જીતી હતી તે મરાઠાને પાછી આપવી આ સલાહ કરવાનું કારણ એ હતું કે, હૈદરઅલી સાથે પાછી લડાઈ જાગી હતી.

—

પ્રકરણ ૧૧ મું.

હૈદરઅલીની સાથેની બીજી લડાઈ.

હૈદરઅલી ઘણાં વરસ થયાં લશ્કર વગેરે લડાઈની તૈયારી કર્યા જતો હતો. તેણે ઇ. સ. ૧૭૮૦માં કર્ણાટકના મુલક ઉપર ચડાઈ કરી, અને પોર્ટુગીસો શહેર લુડી લીધું, તથા કંન્જેવરામ જીતી લીધું. એ વાત સાંભળી ત્યારે મદ્રાસના સરદારે ઊંઘમાંથી જાગી હેક્ટર મનરોને લશ્કર આપી કંન્જેવરામ મોકલ્યો, તથા કર્નલ બેલીને ઉત્તર સરકારમાંથી ખાલાવ્યો.

પોલીલોરનું પે હેક્ટર મનરો કંન્જેવરામ પોર્ટુગીસો અને તે હેલુ થુલ્. ૧૭૮૧. ને મળી જવાને બેલી ઉત્તર સરકારમાંથી નિકળ્યો, પણ હૈદરે તેને રોક્યો અને પોલીલોર આગળ યુદ્ધ કાઢ્યું ત્યાં હેક્ટર મનરોએ તેની મદદે લશ્કર મોકલ્યા છતાં કર્નલ બેલી હાર્યો, અને તેને તથા લશ્કરને શરણ થઈ જવું પડ્યું. એ સાંભળી હેક્ટર મનરો મદ્રાસ તરફ પાછો ગયો, અને હૈદરે આઠ વગેરે ડેટલીક જગા લીધી અને વેલોર શહેરને ઘેરા લીધો. ઉપલી હકાકતો હેરિટંગ્સે જાણી ત્યારે ચાલાકાથી એક યુક્તિ કરી. તેણે મદ્રાસના સુરત ગવર્નરને મોકલ્યું કરી મરેઠા સાથે સંપ કરવાની તદ્દતીર કરી. ખજાનો એકઠો કરીને સર આયરકુટને લશ્કર સાથે મોકલ્યો. સર આયરકુટે ઇ. સ. ૧૭૮૧-માં ચિંગલીપટ અને વોન્ડીવોશના કિલ્લામાંના માણસોને મદદ આપી; અને ત્યાંથી પોનડિચરી જઈને ફ્રેન્ચના હાથમાં જવું અટકાવ્યું.

પોર્ટોનોવા,
પોલીસારનું બીજું
બુદ તથા રોલી-
ગરનું બુદ.

ઈ. સ. ૧૭૮૧ માં હૈદર સાથે સર આયરકુટે
ત્રણ બુદ્ધ ક્રીધાં. પોર્ટોનોવા તથા શેલીંગર
આગળ સર આયરકુટે હૈદરને હરાવ્યો. ત્રીજી
લડાઈ પોલીસાર આગળ થઈ તેમાં જાને જ-

ણા સરખા ઉતર્યા. ત્યાર પછી સર આયરકુટે વેલોરનો ઘેરો ઉ-
ઠાવ્યો, અને પછી વરસાદના હડાડા આગ્રાથી તે પાછો મદ્રાસ ગયો.

વલંદ સાથે ઇ. સ. ૧૭૮૧ માં વલંદ સાથે પણ લડાઈ
લડાઈ. જાગી, અને અંગરેજો સદ્રસ અને મ્યુલીકટ
શહેરો છુટી લીધાં, અને સર હેકટર મનરોએ નેગાપટણ પણ
લઈ લીધું.

સર આયરકુ- હૈદરે પોન્ડીચેશને ઘેરો ઘાલ્યો તે આયરકુટે
ટનું મૃત્યુ. આવીને ઉઠાવ્યો, પણ પછી તે માંદો પડ્યો
તેથી ઇંગ્લાંડ ગયો અને ત્યાં તે ૧૭૮૨ માં મરણ પામ્યો.

કોલેરનનું બુ- સર આયરકુટના મરણ પછી કર્નલ બ્રાયવેટ
ઈ. ૧૭૮૨. એક લશ્કર લઈ તાંજોરના મુલક ઉપર ચડાઈ
કરવા ગયો, પણ તેને ટીપુએ ફ્રેન્ચની મદદથી કોલેરન આગળ હ-
રાવ્યો. અંગરેજના સરદાર જનરલ સ્ક્રુઅર્ટે ફ્રેન્ચના હાથમાં ક-
તપોર હતું તેને ઘેરો ઘાલ્યો, પણ એટલામાં ફ્રેન્ચ જોડે ઇંગ્લાં-
ડમાં સલાહ થઈ, તેથી એને એ ઘેરો ઉઠાવીને જવું પડ્યું.

પનીઆનીનું ઇ. સ. ૧૭૮૨માં અંગરેજના સરદાર કર્નલ
બુદ. હુમયરર્ટને ટીપુ સાહેબને પનીઆની આગ-
ળ હરાવ્યો.

હૈદરનું મૃત્યુ. ટીપુ પનીઆનીની લડાઈમાં યુધ્ધાયો હતો, ત્યા-
ં હૈદરઅલી ચિત્તોડ આગળ ઇ. સ. ૧૭૮૨માં મરણ પામ્યો.

પશ્ચિમ તરફ ટીપુ લડાઈ ચલાવતો હતો, એટલામાં હૈદર-
અલી મરી ગયો; એ વાત સાંભળીને તે પશ્ચિમથી કર્ણાટક આ-
વી ગાદીએ બેઠો. ટીપુ કર્ણાટક તરફ આવ્યો એટલે મુઆલ સર-

કારે જનરલ મેટ્યુસને પત્રિમ તરફ મ્હૈસૂરપર હુમલો કરવાને
માફલ્યો; તેણે ખેડનોર શહેર લઈ લીધું, પણ પછી ગફલતમાં
રહ્યો, એટલે ટીપુ આવી પોહ્યાંચ્યો, અને મેટ્યુસને શરણુ ચ-
ઘ જવું પડ્યું તથા ઘણા અંગરેજને ટીપુએ મારી નાંખ્યાં.

મંગલોરનું ખેડનોર પાછું લીધા પછી ટીપુ મંગલોર લેવા
રક્ષણુ ગયો, ત્યાં કર્નલ કેમ્પબેલે આઠ મહીના સુધી
ખાહાદુરીથી કિલ્લામાંથી લડ્યાં કીધું, પણ આખરે અંગરેજ
શરણુ થઈ ગયા. ઇ. સ. ૧૭૮૩.

મંગલોરના ટીપુએ ખેડનોર અને મંગલોર લીધાં, તેમ
કોલકરાર. કર્નલ ફુલર્ટને મદ્રાસથી આવી પાલગઢ અ-
ને કોઇમખટુર લીધાં, તથા શ્રીરંગાપટણ ઉપર હુમલો કીધો,
પણ એટલામાં અંગરેજ અને ટીપુ વચ્ચે કોલકરાર થયા, તેમાં
કરાવ થયો કે, દરેક પક્ષવાળાએ લડાઈમાં એક ખીન્નનું જ કં-
ઘ લીધું હોય, તે પાછું આપવું. ઇ. સ. ૧૭૮૪.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

હેસ્ટિંગ્સની મુખ્યાગીરીના પાછલા વખતની

હુકીકતો તથા ટીપુ સાથેની લડાઈ.

હૈદરની લડાઈમાં ભારે ખરચ થયો હતો, તેને તથા પા-
છી લડાઈ જાગે તે વખતે ખરચને માટે નાણાં જામીએ તેને
માટે હેસ્ટિંગ્સે અંગરેજના તાબાના બધા દેશી રાજાઓ પાસે-
પૈસાની મદદ માગી; તેમાં કાશીના જમીનદાર રાજા ચિતસી-
ંગે નાણાંની તથા લશ્કરની માગ્યા પ્રમાણે મદદ આપી; પણ તે
પૈસાદાર છે એવી હેસ્ટિંગ્સને ખબર પડવાથી તેની પાસે વધારે
નાણાં માગ્યાં. ચિતસીંગ તે ન આપતાં સામો થયો, તે ઉપરથી

હૅરિટંગ્સ જાને કાશી ગયો, અને આખરે ચિતસીંગને પકડીને કેદ કીધો, તેથી કાશીમાં રૈયતે બળવો ઉઠાવ્યો; અને અંગરેજનાં ઘણાં માણસને મારી નાંખ્યાં, અને ચિતસીંગને છોડાવ્યો. હૅરિટંગ્સ લશ્કર લઈ આવ્યો નહોતો, તેથી તે એવાતો સપડાઈ ગયો, કે કંઝકતેથી મદદ આવી પોહાંચ્યા છતાં તે રાતે ને રાતે ચુનારના કિલ્લામાં નાસી ગયો. ચિતસીંગ લશ્કર લઈ લડવા આવ્યો, પણ એનું કાંઈ આલ્થું નહીં; અને તેને ખીડજી-ગર નાસી જવું પડ્યું. હૅરિટંગ્સે ત્યાં લશ્કર મોકલ્યું, તેથી તે ત્યાંથી નાડો, અને બુદ્દેજખંડ ગયો, ત્યાં મરતાં સુધી રહ્યો અને કાશીની જમીનદારી હૅરિટંગ્સે પોતાના ભત્રીજાને આપી. ઇ. સ. ૧૭૮૨.

હૅરિટંગ્સ જેવો ચિતસીંગ જોડે ગેર વાજખી આવ્યો, તે વોજ અયોધ્યાના માજી નવાબની એગમો સાથે આવ્યો. અયોધ્યાના એ વખતના નવાબ આઝોદૌદલા પાસે હૅરિટંગ્સે નાણાં માગ્યાં. તેણે પોતાની પાસે નાણાં ન હોવાનું બહાનું કહાડી કહ્યું કે મારી મા તથા ઘરડી મા પાસે ઘણી દોલત છે, તે જો તમે લેવાની મને રજા આપો તો હું તમને નાણાં આપું. હૅરિટંગ્સે તેને એમ કરવાની રજા આપી અને નવાબે એગમને લુટી લીધી. ઇ. સ. ૧૭૮૨.

કંપની આ વખતે મુજકોની રાજા થઈ હતી, તેથી હિંદુસ્તાનની અંગરેજ સરકાર ઉપર નજર રાખવા કેટલાક માણસ એ કંપનીએ નિમ્યા હતા, તેને કોર્ટ આવડાયરકટર કહેતા હતા.

ફોક્સ ખીજ. ઇ. સ. ૧૭૮૩ માં ફોક્સ નામના નામાંકિત સેક્રેટરીએ હિંદુસ્તાનની હકુમત કંપની પાસેથી લઈ ઇંગ્લાંડના રાજાને સોંપવા ખરડો તૈયાર કીધો, પણ તે મંજૂર થયો નહીં.

પીટસ ખીજ. ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં પીટસ નામના નામાંકિત સેક્રેટરીએ કાયદો બનાવ્યો, જેથી હિંદુસ્તાનની સરકાર ઉપર ન-

જર રાખવા માણસો નિમ્યા અને તેનું નામ “બોર્ડ ઓવ કન્ટ્રોલ” પાડ્યું.

હેરિટગ્સનું ઇ. સ. ૧૭૮૪ માં ટીપુસાથે સજા હ થવા પછી હે-
મૃત્યુ. રિટગ્સ એક વર્ષ ગવર્નર જનરલ રહ્યો, ત્યાર પછી
ઈ. સ. ૧૭૮૫ માં તે ઇંગ્લાંડ ગયો. તેના ઉપર રૈયતની ઘણી પ્રિતિ
હતી. તેના વખતમાં અંગરેજની કિર્તિ તથા આઠાઈ વધ્યાં હતાં.
હેરિટગ્સ ઇંગ્લાંડ ગયા પછી અયોધ્યાની બેગમાએ તેના ઉપર
લાંચ લીધાનું તોણામત મુક્યું હતું, પણ તેમાં તે નિર્દોષ ક્યો હતો.
તે ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં ગુજરી ગયો હતો. હેરિટગ્સની જગેએ
ઈ. સ. ૧૭૮૬ માં લોર્ડ કોર્નવોલીસ ખીન્જો ગવર્નર જનરલ થયો હતો.

મૈસૂરની ટીપુ ઘણો ધર્મદ્રેપિ હતો, તેથી તેણે નેર જન-
ખીજી લડાઈ. તના હિંદુ લોક ઉપર ઘણો જુલમ ક્રીધો, તે-
થી તેઓને ટ્રાવણકોરના રાજાના મુજકમાં નાસી જવું પડ્યું. ટ્રા-
વણકોરના રાજાએ તે લોકનું રક્ષણ ક્રીધું, તેથી તથા તે રાજા-
ના કોટ, કિલ્લા વિષે તકરાર ઉઠાવી, તેથી એ રાજાના મુજક ઉપર
ટીપુએ હુમલો કર્યો, તેમાં તેણે પેલેલાં હાથ ખાધો; પણ આખ-
રે કોટ તોડી ટ્રાવણકોરના મુજકમાં પેસી જઈ ઘણી દુઃખતાથી રૈ-
યત ઉપર જુલમ ગુજાર્યો. એ ટ્રાવણકોરનો રાજા અંગરેજનો
દારત હતો, તેથી અંગરેજ તેની મદદે આવ્યા, અને એ રીતે
અંગરેજ અને ટીપુ વચ્ચે લડાઈ ચાલી. ઇ. સ. ૧૭૮૯. લો-
ર્ડ કોર્નવોલીસની મરજી એવી હતી કે, લડાઈ ન થાય તો સારું.
આથી ટીપુએ એમ જાણ્યું કે એ મારાથી બહીએ છે, અને તે-
થી તે વધારે સીરજોરી બતાવતો ગયો, અને તે કારણથી લોર્ડ
કોર્નવોલીસને નાખુશીથી લડાઈની તૈયારી કરવી પડી. તેણે પેલા
તથા નિજામ સાથે દોસ્તી કરી એક લશ્કર મોકલ્યું. અને તરત-
જ પોતે જતે સરદાર થઈ દક્ષિણમાં ટીપુ સાથે લડવા આવ્યો.
પેલેલાં તો ઇ. સ. ૧૭૯૦ માં શ્રીરંગપટણથી ઉતરતું અંગલોર

શેહેર જીતી લીધું. ઇ. સ. ૧૭૯૧માં શ્રીરંગાપટણ આગળ-
ટીપુના લશ્કરને હરાવ્યું; પણ તેના લશ્કરમાં માંદગી તથા ઓ-
રાકની તંગાસને લીધે અને શ્રીરંગાપટણ હાથ આપ્યા છતાં તે-
ણે પાછા જતા રહેવું પડ્યું. તે પાછો જતા રહ્યો, તે પેહેલાં તે-
ણે નંદીદુર્ગ નામનો કિલ્લો સર કર્યો હતો, અને ટીપુને સલા-
હ કરવાની કસબ પાડી. ઇ. સ. ૧૭૯૨.

ટીપુ સાથે સ- સલાહની સરતો:— (૧) ટીપુએ પોતાનું
લાહના ડોલકરાર અડધું રાજ કંપની સાથે દોરતી રાખનાર રા-
જાએને આપવું. (૨) લડાઈના ખર્ચ ખર્ચ ૩૦ લાખ રૂપિયા
આપવા. (૩) અંગરેજ તરફના બધા કેદીઓને છોડી મુકવા.
(૪) ઉપલી સરતો પુરી થાય ત્યાં સુધી ટીપુએ પોતાના બે છોક-
રાને અંગરેજના હવાલામાં સોંપવા.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

ગવર્નરની બિયલપાથલ તથા અંગરેજે

મુંસૂર લીધું તે વિશે.

લેડી કોર્નિયો- ટીપુ સાથે ઇ. સ. ૧૭૯૨માં સલાહ થયા પ-
છીસનું જવું. છી લેડી કોર્નિયોલીસ હિંદુસ્તાનમાં એક વ-
ર્ષ રહ્યો, તે દરમ્યાનમાં તેણે મહેસુલ ખાતામાં જમાવ્યાંદીની ત્ર-
ણ નવી રીતો દાખલ કરી હતી—(૧) જમીનદારી રીત—આ
રીતથી મોટા મોટા જમીનદારે દેશના અમુક તાલુકાની જમાવ્યાં-
દીની ઉપજના આંકડા વાસ્તે જમાવદાર હતા. (૨) ગામવારી
રીત—આ રીતથી દરેક જુદા જુદા ગામના લોક પોતાના સી-
માડામાં આવેલી જમીનના મહેસુલના આંકડા વાસ્તે જમાવદાર
હતા. (૩) રાયતવારી રીત—આ રીતથી દરેક ખેડુ તે સરકા-
રમાં કેટલી વીંધાટી ભરતી તે મુકરર કરેલું હતું. પછી તે ઇ. સ.
૧૭૯૩માં ઇંગ્લાંડ ગયો.

સર જોન લોર્ડ કોર્નવોલીસ પછી સર જોન શેર ઇ. શોર સ. ૧૭૬૩માં ત્રીજો ગવર્નર જનરલ થયો. એના વખતમાં મુખ્ય ત્રણ ખીના બની હતી. (૧) નિઝામ તેના મુલકના રક્ષણ માટે સિકંદ્રાબાદમાં અંગરેજનું જે બંધકર રહેલું હતું તે ખોલાવી લેવાને સર જોન શેરને કાલાવું; અને અંગરેજ સાથે એકદિલી તોડી ફ્રેન્ચ ઉપર મેહરબાની બતાવવા માંડી. આનું પરિણામ એ થયું કે, જ્યારે મરેહા લોકે એના મુલક ઉપર ચડાઈ કરી ત્યારે સર જોન શેરે એને મદદ આપી નહીં, અને નિઝામને ઘણો મુલક તથા નાણાં વગેરે મરેહા-એને આપવા પડ્યાં ઇ. સ. ૧૭૬૫. (૨) કર્ણાટકનો બુજરગ નવાબ મહમદઅલી ઇ. સ. ૧૭૬૫માં મરી ગયો, અને તેની જગા ઉપર તેનો છોકરો ઓમદતઅલ ઓમરા ગાદીએ ખેડો. (૩) અયોધ્યાનો નવાબ આસોફુદ્દૌલા ઇ. સ. ૧૭૬૭માં મરી ગયો, અને તેની જગા ઉપર તેનો છોકરો મિર્જાઅલી ગાદીએ ખેડો, પણ તેનામાં સારા ગુણ નહોતા, અને તેના હક્ક વિશે ગવર્નર જનરલ આગળ વારંવાર તકરારો આવી તેથી સર જોન શેરે અયોધ્યામાં જતે જઈ મિરજાઅલી જેને વજીરઅલી પણ કહેતા તેને ઉઠાડી તેના કાકા સાદતઅલીને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. ઇ. સ. ૧૭૬૮.

માર્કિસ વે- ઇ. સ. ૧૭૬૮ માં લોર્ડ માર્નીંગટન જે પાછલરિલ. જથી માર્કિસ એવ વેલરિલ થયો તે ગવર્નર જનરલ થઈ આવ્યો. તેણે આવતા વારને નિઝામ સાથે સલાહ કરી, ફ્રેન્ચને તેના દરબારમાંથી હેઠ પકડી કલકત્તે માકલાવી દીધા તથા સિકંદરાબાદમાં અંગરેજનું બંધકર પાછું રખાવું.

ટીપુને અંગરેજ સાથે આદવેર હતું, તેથી તેણે અંગરેજ નોડે ઇ. સ. ૧૭૬૨ માં સલાહ કર્યાં છતાં ફ્રેન્ચને પોતાની પાસે રાખ્યા હતા. નેપોલીઅન બોનાપાર્ટે નોડે કાગળ પત્રથી ખટપટ

અલાવતો હતો, તથા લડાઈની ભારે તૈયારી કર્યો જતો હતો, તેથી લોડ માર્નિંગટને જાતે મદ્રાસ આવી લશ્કર તૈયાર કરી જનરલ હેરીસને તેનો સરદાર બનાવ્યો, અને મુંબાઈથી લશ્કર મંગાવ્યું. હેરીસનું તથા મુંબાઈનું લશ્કર શ્રીરંગપટણ તરફ જવા નિકળ્યાં. ટીપુએ પેહેલ વેહેલા મુંબાઈના લશ્કરના સામા સીદાસીર (સદા-શીવગઢ) આગળ ઘુલ્ય કીધું પણ તેમાં જનરલ સ્ટુઅર્ટે તેને હરાવ્યો.

માલવેલીનું પછી ટીપુ હેરીસની સામા લડવા ગયો, તેની થુક સાથે પણ માલવેલીના રણસેવકમાં મોટું થુક થયું; તેમાં પણ તે હર્યો ઇ. સ. ૧૭૯૯.

ટીપુનું મૃત્યુ. અંગરેજના બંને લશ્કર એકઠાં થયાં, અને તેમણે શ્રીરંગપટણને ઘેરા ઘાલ્યો, એ ઘેરા એક માસ મુંઘી રહ્યા. આખરે તોપના મારથી કોટમાં બાકી રહ્યા પડ્યું, તેમાં હેરીસના હુકમથી જનરલ બેયર્ડ પેસી જઈ શહેરના દરવાજા આગળ થુક કરી શ્રીરંગપટણ અંગરેજે લઈ લીધું, અને ટીપુ લડાઈમાં માર્યો ગયો. ઇ. સ. ૧૭૯૯.

ટીપુ માર્યો ગયો અને અંગરેજ મ્હૈસૂરના ધણી થયા. તેઓએ શ્રીરંગપટણ તથા બીજા કોટલોક મુલક પોતાની પાસે રાખ્યો, અને બાકીનો ભાગ નિઝામ તથા મ્હૈસૂરના હૈદર પેહેલાના મુળ રાજાની ઓલાદના માણસની વચ્ચે વહેંચી આપ્યો.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

મ્હૈસૂર લીધા પછી અંગરેજ પાસે બીજા મુલકો આવ્યા તે તથા મરાઠાની બીજી લડાઈ વિશે.

અંગરેજે મ્હૈસૂર લીધું, ત્યાર પછી બે વર્ષે એટલે ઇ. સ.

૧૮૦૧માં અયોધ્યાના મુલકમાંથી ફેટલોક ભાગ તથા હાલના મહેસૂરની ઉત્તરમાં આવેલા બાલધાટનો મુલક તેમના હાથમાં આવ્યો, તથા કર્ણાટક તેઓએ પોતાના તાબામાં લીધું. અગાઉ આવી ગયું છે કે, સર જોન શોરે અયોધ્યાની ગાદીપરથી વજીરઅલીને ઢીકાડી સાદતઅલીને ખેસાડ્યો હતો. જ્યારે અફઘાનીસ્તાનનો આદશાહ જમાનશાહ હિંદુસ્તાન ઉપર ચડી આવવાનો વિચાર કરતો હતો, ત્યારે એ વજીરઅલી તેની સાથે ખટપટમાં ભળ્યો, પણ લેડે મોર્નિંગટને ધરાવતા આદશાહ પાસે અફઘાનીસ્તાન ઉપર ચડાઈ કરાવી તેથી જમાનશાહનો હિંદુસ્તાન ઉપર આવવાનો વિચાર પડી ભાંગ્યો. વજીરઅલીની આ ખટપટની વાત જ્યારે અંગરેજના જાણવામાં આવી ત્યારે તેઓએ તેને કલકત્તે ખેલાવ્યો, પણ તેણે શીતુર કીધું; તેથી અંગરેજે તેને ફેદ કીધો. આ દરમ્યાનમાં સાદતઅલીએ ગાદી ઉપરથી જવાની મરજી ખતાવી અને વજીરઅલીને ગાદી અપાય એવું નહોતું, તેથી અંગરેજે સાદતઅલી પાસે અયોધ્યાનો ફેટલોક પશ્ચિમ તરફનો ભાગ લઈ એ નવાખનું રક્ષણ કરવું એવો તેની સાથે ઢોલકરાર કીધો. ઇ. સ. ૧૮૦૧.

સિકંદરાબાદમાં નિઝામની મદદ સાથે અંગરેજનું લે લગ્ગર રહેલું હતું, તેના ખરચવા રૂપીઆ નિઝામ વખતે વખત આવી શકતો નહોતો, તેથી મોર્નિંગટને નાણાને બદલે બાલધાટ લીધા. ઇ. સ. ૧૮૦૧.

ઓમદત્ત ઓમગ ટીપુ સાથે ખટપટમાં પડ્યો હતો, તથા તેના મુલકમાં અવ્યવસ્થા થઈ ગઈ હતી; તેથી અંગરેજે તેનો મુલક લઈ લેવાનું નક્કી કીધું; પણ એટલામાં એ નવાખ ઇ. સ. ૧૮૦૧માં મરી ગયો, ત્યારે અંગરેજે મહમદઅલીના એક પૌત્રને નામના નવાખ તરીકે રાખ્યો; અને કર્ણાટક પોતાના હાથમાં લીધું.

આ વખતે મરાઠાના પેધાને તોડી હોલકર અને સિંધિ-
આ સરદાર જળરદરત થઈ પડ્યા હતા. એ મધ્યે હોલકર અ-
ને સિંધિયા પેધા સાથે લડત ચલાવતા હતા તેથી પેધાએ અં-
ગરૈજનો આશ્રય લીધો.

વસાઈનો કો- વસાઈ આગળ અંગરૈજ અને પેધા વચ્ચે
લડાર. ૧૮૦૨ કોલકરાર થયા તેથી અંગરૈજ તેને પાછો ગા-
દીએ ખસાડ્યો. એ કોલકરાર નીચે પ્રમાણે હતા:—(૧) પેધા-
એ પુનામાં અંગરૈજની છાવણી ધાલવા દેવી અને મદદ વારતે
ત્યાં લશ્કર રહે તેનો ખર્ચ આપવો. (૨) એણે મુરત તથા મું-
બાઈ કનેના કેટલાંક ગામ તે વખતે અંગરૈજના તાબામાં
હતાં તે ઉપરથી પોતાનો હુક ઉઠાવવો (૩) એણે પોતાના દ-
રબારમાંથી ખીજા યુરોપીઅનને કાઢાડી મુકવા.

આ કોલકરારથી સિંધિયા તથા વગડનો રાજા દુખા-
યા. અને તેઓએ અંગરૈજ સાથે લડત ચલાવી. ઈ. સ.
૧૮૦૩. મરાઠા સાથે લડાઈ શરૂ થઈ ત્યારે ઉત્તર હિંદુસ્થાનમાં
સિંધિયાનું 'ઝાટું' લશ્કર હતું, તથા દિલ્હી, આગ્રા વગેરે શહેરો
તેના હાથમાં હતાં, અને ફ્રેન્ચલોક તેની તરફથી વહીવટ કરતા હ-
તા, તથા ફ્રેન્ચે શાહઆલમ બાદશાહને દિલ્હીમાં કેદ કરીધો હ-
તો; તથા તેની આંખ કોડી નાંખી હતી.

દિલ્હીનું યુદ્ધ અંગરૈજના નામાંકિત સરદાર જનરલ લેકે
ઈ. સ. ૧૮૦૩. દિલ્હી તરફ મરાઠા સાથે લડવા જતાં રસ્તામાં
અલિગઢનો કિલ્લો લીધો, અને પછી દિલ્હી આગળ મરા-
ઠા સાથે તેણે યુદ્ધ કરીયું, તેમાં મરેઠા હાર્યા. મરેઠાના લશ્કર-
માં જે ફ્રેન્ચલોક હતા તે શરણ થઈ ગયા, અને શાહઆલમ-
ને લેકે કેદમાંથી છોડ્યો, પછી લેકે આગ્રા તરફ ચાલ્યો અને
તે શહેર લઈ લીધું.

લાસવારીનું એ દરમ્યાનમાં ખીજું ઝાટું લશ્કર દિલ્હી ત-
રફ આવે છે, એમ સાંભળી તે પાછો દિલ્હી

તરફ ગયો; રસ્તામાં મરેઠાનું લશ્કર તેને મળ્યું, અને લાસવા-
રી આગળ ભારે યુધ્ધ થયું, અને તેમાં મરેઠા છેક હારી ગયા.

જનરલ લેકે ઉત્તરમાં ફતેહ મેળવી, તે દરમ્યાનમાં એના ક-
સતાં પણ વધારે નામાંકિત સરદાર જનરલ વેલેરિલએ વધારે ભા-
રે યુદ્ધ તથા ઘોડાં કામી કીધાં. સિંધિયા અને વરાડના રાજા
એકે એકઠા થઈ ભારે લશ્કર લઈ અંગરેજોનો જે દોસ્ત નિઝામ
તેની રાજધાની હેદ્રાબાદ તરફ જવા નિકળ્યા.

એસેનું યુદ્ધ. જનરલ વેલેરિલ પેશ્વાને ગાદીએ બેસાડવા પુને
૧૮૦૩. ગયો હતો, તેણે ત્યાંથી નિકળી સિંધિયા-
નો અહમદનગરનો કિલ્લો લઈ લીધો; અને સિંધિયાને તથા વ-
રાડના રાજાને પકડી પાડી એસે આગળ ભારે યુદ્ધ કીધું, તેમાં
તેઓને ખીજકુલ હરાવ્યા.

આર્ગામનું એજ સાલમાં થોડા મહીના પછી આર્ગામમાં
યુદ્ધ. ૧૮૦૩. વરાડના રાજા સાથે જનરલ વેલેરિલએ યુધ્ધ
કરી તેને હરાવ્યો અને ગાવિજગઢનો કિલ્લો લઈ લીધો.

વરાડના રાજા ગાવિજગઢ અંગરેજના હાથમાં ગયું તોમ વ-
સાથે સલાહના કો- રાડના રાજાએ અંગરેજ સાથે સલાહ કરી
લકરાર. ૧૮૦૩. એવી શરતથી કે તે અંગરેજને કટકનો મુલ-
ક આપે, નિઝામને પણ ધણો મુલક આપે, તથા પોતાના લશ્કર
માં કોઈ યુરોપીઅનને રાખે નહીં.

સિંધિયા સા- સિંધિયાએ પણ સલાહ કરવાનું કહ્યું, તેથી
થે સલાહના કો- અંગરેજે તેની સાથે એવી શરતથી સલાહ
લકરાર. ૧૮૦૩. કીધી કે, સિંધિયા અંગરેજને ગંગા અને
જમના વચ્ચેનો મુલક આપે, અંગરેજ સરકાર તથા તેમની
સાથે દોસ્તી રાખનાર નિઝામ, ગાયકવાડ અને પેશ્વા તેમના ઉ-
પર કંઈ દાવો ઉઠાવેલા નહીં, તથા પેશ્વા સાથે જે કંઈ તકરાર
હોય, અથવા ઉડે તેનો ચુકાદો અંગરેજ પાસે કરાવવો.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

મરેડા સાથે ત્રીજી લડાઈ.

સિંધિયા અંગરૈજ સાથે લડ્યો, ત્યારે હોલકર મુગો ખે-
સી રહ્યો હતો, પણ સિંધિયા અને વરાડના રાજા બન્ને હાર્યા
ત્યારે તેણે અંગરૈજ સાથે લડવાનો વિચાર કરી ફેટલાક દેશી
રાજાને ઉશ્કેર્યા, તથા અંગરૈજ સાથે દોસ્તી રાખનારાઓના
મુલક લુટ્યા. આ પ્રમાણે ન કરવાને તેને જનરલ લેકે લખી મા-
નવ્યું, પણ તેને મગરૂની ભરેલા જવાબ આપ્યા તેથી અંગરૈજે
તેની સાથે લડાઈ કીધી.

જનરલ લેકે પોતાનું લશ્કર લઈ હોલકરની સામે આવ્યો,
ને ગુજરાતથી ઉજ્જન તરફ આવવાને કર્નલ મરેને હુકમ કર્યો,
તથા હોલકર જેપુરના રાજાનો મુલક લુટતો હતો, તેને અટકા-
વવાને કર્નલ મોનસનને માકલ્યો; તેથી હોલકર તે મુલકમાંથી જ-
તો રહ્યો. કોટા અને નિમચની વચ્ચે મુકંદ્રા નામના પાહા-
ડી રસ્તા આગળ અંગરૈજ અને હોલકર વચ્ચે ભારે યુદ્ધ થ-
યું, પણ તેમાં અંગરૈજ કાબ્યા નહીં. ઈ. સ. ૧૮૦૪

હોલકરે પછી દિલ્હી લેવાની મહેનત કીધી, તેમાં કર્નલ ઓ-
ક્ટર્વોની તથા કર્નલ બર્ન્સના પ્રાક્રમને લીધે તે કાબ્યા નહી. જ-
નરલ લેકે પાછું લશ્કર એકઠું કર્યું, અને તેના ખે ભાગ કરી એ-
ક ભાગ પોતે લઈ હોલકરની પછવાડે ગયો; અને જીજ ભાગના
સરદાર જનરલ ફ્રેઝરને બનાવી હોલકરના પાયદલ સામે લડવા
માકલ્યો; જનરલ લેકે હોલકરને ફૂરકાબાદ આગળ પકડી પાડી
તેની છાત્રણી ઉપર છાપો મારી, તેનો પરાજય કર્યો.

ફ્રેઝરે પણ હોલકરના પાયદલ સાથે દીગ આગળ યુદ્ધ કી-
યું, અને તેને હરાવ્યું. એ લડાઈમાં ફ્રેઝરને સંખત ઘા લાગ્યો
તેથી તે મરણ પામ્યો. ઈ. સ. ૧૮૦૪.

એજ સાલમાં કર્નલ વોલેસે હોલકરનો દક્ષિણમાંનો તમામ મુલક લઈ લીધો, તથા કર્નલ મરેએ ઉજ્જન, ઇંદોર તથા આખુ માળવા લીધું.

ભરતપુરની ભરતપુરનો રાજા અંગરેજનો દોસ્ત હતો, પચાસી. છુ તેણે હોલકરને મદદ કરી તેથી અંગરેજ દોગ શેહર અને કીલ્લો હરતગત કર્યાં, તથા ભરતપુર ઉપર પણ હુમલો કર્યો. તેમાં ૩૦૦૦ માણસો માર્યા ગયાં, ત્યાર પછી રાજાએ સલાહ કરવાની અરજ કરી.

ભરતપુરના રાજાએ ૨૦ લાખ રૂપિયા આપવા, તથા રાજા સાથે સલાહના હોલકરાર. અંગરેજ તેને પેહલાં જે મુલક આપ્યો હતો, તે તેમને પાછો આપવો, તથા એ સરત પુરી થાય ત્યાં સુધી “દોગ” અંગરેજ પાસે રહે. ઇ. સ. ૧૮૦૫.

લોર્ડ કોર્નવોલીસ ઇ. સ. ૧૮૦૫માં લોર્ડ કોર્નવોલીસ પાછો ગલીસ. વર્નર જનરલ થઈને આવ્યો, પણ ધાજીપૂરમાં આવતા વારને તે મરાઠા પામ્યો.

સર જ્યોર્જ લોર્ડ કોર્નવોલીસ પછી સર જ્યોર્જ બાર્લો ગ-બાર્લો. વર્નર જનરલ થયો. એણે ગવર્નર જનરલ થતાં વારને સિંધિઆ તથા હોલકર સાથે ફાવતી આવેએની સરતો ઉપર સલાહ કરી.

સિંધિઆ સાથે સલાહના હોલકરાર:—(૧) જનરલ વેલે-શ્વિસ સાથે પેહલાંના કરેલા હોલકરાર બહાલ રાખ્યાં (૨) ગ્વા-લિયરગઢ પાછો આપીને તે સાથે ગોહદના રાણાના રાજ્યનો કેટલોક ભાગ એને આપ્યો. (૩) એને પેનશન બાંધી આપ્યું, અને એની સ્ત્રી તથા પુત્રીને અંગરેજના તાબાના પ્રાંતમાં જગીર કાઢાડી આપી.

હોલકર સાથે સલાહના હોલકરાર:—(૧) અંગરેજે જીતી લીધેલા મુલક તેને પાછો આપવો. (૨) અંબલ નદીની ઉત્તરનો

ફેટલાક ભાગ અંગરેજે પોતાના અપ વાસ્તે રાખ્યો હતો, તે પણ તેને પાછો આપ્યો.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

સર જ્યોર્જ બાર્લો તથા મિન્ટોની મુખ્યાગીરી.

સર જ્યોર્જ બાર્લો એક વર્ષને આશરે ગવર્નર જનરલ રહ્યો. એના પાછલા વખતમાં વેલોરના સીપાઇઓએ અંડ કીધું હતું.

વેલોરના દેશી આ ભયંકર અંડ થવાના મુખ્ય બે કારણો સીપાઇઓના અંડ હતાં. (૧) લશ્કરમાં હિંદુ સીપાઇઓ હતાં તેમને કપાળે ટીપુ (હિંદુ ધર્મના જુદા જુદા સંપ્રદાયની કપાળ ઉપર જે નીશાની કરવામાં આવે છે તે) કરીને કયાવતની જગ્યા ઉપર આવવાની મના કરી. સઘળાએ ઘડી મુજબ એક સરખા કાવવા અને ગોરા લોકની ટોળી જેવા ઘાટની પાંચડી ધાલવાને હુકમ થયો. આ ફેરફારથી તેઓના મનમાં એમ આવ્યું કે આપણે ખ્રિસ્તી બનાવી દેશે તેથી તેઓ ખીજવાઈ ગયાં. (૨) ટીપુના છોકરા નજરફદમાં હતાં તેમણે સીપાઇઓને અંડ કરવાં ઉશ્કેર્યાં. આ સઘળા ફિતુરીઓએ અંગરેજના ફેટલાક અધિકારીઓ વગેરેને મારી નાંખ્યાં, પણ આખરે આફાટથી એક લશ્કર આવ્યું, તેની મદદથી અંગરેજોએ સેંકડો બળવાખોરોને કતલ કર્યાં, અને ટીપુના છોકરાને કલકત્તે મોકલી દીધાં. આ રીતે અંગરેજે એ અંડ સમાવી દીધું. ઈ. સ. ૧૮૦૬.

લોર્ડમિન્ટો. વેલોરના અંડખોરની તજવીજ આલતી હતી. તેટલામાં ઈ. સ. ૧૮૦૬માં લોર્ડ મિન્ટો ગવર્નર જનરલ થઇને આવ્યો. વરાડના રાજના મુલક ઉપર અમીરખાં નામના લુટ ફાટ કરનાર સરદાર હુમલો કર્યો, તેથી તેની સામા લશ્કર મોકલી તેણે તેને નસાડ્યો. વળી પેશ્વાને મદદ કરી તેની ફિતુરી રૈયતને

શાંત કરી, તથા નિઝામના દરબારમાં પોતાને પસંદ પડતો વ-
જીર નિમ્નો. આ શિવાય ફ્રેન્ચલોક તથા રૂશીઅન લોક ઉ-
ત્તર તરફથી હિંદુસ્તાનમાં આવશે, એવી ખીકથી તેણે ઇરાનના
દરબારમાં વકીલ મોકલ્યા. ઈ. સ. ૧૮૦૭.

મદ્રાસમાં ફિ- લોર્ડ મિન્ટો ગવર્નર જનરલ થયો, ત્યાર પછી
પુર- જ્યોર્જબાર્લોને મદ્રાસના ગવર્નરની જગા મ-
ળી. આ ઉકાણે તેની અને લશ્કરના સેનાધિપતિ મેકડોવલની
વચ્ચે આણુખનાવ થયો હતો, અને તેથી મેકડોવલને આખરે
તેનો આદ્યા છોડવો પડ્યો હતો. એના ગયા બાદ બાર્લોને
ખીજ સરદાર સાથે આણુખનાવ થયો. આ ઉપરથી મહલીપટ
ણુ તથા સિકંદરાબાદમાં સીપાઇઓએ બંડ ઉઠાવ્યું. આ કિતુર
નરમ પાડવાને લોર્ડ મિન્ટોને જાતે મદ્રાસ જવું પડ્યું હતું, અ-
ને તેણે કર્નલ ક્યુસને પુનેથી બોલાવી સિકંદરાબાદમાં બંદોબ-
સ્ત કરવા મોકલ્યો. તેણે ત્યાં જઈ કિતુર નરમ પાડ્યું.

હિંદુસ્તાનમાં તો લોર્ડ મિન્ટોની સુબાગીરીના વખતમાં કં-
ઈ લડાઈ થઈ નહોતી, પણ હિંદુસ્તાનનું લશ્કર દેશાવર મોકલવા-
માં આવ્યું હતું, તેણે જાવા, બુર્માન, તથા મોરેશિઅસના ટા-
પુઓ જીતી લીધાં હતાં. ઈ. સ. ૧૮૦૮.

પ્રકરણ ૧૭ મું.

નેપાળના લોક અથવા ગુરખા સાથે લડાઈ.

અર્લઓવ ઈ. સ. ૧૮૧૩માં અર્લઓવ મોઘરા (માર્કિવ-
મોઘરા. સઓવ હેસિંગસ) ગવર્નર જનરલની જગા ઉપ-
ર આવ્યો, તેણે આવતા વારને નેપાળ સાથે લડાઈ કરી. ભા
રાવળમાં અંગરેજનું જે લશ્કર રહેતું હતું, તેના ઉપર ગુરખા

લોકે હુમલો કરી, તેઓનો પરાજય કર્યો. આથી અંગરેજ અને ગુરખા વચ્ચે લડાઈ જતી.

નેપાલપર હુ- લોડ હેરિટંગ્સે લશ્કરની ચાર ટુકડી કરી ચાર
મલો કરવાની લો- વાટે માકલી તેઓએ નીચે પ્રમાણે કતેહ મે-
ડ હેરિટંગ્સની જીવી—(૨) ઈ. સ. ૧૮૧૪માં ખીજી ટુકડીના

સરદાર જનરલ ગિલેસ્પિએ કાલંગ નામના કિલ્લાને ઘેરો ઘાલ્યો, પણ તે લેતાં ગિલેસ્પિ માર્યો ગયો; અને આખરે અંગરેજને પાછો જવું પડ્યું; ત્યારબાદ અંગરેજે જૈટકને ઘેરો ઘાલ્યો તેમાં પણ તેઓ ફાંચાં નહીં. (૧) ઈ. સ. ૧૮૧૫માં પેહેલી ટુકડીના સરદાર જનરલ ઓકરલોનીએ ગુર્ખા લોકના નલગડ, રતનગઢ તથા જૈટક એ ત્રણ કિલ્લા જીતી લીધાં, તથા માલુન અને આ-લમોરાના કિલ્લા ઉપર ધસારો કર્યો; આ સ્થાને એક માટું પુધ્ધ થયું, તેમાં ગુર્ખા લોકનો પરાજય થયો અને તે કિલ્લા અંગરેજને તાપે એક પછી એક થયા.

આલમોરાનું આલમોરા આગળ અંગરેજ અને ગુર્ખા વ-
ચ્ચે પુધ્ધ થયું, તેમાં ગુર્ખાનો પરાજય થયો;

હુરીહરપુરની ઈ. સ. ૧૮૧૬માં અંગરેજના સરદાર કર્નલ
જીત. ફેલીએ ગુર્ખા લોકનો પરાજય કરી હુરીહરપુર

જીતી લીધું, અને ક્યુમાઓનનો મુલક અંગરેજના હાથમાં આવ્યો.

નેપાળ સાથે આ સલાહના કોલકરાંર એ હતા કે, ગુર્ખા સલાહ. લોકો તેઓનો જીતી લીધેલો કેટલોક મુલક

દેશી રાજને પાછો આપે, તથા નેપાળની સરહદપરનો મુલક અંગરેજને આપે, અને તેઓની રાજધાની જે ખટમંડુ તેમાં અંગરેજ રેસીડન્ટને રહેવા દે. ઈ. સ. ૧૮૧૬.

પિંદારી લોક નેપાળના લોક સાથે લડાઈ પુરી થઈ, એટલે તથા અંગરેજ અંગરેજને પિંદારી લોક સાથે લડવું પડ્યું. વચ્ચે લડાઈ. આ લોક અસલ મરેઠાના લશ્કરમાં સીપાઈ

ગીરી કરતા હતા પણ જ્યારે તેઓ (મરેઠા)ની પડતી આવી ત્યાં
રે તેઓ જુદા જુદા સરદારના હાથ નીચે રહી લુટફાટ કરવા લા-
ગ્યા. આમાં ત્રણ મુખ્ય સરદારો હતા, તેઓના નામ ચિત્રુ, ક-
રીમખાન અને દોસ્ત મહમદ હતાં. તેઓ મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં
ભારે લુટફાટ કરતાં હતાં; અને આખરે ઇ. સ. ૧૮૧૫માં તે-
ઓએ અંગરેજના તાબાના મહલીપટનમાં લુટફાટ કરવા માં-
ડી. આથી મેજર વોશિંગ્ટન એક લશ્કર લઈ તેઓની સામા
થયો. અને તેઓને નસાડી મુક્યા તો પણ તેઓ લુટ કરતા અં-
ધ થયા નહીં; તેથી લોર્ડ હેરિંગ્સે એક મોટું લશ્કર એકઠું કર્યું,
અને પોતે જાતે તેનો સરદાર થઈ, પિંડારા લોકને છેક પશ્ચિમ
તરફના કુંગરાઓમાં નસાડી મુક્યાં. ઇ. સ. ૧૮૧૬.

પ્રકરણ ૧૮મું.

મરેઠા સાથેની ચોથી લડાઈ.

વસાઈ આગળ પેશ્વા સાથે યોદ્ધાકરાર થયાં હતાં, ત્યારથી
તેને અને અંગરેજને મિત્રાચારી હતી, તથા અંગરેજનો રે-
સીડન્ટ તેના દરબારમાં રહેતો હતો. પણ રેસીડન્ટના રહે-
વાથી તેનાથી પોતાની મરજી પ્રમાણે ચલાવું નહીં, અને ત્રંબક-
જી નામના તેના એક વહાજા માણસની ઉશ્કેરણીથી અંગરેજ-
ની સામા થવાને ખીજ મરેઠા રાજાને ઉશ્કેરવા લાગ્યો. અંગ-
રેજના રક્ષાણુ તણે રહી ગાયકવાડ રાજા કરતો હતો, તેની સાથે
કંઈ પેશ્વાને તકરાર ચાલતી હતી, તેનો નીકાજ કરવાને ગાયકવા-
ડ તરફથી ગંગાધર શાસ્ત્રી પેશ્વા પાસે આવ્યો હતો, તેને પંદર-
પુરના દેરામાં પેશ્વાની ઉશ્કેરણીથી ત્રંબકજીએ મારી નાંખ્યો તેથી
અંગરેજ અને પેશ્વા વચ્ચે ખીજવારની લડાઈ જાગી. ઇ. સ. ૧૮૧૪.

ગંગાધર શાસ્ત્રીને મારી નાંખ્યો તેથી અંગરેજના રેસીડન્ટ મોનરટુઅર્ટ એક્ઝીનરટને પેથા પાસે ત્રાંચકજીને માંગ્યો, અને આખરે તેને સ્વાધીન કર્યો પડ્યો, પણ ત્રાંચકજી અંગરેજના હાથમાંથી નાહો; અને પેથવાની છુપી મદદથી તેણે લસ્કર એકઠું કર્યું. મોનરટુઅર્ટ એક્ઝીનરટને પેથાના દગા વીશે શક ઉત્પન્ન થવાથી તેણે પેથા પાસે કબ્જા કરાવ્યું, કે ત્રાંચકજીને પકડી આપવો, તેની મીઠકત જપત કરી લેવી. તથા અંગરેજને ત્રણ કિલ્લા આપવા. વળી લોર્ડ હેરિટિંગ્સના હુકમથી વસાહતના ડાકકાર રદ થયાં, અને મરેઠાના ખીન્ન રાજાઓને પેથા છુપી મદદ આપતો હતો, તથા અંગરેજ સાથે લડવાને ઉશ્કેરતો હતો, તેમ તે ન કરી શકે તેને માટે નવો ડાક થયો, તેની એવી સરત હતી કે અંગરેજનું લસ્કર તેને ત્યાં રહેતું હતું, તેના ખરબચે માટે તે ખીન્નો મુજક આપે, રાજાઓ જે ખાત વગેરે માકલે તે રેસીડન્ટની માંજુરી આપ વગર માકલે નહીં.

કર્કિતું યુદ્ધ. આ ડાકકાર થવાથી પેથાને અંગરેજ ઉપર દ્રોષ ઉત્પન્ન થયો, અને તેણે લસ્કર એકઠું કરી રેસીડન્ટના અંગત ઉપર હુમલો કર્યો. પુનાથી દોઢ ગાઉને છેડે કર્કિ ગામમાં અંગરેજનું લસ્કર રહેતું હતું, ત્યાં રેસીડન્ટ નાસી ગયો; અને ત્યાં મરેઠા અને અંગરેજ વચ્ચે યુદ્ધ થયું, તેમાં મરેઠાની હાર થઈ, અને અંગરેજનું ખીન્નું લસ્કર આવી પોહોંચવાથી પેથાને રાતમાં નાસી જવું પડ્યું, અને અંગરેજના સરદાર સ્ત્રીધે પુના શહેર જીતી લીધું. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

વરાડના રાજાને જનરલ વેલેસ્લિએ ઇ. સ. ૧૮૦૩ માં હરાવ્યો, ત્યાર પછી વરાડના રાજા રાધોજી સાથે અંગરેજને સલાહ થઈ હતી. તે રાજા ઇ. સ. ૧૮૧૫ માં મરી ગયો, પછી તેનો છોકરો ગાદીએ બેઠો, તે અડધા દીવાનો હતો, તેથી રાજ્યનું કામ ચલાવવાને તેનો આપાસાહિય નામનો એક સગો અં-

ગરેજની મદદથી નિમાયો, અને તેણે અંગરેજની સાથે દોસ્તી કરી. પણ રાજા થોડી મુદતમાં મરી ગયો, તેથી આપાસાહેબ વરાદની ગાદી ઉપર બેઠો.

ગાદી મળી એટલે તે અંગરેજની સામાં થયો. તેણે પેલા વગેરે ખીજા મરેહાના રાજા સાથે કાગળ પત્રથી અટપટ ચત્રાવવા માંડી અને મોટું લશ્કર ઉભું કરી. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

રાજાએ રેસીડન્ટના ખાંગસા ઉપર હુમલો કરીને અને સિતાબહિ નામના પાહાડ ઉપર જે અંગરેજનું લશ્કર રહેતું હતું, તેને હરાવીને તે પાહાડ લીધો, પણ કંપન ફીટઝરલ્ડે આવી મરેહાને હરાવી કાઢાડ્યાં. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

નાગપુરનું જનરલ ડોવેલન લશ્કર લઈ આવી પોહિયો બુધ્ધ. ને નાગપુર આગળ મરેહાને હરાવ્યા, અને નાગપુર શહેર અંગરેજના હાથમાં ગયું. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

જયજયોરનું નાગપુરમાં અંગરેજને મદદ કરવા જનરલ બુધ્ધ. હાર્ડિંગન ઉત્તર તરફથી આવતો હતો, તેણે મરેહાના લશ્કર સાથે જયજયોર આગળ બુધ્ધ કરી મરેહાને હરાવ્યા અને નાગપુરમાં અંગરેજની કુતેહ થવાથી તે પાછો ગયો.

લોર્ડ હેરિટગેસે નાગપુરના રેસીડન્ટ ઉપર હુકમ લખી મોકલ્યો કે જે તમે આપાસાહેબને ગાદી ઉપર કાયમ ન રાખ્યો હોય તો તેને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુકવો, પણ રેસીડન્ટે તેને કાયમ રાખ્યો હતો, તેથી આ વખતે તે ગાદી ઉપર રહ્યો.

પ્રકરણ ૧૯મું.

મરેહા સાથેની પાંચમી લડાઈ તથા પિંદાર

સાથેની લડાઈ.

જસવંતરાવ હોલકર મરી ગયા પછી તેનો છોકરો મહારાજ

રાવ હોલકર ગાદી ઉપર બેઠો હતો, પણ તે નાની ઉમરનો હતો, તેથી રાજ્યનું કામ માછ હોલકરની રાખેલી તુલસીયાઈ ચલાવતી હતી. એની મરણ અંગરેજ સાથે સજાહ રાખવાની હતી, પણ ઘણા સરદારોની મરણ લડાઈ કરવાની હતી, તેથી તેઓએ તુલસીયાઈને મારી નાંખી અને મોટું લસ્કર એકઠું કર્યું.

અંગરેજના સરદાર સર થોમસ હિરલોપ તથા સર જોન મેલકમે માછીદપુર આગળ મરેઠાને હરાવ્યા. ઇ. સ. ૧૮૧૭.

મદેસરની સજાહની સરતો:—(૧) હોલકરના મુલકનો ધણો ભાગ અંગરેજને આપ્યો (૨) હોલકરના રાજ્યમાં અંગરેજનું લસ્કર રાખ્યું. (૩) બધી વારસતિક સત્તા અંગરેજના હાથમાં આપવી.

કર્કિ આગળથી બાજીરાવ પેશ્વા નાંડો ત્યાર પછી તે પુના લેવાના વિચારથી પાછો આવ્યો, એ વાત સાંભળી સેફરમાંથી અંગરેજનું લસ્કર પુના તરફ ત્યાંની ગેરીસનની મદદે જવા સાંકે નિકળ્યું. એ લસ્કરનો સરદાર કેપ્ટન મેટોનરટન હતો.

કોરેગામનું અંગરેજનું લસ્કર કોરે ગામ આગળ આવ્યું. ત્યાં તેમણે મરેઠાનું મોટું લસ્કર ઢીકું, અને તે ડેકાણે ભારે યુદ્ધ થયું; અને મરેઠાના લસ્કરમાં આર્ય લોક હતાં, તેઓએ ઘણું કઠણ યુદ્ધ કર્યું, તોપણ આમરે અંગરેજની કૃતેહ થઈ. ઇ. સ. ૧૮૧૮.

આશ્રીનું યુ- કોરેગામ આગળ હાર થયા પછી પેશ્વા અને બાપુ ગોકલા નામનો પ્રાક્રમી સરદાર લસ્કર લઈ આશ્રિ આગળ આવી પોહોર્યા. આ ડેકાણે ભારે યુદ્ધ થયું, તેમાં બાપુ ગોકલા માર્યો ગયો, અને મરેઠાનું લસ્કર તમામ વિખેરાઈ ગયું. પેશ્વા ડેકાણે ડેકાણે નાસતો ગયો, અને આખરે અંગરેજના સરદાર મેલકમેને તે શરણ થયો. ઇ. સ. ૧૮૧૮ના જુન માસની ત્રીજ તારીખે પેશ્વા સર જોન

મેલકમને શરણુ થયો. પછી સર જોન મેલકમનો પેશા વિશ્વ-
નો ઠરાવ લોડ હેસ્ટિંગ્સે બહાલ રાખી કાનપુર પાસેં બિથુર શે-
હરમાં તેને રાખ્યો; અને વરથ દહાડે ૮ લાખ રૂપીઆની નેમ-
લુક કરી આપી. આ ઉકાલે પેશા જીવતા સુધી રહ્યો, તેમજ
પેશાનો માનીતો ત્રાંચજી નાસકમાંથી પકડાયો, તેને અંગરેજો
કાશી પાસેના ચુનારગઢના કિલ્લામાં રાખ્યો. અંગરેજો પેશાની
ગાદી કાઢાડી નાંખી, ને શિવાજીની ઓળાદના એક જાણુને સતા-
રાની ગાદી ઉપર બેસાડ્યો; અને તેને પોતાના તાબા તથા રક્ષ-
ણમાં રાખ્યો. ઇ. સ. ૧૮૧૮.

આપણે પાછલા પ્રકરણમાં આવી ગયું છે કે, આપાસાહે-
બે અંગરેજ સાથે લડાઈ કર્યાં છતાં ત્યાંના રેસીડન્ટે એને
ગાદી ઉપર કાયમ રાખ્યો હતો, પણ જેની એને ગાદી મળી
તેની તેણે પેશા તથા પિંદાર સાથે કાગળ પત્રથી ખટખટ ચલા-
વતા માંડી, એ વાતની રેસીડન્ટને ખબર પડી એટલે તેણે આ-
પા સાહેબને પાછો પકડી પ્રયાગ મોકલી દીધો. રસ્તામાંથી તે
નાડો અને માહાદેવના પાહાડમાં તે બરાબ બેઠો. પણ અંગ-
રેજનું લશ્કર ત્યાં આવ્યું, ત્યારે તે આસીરગઢના કિલ્લામાં પે-
ઠો. એ કિલ્લો સિંધિઆના તાબાનો હતો, તોપણ તેના સરદાર
ને એ કિલ્લો અંગરેજને સ્વાધીન કરવો પડ્યો; પણ આપાસા-
હેબ ત્યાંથી નાસી પંજાબ ગયો. આખરે રઝળતો રખડતો જો-
ધપુરના રાજાના મુલકમાં આવીને રહ્યો, અને પછી તે સુધરે-
લા માલમ પડ્યો, તેથી તેને ત્યાં રહેવા દીધો. અંગરેજો નાગ-
પુરની ગાદી તેના બાજીરાવ નામના વારસને આપી, પણ ખ-
રી હકુમત અંગરેજો પોતાના હાથમાં રાખી. ઇ. સ. ૧૮૧૯.

પિંદાર સાથે ઉપર પ્રમાણે મરેઠા સાથે લડાઈ પુરી થઈ,
લડાઈ.

તે પેહલાં પિંદારને પણ અંગરેજો દેઠે કરી-
ધાં હતાં. તેની પાછળ અંગરેજનું લશ્કર લાગ્યુંજ રહ્યું હતું.

આખરે પિંઢારાનું લશ્કર વિખેરાઈ ગયું, અને કરીમખાં વગેરે ફેટલાક અંગરેજને શરણુ થઈ ગયા; તેઓને કંપનીના મુલકમાં રાખ્યાં, અને કરીમખાં જ્યાંસુધી જીવ્યો ત્યાંસુધી જમીન ખેડી ખાતો. પિંઢારાનો ચિત્રુ નામના સરદારને નાસતા નાસતા વાઘે મારી નાંખ્યો, અને તેથી પિંઢારા સાથે લડાઈનો પણ અંત આવ્યો. એ રીતે અંગરેજો મરેઠાની જડ મુળ કાઢાડી નાંખી.

પ્રકરણ ૨૦ મું.

‘બ્રહ્મી લોક સાથે પેહલેલી લડાઈ.

ઈ. સ. ૧૮૨૩ માં લોર્ડ હેસ્ટિંગ્સ ઇંગ્લાંડ ગયો તેની જગ્યાપર લોર્ડ આમહર્સ્ટ ગવર્નર જનરલ થઈ આવ્યો. ‘બ્રહ્મી લોક સાથે લડાઈ થવાના ચાર કારણો હતાં—(૧) ‘બ્રહ્મી લોકે આસામ જીતી લઈ અંગરેજના ફેટલાક મુલકની ખાખી કીધી હતી. (૨) તેઓએ શાપુરીમાંનું અંગરેજનું લશ્કર હાંકી કાઢાડી તે બેઠ સર કર્યો. (૩) ફેટલાકે અંગરેજના સિલોન મુકામ ઉપર ધસારો કર્યો. (૪) શાપુરીથી થોડેક છેટે સોફાયા નામના અંગરેજ વહાણના ખજાસીઓને તથા તેના કપતાનને દગાથી ફેદ કીધાં. આ રીતે ‘બ્રહ્મી લોક અંગરેજની સામે થયાં. ઇ. સ. ૧૮૨૪.

અંગરેજના સરદાર કેમ્પબેલે ધરાવતી નદીના મુખ આગળથી ‘બ્રહ્મી લોકના તાખાના મુલક ઉપર ચઢાઈ કરી અને પેહલેલ વેહલા “રંગુન અને કેમ્-ગાઈન” જીતી લીધાં. આ ખખર ‘બ્રહ્મી લોકના રાજાને થવાથી તેણે ચેકિયાવોંગી નામના સરદારને લશ્કર આપી અંગરેજની સામે મોકલ્યો. તેણે અંગરેજના તાખાના ડોગાન નામના દેવાલય ઉપર હુમલો કર્યો, પણ તેમાં તે ફાવ્યો નહીં; તેથી તેણે જંગલમાં નાસી જવું પડ્યું. આ ઉપરથી તે રાજાએ મુખ્યાવોંગીને સરદારી આપી મોકલ્યો, તેને પણ અંગરેજના સ-

રદાર કેમ્પમેલે હરાવ્યો; અને રંગુન પાસેના સિરિયામ તથા ડા-
લા નામના ગામો જીતી લીધાં. આ સીયાય કર્નલ ગોડવીને મા-
ટ્રીઆન જીતી લીધું, અને કર્નલ માઈલ્સે ટીનાસરીમમાંના ટેબ્લેય
અને મરગિવ જીતી લીધાં. આ હાર થવાથી તે રાજ્યએ બાંદુલા
નામના એક પ્રાક્રમી સરદારને અંગરેજ સામુ લડવાને મોકલ્યો,
તેને પણ ઈ. સ. ૧૮૨૪ માં અંગરેજે હરાવ્યો.

ડોનાબ્દુનું ડોનાબ્દુ આગળ અંગરેજના સરદાર ફોટન-
કુદ્. ને બાંદુલાએ હરાવ્યો, પણ પાછલથી કેમ્પમે-
લે આવી બાંદુલાને તેજ જગ્યાએ હરાવ્યો, આ ઉકાણે બાંદુલા-
ને ગોળી વાગવાથી તે મરણ પામ્યો. ઈ. સ. ૧૮૨૫.

આ લડાઈ થયા પછી કેમ્પમેલે ડોનાબ્દુ અને પ્રેમ શે-
હેરે સર કર્યાં, અને જાંગાળેથી આવેલા ખીન્ન લશ્કરે આરાકા-
નનો મુલક જીતી લીધો. ઈ. સ. ૧૮૨૬માં કર્નલ આર્કિબોલ્ડ
મેલૂન શેહેર જીતી લીધું.

પેગામનું યુ- પેગામ આગળ અંગરેજ અને ખ્રિસ્તી લોક વ.
ધ્વ. એ લડાઈ થઈ તેમાં ખ્રિસ્તી લોક હાર્યાં.

ખ્રિસ્તી લોક સાથે સજાહ:—આ સજાહથી ખ્રિસ્તી લોકના
રાજ્યએ આસામ, કંકર, જિંટિયા, મણીપૂર, આરાકાન અને ટી-
નાસરીમ અંગરેજને આપવા તથા ત્રણ હફતે એક કરોડ રૂ-
પીઆ આપવા તથા ખીન્ને હફતો ભરતા લગી રંગુન અંગરે
જના હાથમાં રાખવું એવો ડોલ થયો હતો.

ભરતપુરનો રાજા ઈ. સ. ૧૮૨૫માં યુજરી ગયો, તેની
જગ્યા ઉપર તેનો પુત્ર બળવંતસીંગ ગાદીએ બેઠો, પણ તે બા-
લ્યાવસ્થામાં હતો તેથી તેના કાકાનો પુત્ર દુર્જનસાહે તેને ઉકા-
ડી મુકી પોતે ગાદી ઉપર બેઠો. આ ઉપરથી ત્યાંના રેસીડન્ટ
સર ડેવીડ એકટર્જીનીએ બળવંતસીંગનો પક્ષ કરી દુર્જનસાહ
સામે એક ફોજ મોકલી, પણ આ રેસીડન્ટનું કામ સરકારે નામં

જ્યુર રાખ્યું, તેથી તેણે રાજનામું આપ્યું. આ પછી દુર્જનસા-
લના ભાઈએ તથા તેની રૈયતે ફિતુર કર્યું. આ ફિતુર શાંત કર-
વાને અંગરેજે લોર્ડ કોમ્પર્નિશ્ચરને મોકલ્યો, તેણે ઇ. સ.
૧૮૨૬માં ભરતપુરનો કિલ્લો જીતી લઈ, દુર્જનસાલને કેદ કરીધો.

પ્રકરણ ૨૧ મું.

લોર્ડ વિલ્કિન્સન બેન્ડીકની મુખ્યાગીરી તથા અફઘાન-
નીસ્તાનમાં ચાલેલી લડાઈ.

લોર્ડ આમ્હર્સ્ટ ઇ. સ. ૧૮૨૮ માં ઇંગ્લાંડ ગયો અને તે-
ની જગો ઉપર લોર્ડ વિલ્કિન્સન બેન્ડીક એજ સાલમાં આવ્યો. એ-
ના વખતમાં મુખ્ય ત્રણ હકીકતો બની:—(૧) કુર્ગનો રાજા કંપ-
ની સાથે ગેર મુનાસબતી તે ચાલ્યો તથા પોતાની રૈયત ઉપર જુ-
લમ કર્યો, તેથી તે મુલક અંગરેજે તેની પાસેથી જીતી લીધો.
(૨) હિંદુસ્તાનમાંથી સતી થવાનો રીવાજ બંધ કરીધો. ઇ. સ.
૧૮૨૯. (૩) કંપની અત્યારમુધી હિંદુસ્તાનમાં હકુમત તથા વે-
પાર એ કરતી હતી તેમાંથી વેપાર કરવાનો હક પાર્સિયનને લઈ લી-
ધો. ઇ. સ. ૧૮૩૩.

અફઘાનીસ્તાનમાં અંગરેજે લડત ચલાવી તે પહેલા શા-
હમુજા જે ત્યાંનો હાકિમ હતો, તેને તેના ભાઈ મહમદે ગાદી ઉ-
પરથી ઉઠાડી મુક્યો; તેથી તે હિંદુસ્તાનમાં આવી રહ્યો હતો.
મહમદને તેના વજીર ફતેહખાનની મદદથી ગાદી ગળેલી હતી, તે
જવાં મહમદે તેને મારી નાંખ્યો, તેથી ફતેહખાનના દોસ્ત મહુમદ
વગેરે ભાઈઓએ તેનું વેર લઈ, મહમદ પાસે ફકત હિરાત શહેર
રહેવા દઈ બાકીનો બધો મુલક જીતી લીધો. મહમદ મરી ગયો
ત્યાર પછી હિરાતની ગાદી ઉપર એનો ઓકરો કામરાંન બેઠો.

લોડે ઓકલા- આ ઉપરથી નવા ગવર્નર જનરલ લોડે ઓક-
ન્ડ.

લાન્ડે દોસ્ત મહમદ સાથે સજાહ કરવા પોતા-
ના વકીલ મોકલ્યો, પણ તેણે સજાહ કીધી નહીં. વળી ઇરાનના
આદશાહે તેની દરબારમાં રહેનાર અંગરેજ તરફના વકીલનું અ-
પમાન કીધું, તથા હીરાટ શહેર ઉપર લશ્કર મોકલ્યું. એ રીતે
અફઘાનીસ્તાન તથા ઇરાનના રાજા રશિયન લોકને અનુકુળ
થવાથી લોડે ઓકલાન્ડે જોયું કે, અફઘાનીસ્તાનના રાજા સાથે
સંપ નહીં હોય તો, રશિયન લોક તરફથી હિંદુસ્તાનને હરકત પો-
હાંચશે તેથી હિંદુસ્તાનની અંગરેજ સરકારે ઇ. સ. ૧૮૩૮ માં
અફઘાનીસ્તાનના રાજ્યઘટ્ટ થયેલા હકિમ શાહસુજન તથા લા-
હોરના રાજા શુણ્ણતસીંગ સાથે ઢોલકરાર કરી અફઘાનીસ્તાન
ઉપર ચઢાઈ કરવાનો તથા શાહસુજનને ત્યાં પાછો ગાદી ઉપર બે-
સાડવાનો નિશ્ચય કર્યો; તેમ કરવાથી અફઘાનીસ્તાનમાં લડાઈ જગી.

અફઘાની- અંગરેજ સરકારે અંગાળા તથા મુંબઈની પો-
સ્તાન ઉપર ચ- તાની ફોજ તથા શાહસુજનની ફોજને જોડી દધ,
દાઢ.

તેનાં સરદાર જોન કીનને બનાવી અફઘાનીસ્તાન
ઉપર લડાઈ કરવા તે ફોજ મોકલી. એ ફોજે ગિઝની આગળ ઘુઢ કરી
તે શહેર લીધું, તથા કાબુલ જઈ તે શહેર પણ લીધું, અને તેથી
દોસ્તમહમદને નાસી જવું પડ્યું. પછી શાહસુજનને કાબુલમાં
ગાદીએ બેસાડી વિલ્ધમ મેકનોટનને ત્યાં વકીલ તરીકે મુક્યો,
તથા થોડી ફોજ ત્યાં રાખી, સર જોન કીન બાકીની ફોજ લઈ
પાછો હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો.

પર્ધાનનું ઘુઢ. દોસ્ત મહમદ અફઘાન સરદારોને લઈ પો-
તાનો મુતક પાછો લેવા આવ્યો, અને પર્ધાન આગળ જાડું
ઘુઢ થયું, તેમાં અફઘાન લોક હાર્યા અને દોસ્ત મહમદને આ-
ખરે શરણુ થઈ જવું પડ્યું. ઇ. સ. ૧૮૩૯.

ઇ. સ. ૧૮૪૦માં શાહસુજનના કેટલાક સરદારોએ કાબુલ

જમ કિતુર ઝમાવ્યું. સર રોબર્ટ સેલ નામનો અંગરેજનો ના-
માંકિત સરદાર તેમની સામા ગયો, અને તેમને હરાવી જલા-
લાબાદ શહેરમાં લશ્કર લઈ આવ્યો. પણ અફઘાન લોકો તે શે-
હરને ઘેરા ધાલ્યો, અને રોબર્ટ સેલ એ વર્ષ લગી તેમાં રહી ધ-
ણી બહાદુરીથી લડ્યા કીધું. કાબુલમાં પણ તેજ પ્રમાણે અફઘા-
નોએ બંડ ઉઠાવ્યું. તેઓએ શાહમુજનો ખજાનો લુટ્યો, કે-
ટલાક અંગરેજને મારી નાંખ્યા તથા એ કિલ્લા લઈ લીધા.

લોર્ડ એલન- ઇ. સ. ૧૮૪૧માં લોર્ડ એલનપરે આરમો ગ-
રો. વર્નર જનરલ થઈને આવ્યો. તેણે જનરલ
યોલક તથા નોટને અફઘાનીસ્તાનપર લશ્કર આપી મોકલ્યા.
જનરલ યોલક ગંડેમક, જગદલક અને ટેક્રીન આગળ અફઘા-
ન લોકને હરાવી, કાબુલમાં આવ્યો. તેમજ જનરલ નોટે ગિ-
ઝની લઈ લીધું. એ રીતે અંગરેજો પાછી ફરેલ મેળી. પણ
શાહમુજને એનાજ ડોહ સુખાએ મારી નાંખ્યો, તેથી અંગ-
રેજનું લશ્કર પાછું અફઘાનીસ્તાનમાં આવ્યું ઇ. સ. ૧૮૪૨.

પ્રકરણ ૨૨મું.

સિંધ અને ગ્વાલીયરની લડાઈ.

અફઘાનની લડાઈ વખતે અંગરેજનું લશ્કર સિંધ થઈને
કાબુલ ગયું હતું, તે વખતે સિંધના અમીરોએ પોતાની શરત
તોડી, અંગરેજની સામા થયા હતા. આ ઉપરથી અંગરેજ-
ના રેસિડન્ટ મેજર આર્ચિટકમ મારફત ઘણી આકરી સરતો
વાણું સંધિ પત્ર થયું, તેથી તેઓએ શુરસે થઈ રેસિડન્ટના બં-
ગલા ઉપર હુમલો કર્યો.

મિઆની અ ઇ. સ. ૧૮૪૩માં સર ચાર્લ્સ નેપિયરે મિ-
ને હેદ્રાબાદનાં આની અને હેદ્રાબાદ આગળ એ મોટાં યુદ્ધ
કરી, સિંધ લોકોને તદ્દન હરાવ્યા. આ એ યુ-

ધર્મમાં બહુથી લોકો બહુ પ્રાકૃતથી લડ્યા પણ અંતે તેઓને પાછા ફરવું પડ્યું.

શીર મહમદ તથા શાહ મહમદ નામના બે અમીરોએ જુ-જલડત ચલાવી એટલામાં શીર મહમદને મેજરજેકોમે હરાવ્યો તેથી તેને નાસી જવું પડ્યું, અને શાહ મહમદ કેદ પકડાયો તેથી આખું સિંધ અંગરેજના હાથમાં આવ્યું; અને તે પોતાની હુકુમત તળે રાખી, સર ચાર્લસ નેપિયરને ત્યાંના કમીશ્નર બનાવ્યો. ઈ. સ. ૧૮૪૩.

દોલતરાવ સિંધીઆ જેની સાથે જનરલ વેલેસ્લિએ તથા લોર્ડ હેરિટંગ્સે સલાહ કીધી હતી, તે ઈ. સ. ૧૮૨૭માં મરી ગયો હતો, તેની ગાદી ઉપર એક દત્તક બેસાડ્યો હતો, તે પણ ઈ. સ. ૧૮૪૩માં મરી ગયો. તેની જગોપર એક દત્તક કરેલા છોકરાને બેસાડ્યો હતો, પણ તેની તથા રાણીની ઉંમર નાની હોવાથી ત્યાંના રાજ્યકારભાર રેસીડન્ટના પસંદ કરેલા મામા સાહેબ ચલાવતો હતો. મામા સાહેબ અંગરેજ સરકારને અનુકુળ રહી ચાલતો હતો, તેથી તે મહારાણીને પસંદ પડ્યો નહીં. આ કારણને લીધે તેની પાસેથી કારભાર છીનવી લઈ દાદા-આસજી વાલાને સોંપ્યો. આથી ગવર્નરને ધણું મારું લાગ્યું, અને ગ્વાલીયર ઉપર ચઢાઈ કરવાનું ઠરાવ્યું.

લોર્ડ એલનબરોએ સર હ્યુગ્સને લશ્કર આપી ગ્વાલીયરના મુઝકમાં મોકલ્યો; અને પોતે જતે પાછળથી આવી રાજા સાથે એકાંત મળવાનું ઠરાવ્યું; પણ તે ઠેરવેલે વખતે આવ્યો નહીં, ત્યારે યુદ્ધને સારૂ લશ્કરને હુકમ કર્યો.

માહારાજ પુ આ વાત રાજાએ સાંભળી ત્યારે આપુ સિ-ર તથા પનિયાર તાવલીને સલાહ કરવા મોકલ્યો, પણ તેણે નાં પુલ્કિયા.

એમ કહ્યું નહીં; અને હ્યુગ્સ સાથે માહારાજ પુર આગળ ભારે યુદ્ધ કરી ધણું અંગરેજોને મારી નાંખ્યા.

પાણુ આખરે અંગરેજની કૃતેહ થઇ. ખીજી લડાઈ પનિયાર આગળ થઇ, તેમાં અંગરેજના સરદાર ગ્રેએ મરેઠાને હરાવ્યા.

આ એ યુદ્ધમાં હાર્યાથી માહારાજ તથા માહારાણીએ નિચેની પાંચ શરતો કબ્જા કીધી (૧) માહારાજ લાયક ઉમરનો થાય ત્યાં સુધી એક સભા કારભાર ચલાવે. (૨) તે સભા રૈસિડન્ટની સલાહ પ્રમાણે ચાલે. (૩) લશ્કર નાનું રાખે. (૪) અંગરેજનું લશ્કર ગ્વાલીયરમાં રહે તેનો ખરચ ગ્વાલીયરના રાજની વસુલાતમાંથી આપવો. (૫) માહારાણીના ખરચને માટે પૈસા આપવા ઘટે તે આપવા પાણુ તેની પાસે કંઈ અખત્યાર રહે નહીં.

જનરલ હેન્રિ સિંઘ અને ગ્વાલીયરની લડાઈમાં લોર્ડ એલ-હાર્ડિજ. નખરાની વર્તણૂક કોઈ એવ ઝાઝરેકટરોને નાપસંદ પડવાથી ઈ. સ. ૧૮૪૪માં તેને ઇંગ્લાન્ડ ખોલાવી લીધા, અને એજ સાલમાં તેની જગો પર સર. હેન્રિ હાર્ડિજ આવ્યો.

પ્રકરણ ૨૩ મું.

શિખ લોકની હુકીકત.

આપણે ગુજરાતી છઠી ચોપડીમાં આવી ગયું છે કે શિખ લોક ઈ. સ. ની સોળમી સદીમાં મેદાન પડ્યા હતા. ઈ. સ. ૧૮૪૫માં દલપતસિંગ નામે નાની ઉમરનો છોકરો શિખ લોકનો રાજા હતો. આ વખતે રાજનું કામ તેની મા ચલાવતી હતી, અને પ્રધાનનું કામ ગુલાબસિંગ નામે એક બજવાન સરદાર ચલાવતો હતો.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે પંજાબમાં જગારે અવ્યવસ્થા ચાલતી હતી, ત્યારે શિખ લોકના લશ્કરે હિંદુસ્તાન માહિલા અંગરેજના મુલક ઉપર હુમલો કરવાનો વિચાર કીધો. માહારાજ દલપતસિંગની માએ એ વિચારને ઉત્તેજન આપ્યું, અને તેથી

અંગરેજ અને શિખ વચ્ચે પેહેલી લડાઈ જાગી. ઈ. સ. ૧૮૪૫. સર હેન્રિ હાર્ડિન્ગે એ વાત સાંભળી ત્યારે હુડિયાના અને રાજપૂરમાં અંગરેજનું લશ્કર રહેલું હતું, ત્યાં ખીજી લશ્કર મોકલ્યું; તથા અંબાલામાં સર હ્યુ ગફના હાથ નિચે લશ્કર હતું, તેને પણ જલદી જવાનો હુકમ કર્યો. પછી નિચે પ્રમાણે ચાર માટાં યુદ્ધ થયાં:—(૧) મુડકીનું યુદ્ધ ઈ. સ. ૧૮૪૫. આડેકાણે હ્યુ ગફ અંગરેજનો સરદાર હતો, એમાં અંગરેજ જીત્યા, પણ જલાલાબાદમાં પ્રાક્રમ કરનાર સર રોબર્ટ સેલ તથા તે શીવાય ઘણા માણસો માર્યા ગયા. (૨) ફિરોજપૂર આગળ એજ સાલમાં યુદ્ધ થયું. એમાં સર હ્યુ ગફ તથા સર જોન લીટલર અને તે શીવાય સર હેન્રિ હાર્ડિન્ગ વગેરે સરદાર હતા. શિખ લોકની તરફ તેજસિંગ સરદાર હતો એમાં પણ અંગરેજો જીત્યા, પણ તેમનાં ઘણાં માણસો માર્યા ગયા. (૩) આલીવાલ આગળ ઈ. સ. ૧૮૪૬ માં યુદ્ધ થયું. આડેકાણે હેન્રિ સ્મિથ અંગરેજનો સરદાર હતો, એમાં પણ અંગરેજ જીત્યા. (૪) એજ સાલમાં સોમ્રેઓન આગળ યુદ્ધ થયું. અંગરેજ તરફ ઉપર કહેલા ચારે સરદારો હતા; આડેકાણે શિખ લોક છેક હારી ગયા.

સોમ્રેઓન આગળ જીત થયા પછી અંગરેજનું લશ્કર શિખ લોકની રાજધાની લાહોર લેવા ગયું, તેથી માહારાજે ગુલામસિંગને સલાહનું કહેણ લઈ મોકલ્યો, અને પછી પોતે જાતે ગવર્નર જનરલને મળવા ગયો. આખરે સલાહના કોલકરાર થયા તેની શરતો:—શિખ લોક અંગરેજને લડાઈનો ખરચ તથા સતલજ અને ખીઆ નદી વચ્ચેનો મુઝક આપે, લશ્કરને રજા આપે તથા તમામ તોપો અંગરેજને આપી દે. પછી સર હેન્રિ હાર્ડિન્ગ પાછો કલકત્તે ગયો. ઈ. સ. ૧૮૪૭.

પ્રકરણ ૨૪ મું.

પંજાબ સાથેની ખીજી લડાઈ.

પ્રહ્લી લોક સાથેની ખીજી લડાઈ.

લોડ ડંઝૌસી ઇ. સ. ૧૮૪૮માં હેન્રિ હાર્ડિંગ ગયા પછી
લોડ ડંઝૌસી ગવર્નર જનરલ થયો.

લાલા મુલરાજ નામનો એક શિખ સરદાર મુજતાનનો સુ-
ખો હતો, તે લાહોરમાંના શિખ લોક સાથે તે શહેરમાં જે અ-
ગરેજની ફોજ રહેતી હતી, તેને કાહાડી મુકવા બાબત ખટપટ
ચલાવતો હતો. આ વાતની અગરેજ સરકારને ખબર પડવાથી
તેઓએ મુલરાજની જગા ઉપર ખાનસિંગને નિમી મીં વાન્સ
એગન્યુ તથા એન્ડરસન નામના બે અગરેજને બે વકીલ
બનાવી તેની સાથે મોકલ્યા. મુલરાજ પેહેલાં તો સામો થયો
નહીં, પણ ખીજે દહાડે બન્ને અગરેજ વકીલો ઉપર હુમલો
કરી તેઓને ધાકેલ કર્યા, ને આખરે તેઓને મારી નાંખ્યા.
આ શિવાય લાહોરમાં પણ ખટપટ ચાલતી હતી તેથી અગરેજો
લડાઈ કરવાનો નિશ્ચય કર્યો. ઇ. સ. ૧૮૪૮.

અગરેજ સરકારે શેરશીંગ નામના એક શિખ સરદારને
લશ્કર આપી મુજતાન તરફ મોકલ્યો, તથા એડવર્ડીસ પણ ત્યાં
જઈ પોહ્યાઓ અને નીચે પ્રમાણે ત્રણ હુકામો બની.

- (૧) એડવર્ડીસે ચીનાબ નદી ઉપર સદુરામ આગળ મુલ-
રાજ સાથે યુદ્ધ કર્યું, અને કર્નલ કોટ્ટેલાંડની મદદથી તેને હરાવ્યો.
- (૨). જનરલ બ્રિડ્જે મુખ્ય સેનાધિપતી થઈને આવ્યા પછી મુ-
જતાનને પેહેરો ધાલ્યો, પણ શેરશીંગ દુશ્મનોને મળી ગયો; તે-
થી તેને ઘેરો ઉઠાવવો પડ્યો. (૩) સર હ્યુ ગ્રે આ વખતે લોડ
ગ્રે થયો હતો, અને અગરેજ સરકારે મોકલ્યો તેથી એણે રા-

મનગર આગળ શેરસીંગ તથા અનુરસીંગ સાથે યુદ્ધ કીધું, તેમાં શિખ લોક હાર્યા પણ આખરે અંગરેજને પાછું હઠવું પડ્યું હતું.

ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં પણ ત્રણ ખીના ખની હતી:—(૧) ચી-લીઅનવાળાનું યુદ્ધ. આ ઠેકાણે બારે યુદ્ધ થયું હતું, ખેડ તરફનાં ઘણાં માણસ માર્યા ગયા; અને લોર્ડ ગર્કે ક્રેતેલ તો મેળવી પણ તે નિરધોગી થઈ પડી કારણ કે દુસ્મનની પાછલ જવાબુ નહીં. (૨) જનરલ બ્રિલે પાછો મુઝતાનને ઘેરા ધાલી તે શહેર લઈ લીધું. (૩). ગુજરાત આગળ છેલ્લું યુદ્ધ થયું. આ ઠેકાણે પણ શિખ લોકનો સરદાર શેરસીંગ હતો તથા તેની મદદે અફઘાની-સ્તાનના દોસ્ત મહમદનો એક છોકરો કેટલાક અફઘાન લોકોને લઈને આવ્યો હતો, અને અંગરેજના લશ્કરમાં લોર્ડ ગર્ક તથા જનરલ બ્રિલે મુખ્ય સરદારો હતા. આ ઠેકાણે અંગરેજની મોટી ક્રેતેલ થઈ. ઈ. સ. ૧૮૪૯.

ગુજરાતના યુદ્ધમાં હાર થયા પછી બધા મોટાં શિખ સરદારો અંગરેજને સરણ થઈ ગયા ને અંગરેજ સરકારે પંત-ખનો મુજક પોતાના રાજમાં જોડી દીધો. ઈ. સ. ૧૮૪૯.

‘અક્ષી લોક અક્ષ દેશના રંગુનના હકિમે અંગરેજના બેવહા
સાથે ખીજી ણુના સરદાર ઉપર જીલમ કર્યો તેથી લોર્ડ કલકત્તી
લગાઈ. ના હુકમથી કોમોડોર લેમખર્ટે લશ્કર લઈ રાજ
પાસે જવાબ માગ્યો. તેણે આગલા રંગુનના સુબાને મોકલ કરી ખી
જો નિમ્નો, પણ તે ખીજો સુબો પણ પેહેલાના કરતાં વધારે ગે
રમુનાસખ રીતે વર્ત્યો, તેથી કોમોડોર લેમખર્ટે પ્રેચ માહેલા બંદ-
રમાં જવા આવવાના રસ્તા ઉપર લશ્કર મુક્યું, અને તે રસ્તા
બંધ કર્યા તથા ‘અક્ષદેશના રાજાનું એક લગાઈનું નાહાનું વહાણ
પકડ્યું અને ખીજ રંગુનના સુબાની વર્તણૂકનો જવાબ ‘અક્ષદેશ-
ના રાજા પાસે માગ્યો. ‘અહમદેશના રાજાએ એનો જવાબ ન
હોં આપ્યો તેથી અંગરેજે લગાઈ શરૂ કરીધી. ઈ. સ. ૧૮૫૧

ઈ. સ. ૧૮૫૨માં લોર્ડ ડેવિસીએ જનરલ ઓડીનને લશ્કર આપી મોકલ્યો, તેણે આવતાં વારને મારીઆન, રંગુન વગેરે શહેરો લઈ લીધાં. જનરલ ઓડીનને ત્રોમ શહેર તાબે કર્યું, અને આખરે પેયુનો તમામ મુલક અંગરેજના હાથમાં આવ્યો; અને અંગરેજે તે મુલક પોતાના રાજ સાથે જોડી દીધો. ઈ. સ. ૧૮૫૫. 'પ્રહમદેશના રાજાને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મુક્યો અને તેનો ભાઈ ગાદી ઉપર બેઠો, તેણે નિચે લખ્યા પ્રમાણે સલાહ કરી:—પેયુમાંથી પોતાનું લશ્કર ખોલાવી લેવું, તથા અંગરેજ કેદીઓને અંગરેજને હવાલે કરવા.

પ્રકરણ ૨૫મું.

કંપનીના મુલકમાં વધારો તથા ૧૮૫૭ના

ખળવા વિશે

નિઝામના મુલકમાં જે લશ્કર રહેતું હતું, તેનો પગાર ધણી મુદત થયાં અડી ગયો હતો, તેથી ઈ. સ. ૧૮૫૪માં નિઝામ સાથે નવો ડોલ થયો; અને તે ડોલ પ્રમાણે હૈદરાબાદની ઉત્તર તથા પશ્ચિમ તરફના કેટલોક મુલક અંગરેજના હાથમાં આવ્યો. નાગપુરનો રાજા મરી ગયો અને તેને કંઈ સંતાન નહોતું, તેથી અંગરેજ સરકારે નાગપુરનો મુલક પણ ઈ. સ. ૧૮૫૪માં પોતાની હકુમતમાં લીધો. ઈ. સ. ૧૮૦૧માં અયોધ્યાના નવાબ સાથે ડોલકરાર થયાની વાત આવી ગઈ છે, પણ ત્યાં અવ્યવસ્થિત રીતે રાજ ચાલતું હતું, તેથી લોર્ડ ડેવિસીએ ઇંગ્લાંડથી મંજુરીયાત મંગાવી તે મુલક પણ અંગરેજની હકુમત નીચે લીધો. ઈ. સ. ૧૮૫૫.

લોર્ડ કેનીંગ, ઈ. સ. ૧૮૫૭માં લોર્ડ ડેવિસીની જગ્યાએ લોર્ડ કેનીંગ ગવર્નર જનરલ થઈને આવ્યો. લોર્ડ ડેવિસીના વ-

ખતમાં રેલવે, તથા મુંબાઈ, મદ્રાસ અને કલકત્તા વચ્ચે તાર થયાં; અને તે સીવાય ફેરલાએક લોકોપયોગી કામો થયાં હતાં.

ઈ. સ. ૧૮૫૭ એ મોટો બળવો ઉઠાવનાર બંગાળા પ્રેસીના બળવાવિરો ડન્સીમાંના દેશી સીપાઈઓ હતા. અને તેમને આશ્રય આપનારા દિલ્હિનો મોગલ બાદશાહ બાહાદુરશા જનક-રખાન, જે પેનશનપર દિલ્હિમાં રહેતો હતો તે, બાજુરાવ પેશ્વાના દત્તક પુત્ર નાનાસાહેબ, તાતીઆ ટોપી, ઝાંસીની રાણી, અયોધ્યાની બેગમ, અને દિલ્હિના બાદશાહનો છોકરો શ્રીરાજશાહ હતા.

બળવો ઉઠાવ- દેશી રાજાના દત્તક પુત્રોને ગાદી ન મળે એવાનું કારણ. વો ડરાવ અંગરેજો કર્યો હતો, અને તેથી અયોધ્યાને અંગરેજો તેઓના રાજ્ય સાથે જોડી દીધું હતું.

(૧) હિંદુઓની ન્યાતો તોડી તેમની પાસે તથા મુસલમાનની પાસે બળાકારે ખ્રિસ્તિ ધર્મ પલાવવાનો અંગરેજ સરકારનો વીચાર છે, એવી અફવા ચાલી રહેવાથી ગંગા અને જમના નદીની આસપાસના મુત્તકની રૈયત અંગરેજી રાજ્યપર બહુ નાગણ થઈ હતી; તેમાં જે લોક અંગરેજ સરકારનું રાજ જન્ય એમ ધ્વજિતા હતા, તેઓ ગામેગામે ચિકિ લખી લોકને ઉરફે રતા હતા, આની અસર બંગાળાના દેશી સીપાઈઓપર ઘણીજ થઈ, કારણ તેઓ જાતે હિંસી જાતના અને અયોધ્યાના હતા.

(૨) કાવિર એટલે ચરખી લગાડેલી આમડાની ટોકીઓ દાખલ કરવાનું કહ્યું. તેમાં બળદ અને ડુકારની ચરખી આવે છે; તેથી તેઓનો વગ્રાસ થયે એમ ધારી તેઓએ ડોકાણે ડોકાણે બળવો ઉઠાવ્યો.

એ બળવો ઉ- એ બળવો આખા હિંદુસ્તાનમાં પસરી ગયો ઠાવવાની મુખ્ય હતો પણ તેમાં પાંચ જગા મુખ્ય હતી—(૧) જગા.

બરાનપોર, (૨) મીરત (૩) દિલ્હિ (૪) લખનૌર (૫) કાનપોર.

ઈ. સ. ૧૮૫૭નાં ફેબ્રુઆરી માસની તા. ૦ ૨૭મીએ એ

વાત બરાનપુરમાં માલમ પડી. દેશી લશ્કરી સીપાઇઓને (કાન્નિ-
જ) કારતુસ આપવા માડ્યાં તે સેવાની તેઓએ ના પાડી તેથી
તે પત્રાણુને બરેકપુર લઈ જઈ રજા આપી, તથા બરેકપુરમાં
રહેનારી બીજી પત્રાણુના ઘણા માણસને રજા આપી. વળી
મીરતની પત્રાણુના કેટલાક સીપાઇઓને (કાન્નિજ) કારતુસ ન-
હીં લેવાથી કેદની શિક્ષા થઈ હતી. પણ જ્યારે તેઓને તે પ્ર-
માણે શિક્ષા કરવાને કાઢાડ્યા ત્યારે ત્યાંના સમગ્ર દેશી લશ્કરી
સીપાઇઓએ બળવો ઉઠાવ્યો ને ત્યાંના તમામ અંગરૈજ અ-
મલદાર તથા રેસીડન્ટોને મારી નાંખી, દિલ્હિ તરફ ગયા. ઇ. સ.
૧૮૫૭ના એ માસમાં. દિલ્હિની પત્રાણુ પણ તેઓની સાથે મ-
ળી ગઈ, ને બાહાદુરશાહે સીપાઇઓ પાસે અંગરૈજ સરદાર
તથા બીજા અંગરૈજોને તેઓના બેગ છોકરાં સુધાં ઉંઘતાં મા-
રી નાંખાવ્યાં. લેફ્ટેનન્ટ વિજયીએ ત્યાંનું દારૂખાનું બળવાખો-
રોના હાથમાં ન જાય એવી રીતે ફેંડી નાંખાવ્યું; અને પોતે
મીરત નાસી ગયો, જ્યાં તે પણ મરણ પામ્યો. આ વાત સાંભ-
ળી નવો કમાન્ડર સર્ હેન્રિ બનોડ તથા જનરલ વિલસન લ-
શ્કર લઈને આવ્યા, અને બળવાખોરોને હરાવ્યા. ચીનહન આ-
ગળ લોરન્સ અને બળવાખોરો વચ્ચે યુદ્ધ થયું તેમાં બળવા-
ખોરો જીત્યા ને લોરન્સને લખનૌરમાં ભરાઈ રહેવું પડ્યું. બ-
ળવાખોરોએ તે શહેરને ઘેરા લીધો, તે જીલ્લાધી સખ્તેબર
સુધી રહ્યો, અને તેમાં લોરન્સ માર્યો ગયો. કાનપોરમાં પણ
દેશી સીપાઇઓએ બંડ ઉઠાવ્યું, તેમાં તેમનો સરદાર નાના સાહેબ
હતો. એ બાજીરાવનો દત્તક પુત્ર હતો, અને જે પેનશન બાજી-
રાવને મળતું હતું તે ન મળવાથી તે ફુલાયો હતો.

ત્યાર પછી થોડા વખતમાં સમગ્ર બળવાખોરોનો કા-
નપોરમાં પરાજય થયો, અને અંગરૈજની જીત થઈ-અંગરૈજો
દિલ્હિ લઈ લીધું, અને બાહાદુરશાહે દેશનિકાલ કર્યો, તથા

તેના છોકરાંઓને મારી નાંખ્યાં. નાના સાહેબ અને ખીજા કેટલાક બળવાઓએ નેપાલમાં નાસી ગયાં, અને તાતીઆ ટોપીને ઇ. સ. ૧૮૫૯માં ફાંસીએ દેવામાં આવ્યો, આ રીતે સધળો બળ-વો સમી ગયો અને સમાધાન થયું.

અવર્નર જનરલોનું વૃત્તાંત.

(૧) વોર્નિંગ્સ્ટોન. ૧૭૭૪-૧૭૮૫

એ અર્ચિલમાં ઇ. સ. ૧૭૩૨માં જનમ્યો હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૫૦માં હિંદુસ્તાન આવ્યો, અને કલકત્તામાં પેટેલ પેટેલી એને કલાર્કની જગા આપવામાં આવી હતી. ઇ. સ. ૧૭૭૨માં એ બંગાળનો ગવર્નર થયો. ખીજે વરષે રૅગ્યુલેટીંગ આ-ક્ટ પસાર થયો અને તેથી એને ગવર્નર જનરલ બનાવવામાં આવ્યો. એણે રૅહીલખંડમાંથી રૅહીલા લોકોને કાઢી મુકવામાં મુજબદલાને મદદ કરી હતી. ઇ. સ. ૧૭૮૦માં હૈદરે કર્ણાટક ઉપર હુમલો કરી ધણા અંગરૅજોને મારી નાંખ્યા તેથી એણે સર આયરકુટને મોકલી એ હુમલો અટકાવવાને ખીજા કેટલીક તૈયારી કરી હતી. ઇ. સ. ૧૭૮૪માં એણે અયોધ્યાની બેગમ પાસે પૈસા કઢાવ્યા હતા. એ ઇ. સ. ૧૭૮૫માં ઇંગ્લાંડ ગયો, જ્યાં બેગમએ એના ઉપર લાંચ લીધાનું તોહિમત મુક્યું. હતું તેની તજવીજ આમની સભાએ કરી હતી અને તેમાં એ યુનેગાર દર્-વો હતો, પણ તેમાં અમીરોની સભાએ ઇ. સ. ૧૭૯૫માં નિર્દોષ ડેગવ્યો હતો. એ ઇ. સ. ૧૮૧૮માં મરણ પામ્યો.

(૨) (૫) લોર્ડ ફોર્નવોલીસ ૧૭૮૬-૧૭૯૨.

એ ઇ. સ. ૧૭૩૮માં જનમ્યો હતો એને ઇ. સ. ૧૭૮૬માં ગવર્નર જનરલ અને હિંદુસ્તાનમાં અંગરૅજ લશ્કરનો મુખ્ય સૈન્યાધિપતી કરવામાં આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૯૧માં શ્રી-

રંગપટ્ટણમાં એણે ટીપુ સાથે લડાઈ કરી, તેને હરાવ્યો; અને તેમાં ટીપુને પોતાનો અડધો મુઝક અંગરેજને આપવો પડ્યો હતો. એને માર્કિસનો કિતાબ મળ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૦૫માં એને બીજીવાર ગવર્નર જનરલ બનાવ્યો હતો, પણ એ હિંદુસ્તાન આવ્યો કે તરતજ કાશીની પાસે ગાઝીપુરમાં મરણ પામ્યો.

(૩) સર જોનરોર ૧૭૯૩-૯૮

એ ઇ. સ. ૧૭૫૧માં જનમ્યો હતો. અને ઇ. સ. ૧૮૩૪ માં મરણ પામ્યો. દેશી રાજાઓની તકરાર વચ્ચે એ બીજકુલ હાથ ધાલતો નહોતો. એના વખતમાં જાણવાજોગ બીનામાં ફક્ત કર્ડનાનું ધુક્ક હતું.

(૪) માર્કિસ વેલેસ્લિ (લોર્ડ મોર્નિંગટન)

ઇ. સ. ૧૭૯૮-૧૮૦૫.

માર્કિસ વેલેસ્લિ ને પછીથી લોર્ડ થયો હતો, તે ડબ્લીનમાં ઇ. સ. ૧૭૬૦માં જનમ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૯૮માં એ ગવર્નર જનરલ થયો. ઇ. સ. ૧૭૯૯માં ટીપુ સાથે લડાઈ કરી જનરલ હેડીસને શીરંગપટ્ટણ લેવા મોકલ્યો ને તેણે જીતી લીધું. એણે ઇ. સ. ૧૮૦૩ માં વસાઈના કોલકરાર કરાવ્યા હતા. અને પછી એ ઇ. સ. ૧૮૦૫માં ઇંગ્લાંડ ગયો.

(૫) સર જયોર્જ બાર્લો ૧૮૦૫-૧૮૦૬.

એણે ગવર્નર જનરલ થતાં વારને સિંધિઆ તથા હોલકર સાથે સંજાહ કરી. એ એક વર્ષ ગવર્નર જનરલ રહ્યો. એના પાછલા વખતમાં વેલોરના સીપાઇઓએ બંડ ઉઠાવ્યું હતું.

(૭) લોર્ડ મિન્ટો ૧૮૦૬-૧૮૧૩

એના વખતમાં ૧૮૧૩માં મદ્રાસમાં ફિતુર થયું હતું. એની સુબાગીરીના વખતમાં કંઈ લડાઈ થઈ નહોતી, પણ હિંદુસ્તાન-

નું લસ્કર દેશાવર મોકલવામાં આવ્યું હતું; અને તેને ઇ. સ. ૧૮૦૯ માં જીતી, બુર્મીન તથા મોરીશીઅસના રાષ્ટ્ર જીતી લીધા હતા.

(૮) અર્લ ઓવ મોઈગ ૧૮૧૩-૧૮૨૩

એ (માર્કિસ ઓવ હેસ્ટિંગ્સ) ઇ. સ. ૧૮૧૩માં ગવર્નર જનરલ થયો. એણે આવતાં વારને નેપાલ સાથે લડાઈ કરવાની તૈયારી કરી. એના વખતમાં પિંઢારા, હોલકર, બાજુરાવ, અને આપાસાહેબ સાથે લડાઈઓ થઈ હતી; તથા મલીદપુર, નાગપુર, સિતાબદિડ, જબલપુર, કડકી અને કોરૈગામનાં યુદ્ધો થયાં હતાં.

(૯) લોર્ડ આમહુસ્ટ ૧૮૨૩-૨૮.

એના વખતમાં ખહી લોક સાથે લડાઈ જાગી હતી, તથા ભરતપુર જીતી લેવાયું હતું તથા પેગામનું યુદ્ધ થયું હતું.

(૧૦) લોર્ડ વિલીઅમ બેન્ટિન ૧૮૨૮-૩૫

એના વખતમાં મુખ્ય ત્રણ ખીના ખતી હતી; કુર્ગના રાજાનો મુલક અંગરેજો જીતી લીધો, હિંદુસ્તાનમાંથી સતી થવાનો રીવાજ બંધ થયો તથા કંપની હિંદુસ્તાનમાં હકુમત તથા વેપાર બે કરતી હતી. તે વેપાર કરવાનો હક પાર્સિયને લઈ લીધો.

(૧૧) લોર્ડ ઓક્લાન્ડ ૧૮૩૫-૪૨.

એના વખતમાં અફઘાનીસ્તાનમાં લડાઈ જાગી હતી તથા પરવાનનું યુદ્ધ થયું હતું.

(૧૨) લોર્ડ એલનબરો ૧૮૪૨-૪૪

એના વખતમાં અફઘાનીસ્તાનની લડાઈનો અંત આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૪૩માં સિંધ અંગરેજ સરકારના મુલક સાથે જોડાઈ ગયું. ગ્વાલિયરમાં લડાઈ જાગી તથા માહારાજપુર અને પતીઆરનાં બે ભારે યુદ્ધ થયાં હતાં ઇ. સ. ૧૮૪૩.

(૧૩) સર હેન્રિ હાર્ડિંગ ૧૮૪૪-૧૮૪૭.

એના વખતમાં પેહેલી પંજાબની લડાઈ ઈ. સ. ૧૮૪૫-૪૬ માં જાગી હતી તથા સ્વીચારને દીવસે સરકારી કામ નહીં કરવાનું ફરમાવામાં આપ્યું હતું.

(૧૪) લોર્ડ ડુલેસી ૧૮૪૭-૫૬.

એના વખતમાં પંજાબની બીજી લડાઈ થઈ હતી; તથા ઈ. સ. ૧૮૪૯ માં પંજાબ લોકોમાં ગણતંત્ર હતું તથા ઈ. સ. ૧૮૫૨ માં પેશુ તથા ૧૮૫૪ માં નાગપુર તથા ૧૮૫૭ માં અયોધ્યા લોકોમાં ગયાં હતાં.

(૧૫) લોર્ડ કેનીંગ ૧૮૫૬-૧૮૬૧.

એના વખતમાં ચિન સાથે તથા ઈરાન સાથે લડાઈ ચાલી હતી, તથા એના વખતમાં ઈ. સ. ૧૮૫૭ માં સીપાઈ લોકોનો આગ્રે બળવો ઉઠ્યો હતો.

પ્રખ્યાત મરેઠાઓનું વૃત્તાંત.

બાલાજી વિસ્વનાથ પેહેલા પેઢા ૧૭૧૪-૨૦.

એણે મરેઠા લોકોનો બચાવ કર્યો હતો એટલુંજ નહીં પણ તે લોકોની સત્તા ધણી વધારી હતી. એણે ધણી બહાદુરી બતાવી તેથી એને પેહેલા પેઢા કહેતા હતા. એણે મહેસુલની રીત સુધારી હતી તથા એતીવાડીને ઉત્તેજન આપ્યું હતું.

બાજરાવ બીજો પેઢા ૧૭૨૦-૪૦.

એ બાલાજી વિસ્વનાથનો વડો પુત્ર હતો. એના મુખ્ય હેતુ મરેઠાની સત્તા હિંદુસ્તાનમાં પ્રબળ કરવાની હતી. એણે પોતાના દેશી લોકોને આગળ રાખીને હાંકી કાઢાડવાને ઉશ્કેર્યો હતા. એ-

ના બાધએ પોર્ટુગીસ પાસેથી વસાઈ લીધું હતું. એ ૧૭૪૦ માં મરણ પામ્યો.

બાલાજી બાજરાવ ત્રીજો પેશ્વા ૧૭૪૦-૬૧.

એ બાજરાવનો છોકરો હતો. એ ૧૭૪૦ માં પેશ્વાની ગાદી ઉપર બેઠો હતો. એણે ૧૭૫૨ માં સલાબતનગ તથા ખુરસીની સાથે લડાઈ કરી હતી; પણ તેમાં તે નિષ્ફળ થયો હતો. એણે ૧૭૫૭ માં કર્ણાટક ઉપર હુમલો કર્યો હતો અને મહેસૂરના રાજા ઉપર તથા આકાટના નવાબ ઉપર કર બેસાડ્યો હતો. એ ઈ. સ. ૧૭૬૧ માં મરણ પામ્યો.

માધવરાવ (પેહલો) ચોથો પેશ્વા ૧૭૬૧-૭૨.

એ ૧૭૪૪ માં જનમ્યો હતો. એ મહેસૂરમાં લશ્કર લઈ ગયો હતો, અને હૈદરે મરઠા પાસે જ કંઈ લીધું હતું તે તેઓને આપી દેવાની એણે જરૂર પાડી હતી. એ ૧૭૭૨ માં મરણ પામ્યો.

નારાયણરાવ પાંચમો પેશ્વા ૧૭૭૨-૭૩

એ માધવરાવનો નાનો બાધ હતો. એ ગાદીએ બેઠો ત્યારે એની ઉંમર ૧૮ વરસની હતી, તેથી રૂઝનાથરાવને એના વાલી તરીકે નિમવામાં આવ્યો હતો. એના કાકાની ઉશ્કેરણીથી ઈ. સ. ૧૭૭૩ માં એને મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો, એના મરણ પછી એના કાકાને ગાદી મળી હતી, તે પણ એક વરસ રહીને મરણ પામ્યો હતો.

માધવરાવ (બીજો) સાતમો પેશ્વા ૧૭૭૪-૮૫.

એ ઈ. સ. ૧૭૬૫ માં આપનાત કરીને મરી ગયો હતો.

બાજરાવ (બીજો) આઠમો પેશ્વા ૧૭૮૧-૧૮૧૮

એ રૂઝનાથરાવનો છોકરો હતો. એ ૧૭૭૪ માં જનમ્યો હતો. ૧૮૦૨ માં એને તથા દોલતરાવ સિંધિઆને પુના આગળ

જશવંતરાવ હોલકરે હરાવ્યા હતા. એણે ૧૮૧૭ માં અંગરેજ-ની સાથે લડાઈ કરી હતી, પણ તેમાં તે નિષ્ફળ થયો હતો. આં યુદ્ધ પછી કોરેગામના યુદ્ધમાં પણ નિષ્ફળ થયો હતો. ઇ. સ. ૧૮૧૮ માં એ સર જોન મેક્લમને શરણુ થયો હતો. એને રહેવાને ખીથર આપવામાં આવ્યું હતું તથા પેનશનના ૮ લાખ રૂપિયા દર વર્ષે આપવાનો ઠરાવ થયો હતો.

માહાદાજી સિંધિઆ.

એ બાહાદુર અને જોભી મરેઠો સરદાર હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૪૩ માં જનમ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૭૦ માં એણે દિલ્હી અને આગ્રા લીધાં હતાં, અને ત્યાં લડકરી તોપખાનું બનાવ્યું હતું. એ અંગરેજી રીત પ્રમાણે લડકરને કવાયત શીખવતો હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૬૪ માં મરણુ પામ્યો.

દોલતરાવ સિંધિઆ.

એની સાથે અંગરેજ લોકોએ ઇ. સ. ૧૮૦૩ માં લડાઈ કરી હતી; અને એસે આગળ યુદ્ધ થયું હતું, એમાં એ હાર્યો હતો; અને તેથી એને સલાહ કરવી પડી હતી.

જશવંતરાવ હોલકર.

એ એક મરેઠો સરદાર હતો. એણે ઇ. સ. ૧૮૦૨ માં પુના આગળ બાજીરાવ તથા દોલતરાવ સિંધિઆને હરાવ્યા હતા. ઇ. સ. ૧૮૦૪ માં એણે અંગરેજ સાથે બે લડાઈ કરી હતી, પણ તે બન્ને લડાઈમાં અંગરેજના સરદાર જનરલ લેકે એને હરાવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૮૦૫ માં એને સલાહ કરવી પડી હતી.

પ્રખ્યાત માણસોનું ટુંક ખ્યાન.

જોસેફ દુપ્લિ ક્રેંચ વેપારી હતો. ઇ. સ. ૧૭૪૨ માં એને પોંડિચરીનો ગવર્નર નિમવામાં આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૪૮

માં એણે પોંડિચરી અંગરેજ લોકોના હાથમાં જતું અટકાવ્યું. એની બહાદુરીને લીધે એને માર્કિસનો કિતાબ મળ્યો હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૬૪ માં મરણ પામ્યો.

મોનસિયર યુસ્સિસ.

એ ફ્રેન્ચ લોકોનો એક બહાદુર સરદાર હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૧૮ માં જનમ્યો હતો. એણે દક્ષિણમાં ધણી જય મેળવી હતી. ઇ. સ. ૧૭૫૨ માં નિઝામની ફોરટમાં ફ્રેન્ચ લોકોની સત્તા સ્થાપી હતી. હિંદુસ્તાનમાંથી અંગરેજ લોકોને હાંકી કાઢાડવાને કાં-ઉન્ટ ડી લાલીની મદદે મોકલવા સાર એને દક્ષિણમાંથી મોજાવવામાં આવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૬૦ માં પોન્ડીચેરના યુદ્ધમાં તે કેદ પકડાયો હતો, પણ પાછળથી એને છોડી મુકવામાં આવ્યો હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૮૩ માં કર્ણાટકમાં મરણ પામ્યો હતો.

મેજર લોરન્સ.

એ અંગરેજ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીનો એક પ્રખ્યાત સરદાર હતો. એ કર્ણાટકમાં લશ્કરનો ધણું વરસ મુધી સરદાર હતો. એણે ફ્રેન્ચ લોકો ઉપર મોઢી ફેટેહ મેળવી હતી.

રોબર્ટ ક્લાર્ક.

એ ઇ. સ. ૧૭૨૫ માં જનમ્યો હતો. એ પોતાની ૧૯ વ-રસની ઉંમરે હિંદુસ્તાનમાં એક લખનાર તરીકે આવ્યો હતો. પછી એ લશ્કરમાં નોકર રહ્યો હતો. એણે ઇ. સ. ૧૭૫૨ માં આફઘાન ઉપર હુમલો કરીને જીતી લીધું હતું. એણે ૧૭૫૨ માં આર્મીના યુદ્ધમાં રાજ સાહેબને હરાવ્યો હતો; તથા ઇ. સ. ૧૭૫૨ માં કોવરેપૌકના યુદ્ધમાં પણ રાજ સાહેબને હરાવ્યો હતો. ઇ. સ. ૧૭૫૩ માં એ ઇંગ્લાંડ પાછો ગયો હતો, જ્યાં એ-ને ધણું સારું માન મળ્યું હતું. એ ૧૭૫૫ માં પાછો હિંદુસ્તા-નમાં આવ્યો હતો; એણે ઘેરીઆ જીતી લીધું અને મુરાબ્દૌલા

પાસેથી કલકત્તા લીધું હતું. ઈ. સ. ૧૭૫૭માં ખ્વાસિના યુદ્ધમાં મુરાજીદાલાને હરાવ્યો હતો. એ ઈ. સ. ૧૭૬૦માં પાછો ઈન્ડિયા ગયો અને ત્યાં એને અમીરનો કિતાબ મળ્યો હતો. એના ઉપર રશવત લીધાનું તથા જીલમ કર્યાનું એવાં બે તોહામતો મુકવામાં આવ્યાં હતાં પણ તે સાબીત થયાં નહોતાં. એ ઈ. સ. ૧૭૭૪માં આપઘાત કરીને મરી ગયો.

મુરાજીદાલા.

એ બંગાળા, બહાર અને આરીસાનો નવાબ હતો. એણે કલકત્તા ઉપર હુમલો કર્યો હતો. એણે કેટલાક અંગરેજ લોકને (બ્લેક હોલ્સ) અંધારી કોટડીમાં કેદ કર્યા હતા, તેમાંથી ફક્ત ૨૩ માણસો જ જીવતા રહ્યા હતા. એને કબાઈવે હરાવ્યો હતો તેથી સજા હા કરવાની જરૂર પડી. એ ખ્વાસિના યુદ્ધમાં હાર્યો હતો અને ત્યાર પછી નાસી ગયો હતો, પણ નાસતાં નાસતાં પકડાયો હતો. એને મીર જાફરના છોકરાએ મારી નાંખ્યો હતો.

કાઝીન્ડ ડી લાલી.

એ ફ્રેન્ચલોકનો સરદાર હતો. ઈ. સ. ૧૭૫૮માં એ પોન્ડીચરીનો ગવર્નર થયો હતો. એણે મદ્રાસ ઉપર હુમલો કર્યો હતો, પણ તેમાં નિષ્ફળ થયો હતો. ઈ. સ. ૧૭૬૦માં એને પોન્ડીચેશ આગળ સર આયરકુટે હરાવ્યો હતો. ઈ. સ. ૧૭૬૧માં અંગરેજ લોકોએ પોન્ડિચરી જીતી લીધું હતું અને એને કેદ પકડી, ઈન્ડિયા મોકલી દીધો હતો. થોડા વખત પછી એને છોડી મુકવામાં આવ્યો હતો, અને ત્યારપછી તે ફ્રાન્સ ગયો.

સર આયરકુટ.

આ પ્રખ્યાત અંગરેજ સરદાર ઈ. સ. ૧૭૨૬માં આયર્લેન્ડમાં જન્મ્યો હતો. ઈ. સ. ૧૭૫૪માં એને ઇસ્ટ ઇન્ડિસ મોકલવામાં આવ્યો હતો, જ્યાં એણે ચંદ્રનગર અને પોન્ડિચર

રીના હુમલામાં તથા પ્લાસિ અને વાન્ડીવોશની લડાઈમાં ના-
મ કાઢાડ્યું. એણે ઈ. સ. ૧૭૮૦માં પોર્ટોનોવો અને શાલિંગર
આગળ હૈદરને હરાવ્યો. એ મદ્રાસમાં ઈ. સ. ૧૭૮૩માં મર-
ણ પામ્યો.

હૈદરઅલી

એ એક પ્રખ્યાત મુસલમાન સરદાર હતો. એણે મહેસૂરના
રાજાને ઉઠાડી મુકી ગાદી છીનવી લીધી હતી. ઈ. સ. ૧૭૮૦-
માં એણે કર્ણાટક ઉપર હુમલો કર્યો હતો અને મદ્રાસની આસ-
પાસનો મુલક લુટી લીધો હતો. પોર્ટોનોવો અને શાલિંગરનાં
જુદાં એ નિષ્ફળ થયો હતો. એ ઈ. સ. ૧૭૮૨માં મરણ પામ્યો.

ટીપુમુસલમાન.

એ મહેસૂરનો વાઘ અને હૈદરનો છેાકરો હતો. એ ૧૭૪૯
માં જન્મ્યો હતો; અને એના બાપની પછી ઈ. સ. ૧૭૮૨માં
ગાદીએ બેઠો હતો. એના બાપના મરણ વખતે એ લડાઈમાં
શું થયો હતો, જેની સાથે એને ઈ. સ. ૧૭૮૪માં સલાહ કર-
વી પડી હતી. ઈ. સ. ૧૭૯૧માં ફરી અંગરેજ સાથે લડાઈ
કરી તેમાં એને પોતાનો હડધો મુલક આપવો પડ્યો હતો. ત્યા-
રપછી થોડો વખત એ મુપક્રીથી ખેતી રહ્યો, પણ અંગરેજ
લોકોને વહેમ આપ્યો કે એ ફ્રેન્ચને મળી ગયો છે, તેથી અંગ્રે-
જ એની સાથે લડાઈ કરી શીરંગપટણ જીતી લીધું. એ લડાઈ-
માં ઈ. સ. ૧૭૯૯માં ટીપુ બહાદુરીથી લડતાં માર્યો ગયો. એ
બહાદુર અને ધાતકી હતો.

લોડ લેક.

એ નામાંકિત અંગરેજ સરદાર હતો. એ ઈ. સ. ૧૭૪૪
માં જન્મ્યો હતો. ઈ. સ. ૧૮૦૦માં એને હિંદુસ્તાનના અંગરેજ
લશ્કરનો સેનાધિપતિ કરવામાં આવ્યો હતો; એણે સિંધિઆ-

ના લશ્કરને દિલ્હી અને લાસવારી આગળ હરાવ્યું હતું, અને હોલકરના લશ્કરને ફરકાખાદ અને દીગ આગળ હરાવ્યું હતું. એ ઇ. સ. ૧૮૦૭માં ઇંગ્લાંડ ગયો જ્યાં એને લાસવારી અને દિલ્હીના ખેડાનનો કિતાબ મળ્યો. એ ઇ. સ. ૧૮૦૯માં મરણ પામ્યો.

રણજીતસિંગ.

એને પંજાબનો સિંહ કરીને કહેતા હતા. એ ઇ. સ. ૧૭૮૦ માં જનમ્યો હતો. એણે પોતાના લશ્કરમાં અંગરેજની માફક કાયદા શિખવવા સારૂ ફ્રેન્ચ સરદારો રાખ્યા હતા. સાહસુજનને પોતાની ગાદી પાછી અપાવવામાં અંગરેજ સાથે મળી ગયો હતો. એ ઇ. સ. ૧૮૩૯માં મરણ પામ્યો.

મુખ્ય તહનામા.

પુરંધર:—આ તહનામું મરેઠા અને અંગરેજ વચ્ચે ઇ. સ. ૧૭૭૬માં થયું. તેના કરારમાં અંગરેજ સાહેસેરી લે, પરંતુ પેશ્વાની ગાદી ઉપર હક કરીને સામે થયલા શાયોખાને અટકાવે.

સાહ્યાદ્રી:—આ તહનામું અંગરેજ અને મરેઠા વચ્ચે થયું હતું. પુરંધર મુકામે થયલા હોલકરને કબ્જા રાખવા એટલે સાહેસેરી અંગરેજે રાખવું, અને બાકીની જગ્યાઓ પાછી આપી. ઇ. સ. ૧૭૮૨.

મંગલોર:—આ તહનામું અંગરેજ અને ટીપુ વચ્ચે ઇ. સ. ૧૭૮૪માં થયું હતું. દરેક પક્ષવાળાએ લડાઈમાં લીધેલા મુલકો તથા કેદીઓ પકડાયા હોય તે એક બીજાને પાછા આપવા.

ટીપુ સાથે તહનામું થયું તેની શરતો:—ટીપુએ પોતાનાં અડધું રાજ કંપનીના મળતીઆને આપવું, લડાઈના પચસ બ, દસ ૩૦ લાખ રૂપીઆ આપવા, અંગરેજના બંધા કેદીઓને છોડી મુકવા, ઉપલી શરતો અમલમાં આવે ત્યાં સુધી ટીપુએ પોતાના બે છોકરાને અંગરેજના હવાલામાં સોંપવા.

વસાઈ:—આ તહનામું અંગરેજ અને બાજુરાવ પેઠા વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૦૨માં થયું. પેઠાએ પુનામાં અંગરેજની છાવણી ધાલવા દેવી અને મદદ વાસ્તે ત્યાં લસ્કર રહે તેના ખર્ચને માટે ૨૬ લાખ રૂપિયા આપવા, સુરત તથા મુબાઈની પાસેના કેટલાંક ગામ અંગરેજના તાબામાં તે વખતે હતાં તેપરથી પેઠાએ પોતાનો હક ઉઠાવવો, પોતાના દરબારમાંથી ખીજા પુરોષીઅનોને કાઢાડી મુકવા.

દીઓગામ:—આ તહનામું અંગરેજ અને ખીરાના રાજા વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૦૩માં થયું. રાજાએ કટક પ્રાંત અંગરેજને આપવો, પોતાની ચાકરીમાંથી બધા પુરોષીઅનોને કાઢાડી મુકવા, અંગરેજના વફાદાર મિત્ર નિઝામને વરાડ પ્રાંતનો કેટલોક ભાગ આપવો.

મંદેસર:—આ તહનામું અંગરેજ અને હોલકર વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૧૮માં થયું હતું. હોલકરે પોતાના મુલકનો ઘણો ભાગ અંગરેજને આપવો, અંગરેજનું લસ્કર રાખવું તથા બધી વાસ્તવિક સત્તા અંગરેજના હાથમાં આપવી.

યાનડેબો:—આ તહનામું અંગરેજ અને બ્રહ્મી લોક વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૨૬માં થયું હતું. બ્રહ્મી લોકે આસામ, કમ્પુર, ગિરિયા અને મણીપૂર વગેરે પ્રાંતો ઉપરથી પોતાનો હક ઉઠાવવો, આસામ અને ટીનાસરીમ પ્રાંતો અંગરેજને આપવા, ત્રણ હપતે એક કરોડ રૂપિયા આપવા અને ખીજો હપતો બરતા સુધી રંગુન અંગરેજના હાથમાં રાખવું.

લાહોર:—આ તહનામું અંગરેજ અને શિખ લોક વચ્ચે ઈ. સ. ૧૮૪૬માં થયું હતું. લડાઈના ખર્ચ બદલ ધણું દ્રવ્ય અંગરેજને શિખ લોક આપે, ખીજા અને સત્તલજ વચ્ચેના મુલક અંગરેજને સ્વાધીન કરે, સૈન્ય તોડી નાંખે અને તોપો અંગરેજને સોંપી દે.

મુખ્ય લડાઈઓ ક્યાંથી તે ક્યાં સુધી

કોની કોની સાથે તથા તેનાં મુખ્ય કારણો.

મૈસૂરની પેહેલી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૭૬૭-૬૯. આ લડાઈ અંગરેજ અને હૈદર વચ્ચે થઈ હતી. હૈદર લશ્કર એકઠું કરી આસપાસના દેશો જીતવા લાગ્યો, તેથી અંગ્રેજો આ ક્રૂરે. હુ જોઈને નિઝામ અને મરેઠા સાથે એક સંપ કરી મૈસૂર ઉપર હુમલો કર્યો.

મરેઠાની પેહેલી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૭૭૭-૮૨. આ લડાઈ અંગરેજ અને પુનાની ડોઈ વચ્ચે થઈ હતી. નારાયણરાવના મરણ પછી પુનાની ડોઈમાં પેશ્વાની જગાને માટે તકરાર ચાલતી હતી, તેવામાં મુંબાઈ સરકારે એક નાહાનું લશ્કર મોકલ્યું; અને રાગોઆને કાહાબું કે નો “સાદસેટી ખેટ” અને મુંબાઈની આસપાસની ખીજી જગા આપો તો તમારા હરીફોની સામે મદદ કરીશું. રાગોઆએ તો તેમ કરવાનું કબ્જલ કર્યું, પણ બંગાળની સરકારે આ વાત કબ્જલ કરી નહીં, અને રાગોઆના સામાવાળા સાથે સંપ કરવાનું કાહાબું. આ પછી અંગરેજ લોકને એવો શક ઉત્પન્ન થયો કે મરેઠા લોકોએ કે-અની મદદ માગી તે ઉપરથી અંગરેજો લડાઈ શરૂ કરી.

મૈસૂરની બીજી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૭૮૦-૮૪. આ લડાઈ અંગરેજ અને હૈદરઅલી વચ્ચે થઈ. હૈદર ઉપર મરેઠા લોકોએ હુમલો કર્યો ત્યારે અંગરેજો ઇ. સ. ૧૭૬૯માં કોલકત્તા પ્રમાણે મદદ કરી નહીં તેથી હૈદર અંગરેજના મુજબ ઉપર હુમલો કર્યો.

મૈસૂરની ત્રીજી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૭૯૦-૯૨. આ લડાઈ અંગરેજ અને ટીપુ સાહેબ વચ્ચે થઈ હતી. ત્રાવણકોરનો રાજા ને અંગરેજનો મળતાઓ હતો તેના ઉપર ટીપુએ હુમલો કર્યો તેથી અંગરેજો એની સાથે લડાઈ કરી.

મહેસૂરની ચોથી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૭૯૯. આ લડાઈ અંગરેજ અને ટીપુ વચ્ચે થઈ હતી. ટીપુએ હિંદુસ્તાનમાંથી અંગરેજની સત્તા ખસેડવાને માટે ફ્રેન્ચની મદદ માગી, તે ઉપરથી અંગરેજે ઇ. સ. ૧૭૯૯માં એની સામા લડાઈ કરી.

મરેઠાની બીજી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૮૦૩. આ લડાઈ અંગરેજ અને દોલતરાવ સિંધિઆ તથા વરાડના રાજા સાથે થઈ હતી. વસાઈના કોલકરાર સિંધિઆએ અને વરાડના રાજાએ કબુલ રાખ્યા નહીં તેથી અંગરેજે તેમની સામા લડાઈ કરી.

મરેઠાની ત્રીજી લડાઈ. ઇ. સ. ૧૮૦૪-૫. આ લડાઈ અંગરેજ અને જશવંતરાવ હોલકરની વચ્ચે થઈ હતી. જશવંતરાવે અંગરેજના મળતીઆના મુલકો લુટ્યા તેથી અંગરેજે એની સામા થયા.

નેપાલની લડાઈ. ઇ. સ. ૧૮૧૪-૧૬. આ લડાઈ અંગરેજ અને ગુરખા વચ્ચે થઈ હતી. ઇ. સ. ૧૮૧૪માં ગુરખા લોકોએ ભોટાવળ આગળ અંગરેજના લશ્કરનો પરાજય કર્યો હતો તેથી આ લડાઈ જાગી હતી.

પિંઢારા લોકોની લડાઈ. ઇ. સ. ૧૮૧૬-૧૮. આ લોકો અસહ્ય લુટારાનો ધંધો કરતા હતા, તથા લોકોને ધણું દુઃખ દેતા હતા, અને ગામડાંઓ બાળી મુકતા હતા. ઇ. સ. ૧૮૧૪માં તેઓની ફેરલીક ટોળીઓ અંધાઇ અને તેમાંની એક ટોળી નિઝામના મુલકમાં ગઈ અને બીજી કંપનીના મુલકમાં ગઈ તથા ત્રીજી પેઢાના મુલકમાં ગઈ. આ ઉપરથી ગવર્નર જનરલે આ લોકોનું જડ મૂળ કાઢાડી નાંખવાને તેમની સાથે લડાઈ શરૂ કરી.

મરેઠાની ચોથી લડાઈ—ઇ. સ. ૧૮૧૭. આ લડાઈ અંગરેજ અને બાજીરાવ (બીન્ડો) ની વચ્ચે થઈ હતી. ઇ. સ. ૧૮૧૬માં ગાયકવાડ તથા પેશ્વા વચ્ચે તકરાર ઉઠવાથી, ગાયકવાડે પોતાના વજીર ગંગાધર શાસ્ત્રીને સમાધાન કરવાને પુને ખા-

કલ્પો હતો; પણ તેને પંઢરપુરના દેરામાં મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો. આ ખુન ક્રીધાનો શક બાણશયના પ્રધાન ત્રાંબજી ઉપર આવવાથી રેસીડન્ટ મીઝ એક્ષપ્રીનરને તેને પકડ્યો હતો પણ તે હુક્મિતથી નાસી ગયો હતો. આ ઉપરથી રેસીડન્ટને વહિમ આવ્યો કે પેશાએ ત્રાંબજીને મદદ આપી છે તેથી એણે એવી ત્રાંબજી શરતો ઉપર સંધી કરવાનું પેશાને કહ્યું કે તેથી પેશાને ધણોજ ગુસ્સો લાગ્યો. એ કારણથી પેશાએ રેસીડન્ટના બંગલા ઉપર હુમલો કર્યો.

‘મલ્લી લોક સાથે લડાઈ. ઈ. સ. ૧૮૨૪-૨૬. આ લડાઈ અંગરેજ અને ‘મલ્લી લોક વચ્ચે થઈ હતી. ‘મલ્લી લોકોએ શાહાપુરીનો કબજો લેવા સાથે તે ટાપુમાંથી સીપાઈઓને કાઢાડી મુક્યા તેથી લડાઈ જાગી.

અફઘાનની લડાઈ. ઈ. સ. ૧૮૩૯-૪૨. આ લડાઈ અંગરેજ અને અફઘાન લોક વચ્ચે થઈ હતી. અંગરેજ લોકોએ શાહાસુજ સાથે કોલકાર કર્યા કે તેનું રાજ પાશ્વ મેળવવામાં મદદ કરવી. તેથી લડાઈ જાગી.

સિંધમાં લડાઈ. ઈ. સ. ૧૮૪૩. આ લડાઈ અંગરેજ અને સિંધના અમિર વચ્ચે થઈ હતી. અંગરેજ કમિશનરે સિંધના અમિરની સાથે કોલકાર કર્યા કે તેમણે કેટલોક મુખક આપવો તથા સિંધુ નદી ઉપર અંગરેજ આગમીટને લોકડાં પૂરાં પાડવાં. આ કોલ થયો તેને બીજે દહાડે તેઓએ કમિશનરના બંગલા ઉપર હુમલો કર્યો તેથી આર્સનેપિયરને અંગરેજો સિંધ લેવા મોકલ્યો.

અંગરેજ સરકારને મળેલા મુલકો.

નામ.	સાલ.	કોની પાસેથી. અને શી રીતે.
મદ્રાસ.	૧૬૩૯	અંદ્ર નગરના રાજા પાસેથી.
મુઆઈ.	૧૬૬૮	પોર્ટુગીસે ખીજા અર્લ્સને પેરામણી- માં આપેલું તે તેણે કંપનીને વે- ચાવું આપ્યું.
કલકત્તા વગેરે ગામો.	૧૬૯૬	મોગલ રાજા પાસેથી ખરીદ કરેલાં.
મછલીપટણ.	૧૭૫૮	નિઝામ પાસેથી મેળવેલું.
ખડવાન, મીદનાપુર.	૧૭૬૦	મિરકાસીમ પાસેથી મળેલું.
બંગાળા, બાહાર એ રીસા.	૧૭૬૫	ખીજા શાહાઆલમ પાસેથી.
ચિંગલીપટ.	૧૭૬૫	કર્ણાટકના નવાબ પાસેથી.
સાલ્સેટી અને વસાઈ	૧૭૭૫	મરેઠા પાસેથી.
બારમાહાલ મલબાર	૧૭૯૨	ટીપુ સલ્દિય પાસેથી.
કનેરા, કોઈમિયદુર	૧૭૯૯	ટીપુના માતા વખતે મળેલાં.
સુરત.	૧૮૦૦	જોડાઈ ગયું.
કટક.	૧૮૦૩	રાગોજી પાસેથી.
પુના વગેરે બાજરા- વના ગામો.	૧૮૧૮	જીતી લીધેલાં.
આસામ, જિંટિયા, આરાકાન, ટેહવા ય, ટિનાસરીમ.	૧૮૨૬	બ્રહ્મી લોક પાસેથી.
સિંધ.	૧૮૪૩	જોડાઈ ગયું.
ખીઆ અને સતલ- જ વચ્ચેનો મુલક.	૧૮૪૬	શિખ લોક પાસેથી.
પંન્દબ.	૧૮૪૯	જોડાઈ ગયું.
પેયુ.	૧૮૫૨	જોડાઈ ગયું.
નાગપોર.	૧૮૫૪	જોડાઈ ગયું.
આહિદ (અયોધ્યા).	૧૮૫૬	જોડાઈ ગયું.

હીંદુસ્તાનમાં થયેલી મુખ્ય લડાઈઓ.

નામ.	સાલ.	કોની કોની વચ્ચે અને શું પરીણામ થયું.
પાનીપત.	૧૫૨૬	આખરે સેવાડના રાજા સંગતે હરાવ્યો.
સીક્રી.	૧૫૨૭	આખરે ઈશ્વાહિમ લોદીને હરાવ્યો.
આર્ના.	૧૭૫૧	અંગરૈજના પ્રાક્રમિ સરદાર કલાઈવે રાજા સાહેબને હરાવ્યો.
કોવર પૌક.	૧૭૫૨	કલાઈવે રાજા સાહેબને હરાવ્યો.
બાહુર.	૧૭૫૨	અંગરૈજના સરદાર મેજર લોરન્સે ફ્રેન્ચ લોકોને હરાવ્યા.
પલાસિ.	૧૭૫૭	કલાઈવે મુરાજઠૌલાને હરાવ્યો.
ચિનમુરા.	૧૭૫૮	અંગરૈજના સરદાર કોર્ડે ડચ લોકોને હરાવ્યા.
વોન્ડીવોશ.	૧૭૬૦	અંગરૈજના સરદાર સર આયરકુટે ફ્રેન્ચના સરદાર કાઉન્ટ ડીલાલીને હરાવ્યો.
ચેરીયા.	૧૭૬૩	અંગરૈજના સરદાર મેજર એડમ્સે મિર કાસીમના સરદાર સમદને હરાવ્યો.
બકસર.	૧૭૬૪	અંગરૈજના સરદાર સર હેક્ટર મન્રોએ મિર કાસીમ, શાહઆલમ અને મુજઠૌલાને હરાવ્યા.
કોરા.	૧૭૬૫	મેજર કારનાકે મુજઠૌલાને હરાવ્યો.
અંગામ.	૧૭૬૭	અંગરૈજના સરદાર મેજીયે હૈદરઅલીને હરાવ્યો.
ત્રિનામાલી	૧૭૬૭	મેજીયે હૈદરને હરાવ્યો.
ચોટાનાવા.	૧૭૮૧	સર આયરકુટે હૈદરને હરાવ્યો.

શાલિગર.
 પત્નીઆની.
 શ્રીગણેશ.
 સ્ત્રીદાસી.
 માલવેલી.
 પુત્રા.
 એસે.
 બ્લિડી.
 લાસવારી.
 આર્ગામ.
 ફરકાબાદ.
 દીગ.
 મરવાનપોર.
 કકિ.
 નાગપુર.
 માહીદપોર.
 કોદેગામ.
 પેગામ.
 મિંઆની.
 દેદ્રાબાદ

૧૭૮૧ સર આયર કુટે હૈદરને હરાવ્યો.
 ૧૭૮૨ અંગરેજના સરદાર ફર્નલ હુમખરને દીપુને હરાવ્યો.
 ૧૭૮૩ બોર્ડકોર્નવોલીસે દીપુને હરાવ્યો.
 ૧૭૮૪ જનરલ મેડુઅર્ટ દીપુને હરાવ્યો.
 ૧૭૮૫ જનરલ હેમીસ દીપુને હરાવ્યો.
 ૧૮૦૨ જસવંતરાવ હોલકરે બાછરાવ પેશ્વા અમે દોલતરાવ સિંધિયાને હરાવ્યા.
 ૧૮૦૩ જનરલ વેલેસ્લિએ દોલતરાવ સિંધિયા અને રાધોજી ભોંસલેને હરાવ્યા.
 ૧૮૦૩ અંગરેજના સરદાર લેકે સિંધિયાના લશ્કરને હરાવ્યું.
 ૧૮૦૩ જનરલ લેકે સિંધિયાને હરાવ્યો.
 ૧૮૦૩ જનરલ વેલેસ્લિએ રાધોજી ભોંસલેને હરાવ્યો.
 ૧૮૦૪ જનરલ લેકે દોલકરને હરાવ્યો.
 ૧૮૦૪ જનરલ ફ્રેઝરે હોલકરને હરાવ્યો.
 ૧૮૧૬ અંગરેજના સરદાર ઓકલેનીએ ગુરખાના સરદાર અમીરસીંગને હરાવ્યો.
 ૧૮૧૭ સાત મુઝ્ઝાઈ એલફીનરને બાછરાવને હરાવ્યો.
 ૧૮૧૭ જનરલ ડોવેટને આપાસાહિબને હરાવ્યો.
 સર થોમસ હિસ્લોપે મરદાને હરાવ્યો.
 ૧૮૧૭ કુપટન મેટોનરને બાછરાવને હરાવ્યો.
 ૧૮૧૮ અંગરેજના સરદાર સર આર્મીથોલડ કેમ્પબેલ બ્રહ્મીલિકને હરાવ્યા.
 ૧૮૨૫ અંગરેજના સરદાર સર ચાર્લસ નેપિયરે સિંધના અમિરોને હરાવ્યા.
 ૧૮૪૩ ચાર્લસ નેપિયરે સિંધના અમિરોને હરાવ્યા,
 ૧૮૪૩

મોહારાજપુર.
પતીઆર.
મુડકી.
પ્રોરોજપુર.
આલીવાલ.
સોએઆન.
ગુજરાત.

૧૮૪૩ અંગદેજના સરદાર સર હુ ગફે સિંધિયાના લશ્કરને હરાવ્યું.
૧૮૪૩ અંગદેજના સરદાર ગ્રેએ સિંધિયાના લશ્કરને હરાવ્યું.
૧૮૪૫ અંગદેજના સરદાર સર હુ ગફે શીખ લોકના સરદાર લાલસીંગને હરાવ્યો.
૧૮૪૫ સર હુ ગફે શીખ લોકને હરાવ્યા.
૧૮૪૬ રમીયે શીખ લોકને હરાવ્યા.
૧૮૪૬ હુ ગફે શીખ લોકને હરાવ્યા.
૧૮૪૯ અંગદેજના સરદાર સર હુ ગફે શીખ લોકના સરદાર શીરસીંગને હરાવ્યો.

૧. પોર્ન હેરિંગસ૧૭૭૪-૧૭૮૫.	૧૧. લોડ ઓકનાન્ડ૧૮૩૫-૧૮૪૨.
૨. લોડ કોર્નવોલિસ૧૭૮૫-૧૭૯૨.	૧૨. લોડ એલનપરે૧૮૪૨-૧૮૪૪.
૩. સર ન્યોન ચોર૧૭૯૩-૧૭૯૮.	૧૩. સર હેન્રી હાર્ડિંગ૧૮૪૪-૧૮૪૭.
૪. લોડ મોર્લીંગટન૧૭૯૮-૧૮૦૫.	૧૪. લોડ ડેલોસી૧૮૪૭-૧૮૫૬.
૫. લોડ કોર્નવોલિસ૧૮૦૫.	૧૫. લોડ ફ્રેન્કીંગ૧૮૫૬-૧૮૬૧.
૬. લોડ બાર્લે૧૮૦૫-૧૮૦૭.	૧૬. લોડ એલજન૧૮૬૧.
૭. લોડ મિન્ટો૧૮૦૭-૧૮૧૩.	૧૭. સર ન્યોન લોરન્સ૧૮૬૧-૧૮૬૬.
૮. અર્લ આન મોરિયા૧૮૧૩-૧૮૨૩.	૧૮. લોડ મેયો૧૮૬૬-૧૮૭૨.
૯. લોડ આમ્હેસ્ટ૧૮૨૩-૧૮૨૮.	૧૯. લોડ નોર્થમુક૧૮૭૨-૧૮૭૬.
૧૦. લોડ બેન્ડીક૧૮૨૮-૧૮૩૫.	૨૦. લોડ લીટન૧૮૭૬.

હિંદુસ્તાનમાં થયેલી વાર્ષિક બીના.

ઈ. સ. પૂ.

૫૬. વિક્રમ રાજનો શક ચાલવા માંડ્યો.

ઈ. સ.

૭૭. શાલીવાહનનો શક ચાલવા માંડ્યો.

૬૫૦. પારસી લોકોનું હિંદુસ્તાનમાં આવવું.

૧૦૦૧. મહમદ ગિઝનીએ હિંદુસ્તાન ઉપર હુમલો કરી બાહો-
રના રાજા નેપાલને હરાવ્યો.

૧૦૨૪. મહમદ સોમનાથનું દેરું લુટી લીધું.

૧૧૯૧. પાનીપતનું યુદ્ધ.

૧૪૮૭. બારથોલોમોડાયસે કેપ ઓવ ગુડ હોપ સોધી કાઢાડ્યું.

૧૫૨૬. પાનીપતનું બીજું યુદ્ધ.

૧૫૨૭. સીક્રિનું યુદ્ધ.

૧૫૨૮. બાબરે અંદરી લીધું.

૧૫૩૦. બાબર મરી ગયો અને હુમાયુ ગાદીએ બેઠો.

૧૫૬૮. અકબરે ચિતોડ લીધું.

૧૫૭૨. અકબરે ગુજરાત જીતી લીધું.

૧૫૭૫. અકબરે બંગાળા, બાહાર અને ઝોરીસા લીધાં.

૧૬૦૦. ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની સ્થાપવામાં આવી.

૧૬૦૫. અકબર મરણ પામ્યો અને સલીમ ગાદીએ બેઠો.

૧૬૬૪. સિવાજીએ સુરત લુટી લીધું.

૧૭૦૦. કલકત્તામાં અંગરેજો ફોર્ટ વિલિયમ બાંધ્યું. [બેંગા.

૧૭૦૭. ઔરંગઝેબ મરણ પામ્યો અને બાહાદુરશાહ ગાદીએ

૧૭૦૮. પુનાઈટે ઇસ્ટ ઇન્ડીઆ કંપની સ્થાપવામાં આવી.

૧૭૩૯. નાદીરશાહનો હુમલો.

૧૭૪૦. બાહરાવ મરણ પામ્યો.

૧૭૫૧. કઝાઇવે આર્કાટ લીધું. આર્ગિનું યુદ્ધ.
 ૧૭૫૨. ડોવરેપૌક અને બાહુરનાં યુદ્ધો.
 ૧૭૫૬. કઝાવે ઘેરીઆ જીતી લીધું.
 ૧૭૫૭. કઝાવે કલકતા અને ચંદ્રનગર જીતી લીધાં.
 ખાસીનું યુદ્ધ. મીર જાફર નવાબ થયો.
 ૧૭૫૮. કાઉન્ટ ડી લાલીએ ફોર્ટ સેન્ટ દેવીડ લીધું. કોનડોરનું
 યુદ્ધ. શાહઆલમે પટના ઉપર ઘેરો ધાલ્યો.
 ૧૭૫૯. ચીનમુરાનું યુદ્ધ.
 ૧૭૬૦. પોન્ડીચેશનું યુદ્ધ. શાહઆલમે બાહાર ઉપર હુમલો
 કર્યો. મીર જાફરને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મીર કાસીમ
 ને નવાબ બનાવવામાં આવ્યો.
 ૧૭૬૧. અંગ્રેજો પોન્ડીચેરી ઉપર ઘેરો ધાલ્યો.
 ૧૭૬૪. બક્સરનું યુદ્ધ. [રીસાતી સત્તા અંગરેજોને આપી.
 ૧૭૬૫. કોરાનું યુદ્ધ. શાહઆલમે બંગાળા, બાહાર અને આ-
 ૧૭૬૭. ચંગામ અને ત્રીનોમાલીનાં યુદ્ધો.
 ૧૭૭૩. રેગ્યુલેટીંગ આક્ટ પસાર થયો. વોર્ન હેરિસ પેલે-
 લો ગવર્નર જનરલ થયો.
 ૧૭૭૬. પુરંધરનું તહનામું.
 ૧૭૭૭. અંગ્રેજો મરેઠા સાથે લડાઈ કરી.
 ૧૭૭૯. કર્નલ ગોડર્ડે અમદાવાદ લીધું. [હિલ્ડું યુદ્ધ.
 ૧૭૮૦. પોક્ષામે બાહાર અને ગ્વાલીઅર લીધાં. પોલીલોરનું ચે-
 ૧૭૮૧. પોર્ટોનોવો, પોલીલોર તથા શેલિંગરનાં યુદ્ધો.
 ૧૭૮૨. સાલબાદનું તહનામું. હૈદરનું મરણ. ટીપુ ગાદીએ બેઠો.
 ૧૭૮૪. પીટસ ખીલ. મંગલોરનું તહનામું.
 ૧૭૯૧. લોર્ડ કોર્નવોલીસે બંગલોર લીધું.
 ૧૭૯૩. સર જોન શોર ત્રીજો ગવર્નર થયો.
 ૧૭૯૫. કર્ડનાનું યુદ્ધ.

૧૭૯૯. સીદાસીર અને માલવેલીનાં યુદ્ધો. શ્રીરંગપટ્ટણ ઉપર અંગરેજો ઘેરો ઘાલ્યો.
૧૮૦૦. અંગરેજો સુરત જોડી દીધું.
૧૮૦૨. પુનાનું યુદ્ધ. વસાઈનું તહનામું. [મનું તહનામું.
૧૮૦૩. દિલ્હી, લાસવારી, એસે, આર્ગામનાં યુદ્ધો. ડીઆગા-
૧૮૦૪. ફરકાબાદ અને દીગનાં યુદ્ધો.
૧૮૦૬. વેલોરના દેશી સીપાઈઓનો બળવો.
૧૮૦૮. મદ્રાસમાં બળવો થયો. અંગરેજો જનવા, બુર્બોન અને આઈલિ ઓવ ફ્રાન્સ લીધાં.
૧૮૧૬. મકવાનપુરનું યુદ્ધ.
૧૮૧૭. માહીદપુર, નાગપુર, કર્કિનાં યુદ્ધો. [થે લડાઈ.
૧૮૧૮. મંદેસરનું તહનામું. કોરેગામનું યુદ્ધ. પિંઢારી લોક સા-
૧૮૨૫. અંગરેજો ડોનાબ્દુ અને આરાકાન જીતી લીધાં.
૧૮૩૯. અંગરેજો કાબુલ અને ગિઝની લીધાં.
૧૮૪૦. દોસ્ત મહમદ હારી ગયો અને અંગરેજને શરણ થયો.
૧૮૪૩. મિઆની અને હેદ્રાબાદનાં યુદ્ધો. સિંધ જોડાઈ ગ-
યું. ગ્વાલીઅરમાં લડાઈ થઈ. માહારાજપુર અને પ-
નીઆરનાં યુદ્ધો.
૧૮૪૫. શીખ લોકોએ હિંદુસ્તાન ઉપર હુમલો કર્યો.
૧૮૪૯. ગુજરાતનું યુદ્ધ. અંગરેજો મુલતાન ઉપર હુમલો કર્યો.
પંજાબ જોડાઈ ગયું.
૧૮૫૨. પેથુ જોડાઈ ગયું.
૧૮૫૪. નાગપુર જોડાઈ ગયું.
૧૮૫૬. અયોધ્યા જોડાઈ ગયું.
૧૮૫૭. સીપાઈ લોકોનો મોટો બળવો.

ખાગર.

આ ચાપડી તથા પોપ્સ હામર ઇલિયટ બુક
મીનીંગ્સ નીચે લખેલે ઠંકાણેથી ગેકડી કિમતે વેચા
શે. જ્યેાને વધારે નકલ લેવી હાય તેજ્યેાએ નીચે
સખસોપર પોસ્ટપેડ કાગળ મોકલેથી કમીશન વગેરે
સેા મળશે.

શા. નગીનદાસ હરજીવનદાસ નાણાવટી.
દુર્ગીએ હીંગલોકવાળાની પાળ.

શા. કસનદાસ નારણદાસ બુક સેલર. ડા. ના.

